

www.kmkt.ff.ukf.sk
www.facebook.com/FF.KMKaT

KONTEXTY

KULTÚRY A TURIZMU

1/2020

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA MANAŽMENTU KULTÚRY A TURIZMU

KONTEXTY kultúry a turizmu
ročník 13 – číslo 1

Redakčná rada:
prof. PhDr. Jaroslav Čukan, Csc. – predseda
doc. PhDr. Boris Michalík, PhD.
doc. Dr. Vladimír Senič
PhDr. Michal Kurpaš, PhD.
DrSc. Sandra Kralj Vukšić, PhD.
PaedDr. Lucia Záhumenská, PhD.
PhDr. Marián Žabenský, PhD.
Mgr. Silvia Letavajová, PhD.

Šéfredaktor:
doc. PhDr. Boris Michalík, PhD.
E-mail: bmichalik@ukf.sk

Zodpovedná redaktorka:
Mgr. Silvia Letavajová, PhD.
E-mail: sletavajova@ukf.sk

Preklad do anglického jazyka:
autori, PaedDr. Lucia Záhumenská, PhD.
a Mgr. Jana Hučková, PhD.

Technický redaktor:
PhDr. Roman Zima, PhD.

Foto na obálke:
Voz určený na prepravu vody, Marián Žabenský,
2017

Adresa redakcie:
Kontexty kultúry a turizmu
Katedra manažmentu kultúry a turizmu,
FF UKF v Nitre
Štefánikova 67, 949 74 Nitra
Tel.: 037/64 08 361
E-mail: jkollarova@ukf.sk

Všetky príspevky sú recenzované.
Neprešlo jazykovou úpravou.
Náklad: 200 ks

IČO vydavateľa: 00 157 716
Periodicita vydávania: 2x ročne
Poradové číslo periodickej tlače: 1/2020
Dátum vydania: 30.9.2020
Ročník vydávania periodickej tlače: 13. ročník
Registračné číslo Ministerstva kultúry SR:
EV3217/09
ISSN 1337-7760

Elektronická verzia: kmkt.sk/kontexty

Obsah

Editoriál. 5

Príspevky

ANDREA MOLNÁROVÁ
Genéza osídlenia Slovenska nemeckým
obyvateľstvom s akcentom
na obec Čermany. 7

KATARÍNA GABAŠOVÁ
Filozofická kritika kultúry v koncepcii
Byunga – Chul Hana. Spoločnosť
vyhorenia a subjekt výkonnosti. 21

MARIÁN ŽABENSKÝ
Studne a krypty – ako príklad adaptácie
slovenského etnika na prírodnú krajinu
v Padine (Srbsko) 29

KATARÍNA KOMPASOVÁ
Gastronómia a jej historické
kontexty. 37

MARCEL MUDRÁK
The Beatles a ich vplyv na vznik
progresívneho rocku 49

**LUCIA KURPAŠOVÁ – MICHAL
KURPAŠ**
Tradičná kultúra, civilizačné procesy
a cestovný ruch v Demänovskej
Doline. 59

EMANUEL ORBAN
Význam marketingových aktivít
v cestovnom ruchu 71

Recenzie

ČUKAN, J. a kol.: Kultúrny potenciál
Slovákov v Srieme. Nitra, 2018, 254 s. . . 79

JÁGEROVÁ, M. – KRAUSOVÁ, A. –
VOLANSKÁ, S.: Etnológia v regiónoch.
Osobnosti slovenskej etnológie I.. Nitra,
2019, 195 s. 81

VNUK, V.: Prechádzka starou Nitrou –
Štúrova ulica, Párovská ulica a okolie.,
2020, 320 s. 82

Správy

Spolupráca katedry manažmentu kultúry
a turizmu a mesta Nitra na projekte
Európske hlavné mesto kultúry 2026 . . 84

Slávnostný íftár 2020 na Slovensku. . . 87

Konferencia Dni študentov manažmentu
a ekonómie 2020 90

Editoriál

Trinásty ročník vedeckého časopisu Kontexty kultúry a turizmu je tematicky rôznorodý, jeho obsahom sú štúdie z oblasti etnicity, teórie kultúry, civilizačných procesov, marketingu cestovného ruchu, ale i dejín hudby a gastronómie.

Prvá štúdia, ktorej autorkou je Andrea Molnárová, sa venuje dejinám nemeckého obyvateľstva na Slovensku. Autorka opisuje jednotlivé etapy osídlenia nemeckého etnika, špecificky sa sústreďuje na ich príchod a prítomnosť v jednej z posledných osídlených obcí – v Čermanoch. Sleduje prítomnosť Nemcov v obci na pozadí spoločenských pomerov v Uhorsku a Nemecku, ich aktivity a spolkovú činnosť, vzťahy s domácim slovenským obyvateľstvom a konkrétne prejavy etnického povedomia až do súčasnosti.

Cieľom príspevku Kataríny Gabášovej je analýza syndrómu vyhorenia a konceptu úspechu na základe teórie kórejského filozofa a kultúrneho teoretika Byung Chul Hana. Hlavnú pozornosť venuje rozvoju predmetu úspechu a konkurencieschopnej produkčne orientovanej spoločnosti vo filozofickom rámci kultúrnej kritiky.

Text Mariána Žabenského sa zaoberá problematikou adaptácie slovenskej minority na prírodnú krajinu v srbskej Padine. Život na sprásovej náhornej plošine, nízka hladina vody stimulovala v tejto oblasti špecifické podoby materiálno-technologických prvkov tradičnej kultúry. Vďaka týmto skutočnostiam vznikli osobitné typy kultúrnej inovácie, ktorých prejavom je najmä budovanie studní a ďalších zariadení, využívajúcich alebo prepravujúcich vodu, ale i hrobiek.

Katarína Kompasová, ktorá sa dlhodobo venuje otázkam stravovania a jeho koreláciám s cestovným ruchom, prináša štúdiu pod názvom Gastronómia a jej historické kontexty. Pochopenie potrieb a smerovania gastronómie je podľa nej možné skrz skúmanie jej historického vývoja. Je zrejmé, že gastronómia je dôležitou súčasťou kultúrnej histórie národov a vzrastala spolu s rozvojom človeka. Korene gastronómie a kulinárskeho umenia je možné nachádzať pri zrode samotnej civilizácie, kde jedlo neslúžilo len na uspokojenie hladu, ale získalo ďalší rozmer – potešenie z jedla. Hlavným cieľom štúdie je oboznámiť čitateľa so stručnou genézou gastronómie v priereze jednotlivých historických období od praveku až po súčasnosť.

Príspevok Marcela Mudráka sa venuje dejinám hudby. Zameriava sa na skupinu The Beatles, najmä jej album Sgt. Pepper's Lonely Hearts Club band

a ich vplyv na vznik a formovanie tzv. progresívneho rocku. Kapela svojim prístupom ku koncepcii albumu aj k samotnému nahrávaciemu procesu prispela k rozšíreniu vtedajších hudobných možností a celkovému vnímaniu hudobných nahrávok. Album vzniká v 60. rokoch 20. storočia, kedy sa v Európe stáva populárnou rocková hudba. Mladí ľudia najmä vo Veľkej Británii vnímali hudbu po frustrácii, ktorú zažili v povojnových rokoch, ako únik od reality každodenného života. Progresívny rock sa od ostatných hudobných žánrov odlišoval najmä svojou skladbou a nepredvídateľnou štruktúrou.

Dvojica autorov Lucia Kurpašová a Michal Kurpaš skúmajú dopady civilizačných procesov na tradičnú kultúru a cestovný ruch v Demänovskej Doline. Keďže obec vznikla za účelom rozvoja cestovného ruchu, turizmus má na jej rozvoji a formovaní zásadný podiel. Demänovská Dolina je dnes hodnotená ako turistická destinácia s najrozvinutejšou infraštruktúrou. Práca sa venuje faktorom, ktoré determinujú súčasnú situáciu v obci, porovnáva ju s inými zahraničnými destináciami.

Nasleduje príspevok Emanuela Orbana zo Štatistického úradu SR. Vo svojom príspevku sa zameriava na otázku destinačného marketingu. Pozornosť upriamuje na podstatu jeho fungovania v praxi, na propagáciu v oblasti online médií, predovšetkým na sociálnych sieťach a v mobilnej komunikácii, ktoré sú podľa autora ťažiskom dostupnosti informácií.

Časopis už tradične uzatvára blok recenzií troch nových publikácií z oblasti kulturológie a turizmu, tiež správ o aktivitách, na ktorých sa členovia katedry zúčastnili. Viaceré z nich ovplyvnila situácia ohľadne vírusu Covid-19, ktoré presunuli ich dianie do virtuálneho sveta. Veríme, že štúdie prispedia k obohateniu kulturológického myslenia a podnietia odbornú a verejnú diskusiu.

Silvia Letavajová

Genéza osídlenia Slovenska nemeckým obyvateľstvom s akcentom na obec Čermany

Andrea Molnárová

Kľúčové slová: Nemci, Čermany, nemecká kolonizácia, poľnohospodárstvo, etnicita

Key words: Germans, village Čermany, German colonization, agriculture, ethnicity

Abstract: The geographical proximity of the German cultural environment, fertile soil and minerals predetermined intensive contacts with the Germans, as well as their increased interest in our territory. In the presented article we will focus on the individual stages of settlement of the territory of today's Slovakia by the Germans. Subsequently, we describe the course, genesis and specifics of one of the last settlements of the village Čermany by German immigrants. We will also pay attention to the activities of the Germans from the village Čermany after the Second World War, which we perceive as an effort to preserve their identity.

Úvod. Genéza osídlenia dnešného územia Slovenska nemeckým etnikom siaha hlboko do minulosti. Geografická blízkosť nemeckého kultúrneho prostredia, úrodná pôda a nerastné suroviny predurčovali intenzívne kontakty s Nemcami, ako aj ich zvýšený záujem o naše územie. Už v prvých storočiach nášho letopočtu je dokumentovaná prítomnosť germánskych kmeňov na našom území. V období Veľkomoravskej ríše existovali aktívne hospodárske a spoločenské vzťahy s Franskou ríšou. Od 12. storočia prebiehali intenzívne

kolonizačné vlny nemeckého etnika na území strednej Európy. Celkovo sa historici zhodujú na štyroch dejinných etapách postupného osídľovania nášho územia Nemcami. Za najintenzívnejšiu fázu je považovaná kolonizácia na nemeckom práve v období od 12. storočia, keď Nemci prichádzajú na vyľudnené územia po vpádoch Tatarov. V stredoveku tvorili Nemci približne štvrtinu celkového počtu obyvateľov Uhorska (pozri Horváthová 2002: 11). Na konci 19. storočia tvorilo nemecké obyvateľstvo etablovanú menšinu s približne 9,3% celkového počtu obyvateľov. Vplyvom asimilácie v slovenskom prostredí, ako aj násilnej maďarizácie na prelome 19. a 20. storočia ich percentuálny podiel postupne klesal. K poklesu až takmer úplnému zániku nemeckej komunity na Slovensku následne prispeli aj historické okolnosti prvej a druhej svetovej vojny a represálie na nemeckom obyvateľstve. Podľa posledných štatistických údajov z roku 2011 tvorí nemecká národnostná menšina 0,1% z celkového počtu obyvateľov. Hoci v súčasnosti nepredstavuje nemecké obyvateľstvo skupinu, ktorá by významnejšie ovplyvňovala vývoj na Slovensku, nemožno jej ubrať historický význam.

V predkladanom článku sa zameriame na jednotlivé etapy osídlenia územia dnešného Slovenska Nemcami. Následne opíšeme priebeh, genézu a špecifiká jedného z posledných osídlení obce Čermany nemeckými prisťahovalcami. Pozornosť budeme venovať aj aktivitám spolku Čermanov po druhej svetovej vojne, ktorú vnímame ako snahu o uchovanie identity čermianskych Nemcov.

Karpatskí Nemci. Pri hľadaní historických súvislostí ako aj pri charakteristike jednotlivých etáp nemeckej kolonizácie na území dnešného Slovenska narážame na problém bližšieho určenia príslušnosti nemeckého obyvateľstva. V kolonizačných vlnách, ktoré zasiahli Uhorsko, totiž prichádzali príslušníci rôznych germánskych kmeňov, resp. stredovekých kráľovstiev, ktorých bolo v stredoveku vyše 300. Dodnes sú Nemci hrdí na svoj pôvod, a preto sa s obľubou označujú ako Sasi, Bavori či Hanoverčania. V našej terminológii ich však nebudeme označovať podľa ich miestnej príslušnosti, ale označíme ich ako Nemcov, ktorí pochádzajú zo skupiny karpatských Nemcov. Tento pojem zaviedol historik Raimund Friedrich Kaindl na označenie nemeckého obyvateľstva žijúceho na území Karpát, teda súčasného Slovenska a Ukrajiny. Nemci žijúci v Česku sa nazývali sudetskí Nemci. Na rozdiel od nich však karpatskí Nemci neobývali geograficky súvislé územie, ale až do 1945 žili najmä v troch väčších sídelných oblastiach (jazykových ostrovoch): Bratislava a okolie, Hauerland a Spiš. Okrem týchto oblastí žili Nemci v diaspóre po celom území Slovenska, najmä v mestách, napr. vo Zvolene, v Krupine, Žiline, Košiciach, Bardejove. (Pöss, 2009: 192)

Etapy nemeckého osídlenia na území Slovenska. Územie dnešného Slovenska bolo od nepamäti späté s nemeckým kultúrnym prostredím. Predurčovala to nielen jeho geopolitická blízkosť k nemecky hovoriacemu prostrediu, ale aj ekonomické a spoločenské podmienky vtedajšieho Uhorska. Uhorskí králi a šľachta využívali znalosť nemeckého obyvateľstva v obchode,

v nových technológiách a formách hospodárenia. Nemcom boli okrem úrodnej pôdy a dostatku nerastných surovín ponúknuté výhodné podmienky na život v novej krajine vo forme privilégií a výsad. Ako vo svojej štúdii uvádza Ďurková (2007), nemeckí kolonisti prichádzali z hospodársky, administratívne i urbanisticky vyspelejšieho prostredia. V Uhorsku získavali rozsiahle výsady a kráľovské privilégiá, ktoré znamenali najdôležitejšie činitele zabezpečujúce rýchly hospodársky, spoločenský a kultúrny rozvoj Nemcov v novej vlasti. Medzi privilegiá patrilo právo organizovať jarmoky a trhy, právo na slobodnú voľbu richtára, mestskej rady a farára, právo obohnať mesto hradbami, ako aj oslobodenie od platenia tridsiatku a mýtného. Ďalšou významnou výsadou, ktorú získali Nemci na Spiši, bolo udelenie privilégiá riadiť sa vlastným saským obyčajovým právom z roku 1271. Pôvodné zvykové nemecké právo sa ďalej modifikovalo a bolo spísané do formy právnej knihy a od roku 1370 sa uvádza ako Zipser Wilkür. Týmto právnym systémom sa riadili všetky spišské mestá, najdlhšie, do roku 1778, provincia 13 spišských miest. (Štenpien 2011: 28)

Systematické osídľovanie územia sa datuje do obdobia 12. storočia, ktoré je nazývané aj kolonizáciou na nemeckom práve. Nemci prichádzajú na podnet uhorských kráľov a osídľujú vyľudnené oblasti po tatárskych vpádoch. Usídľujú sa na území Spiša, stredoslovenských banských miest, Bratislavy a malokarpatských vinárskych mestečiek. Toto obdobie kolonizácie bolo založené predovšetkým na podpore a rozvoji hospodárstva Uhorska. Nemci využívali nové technológie pri ťažbe nerastných surovín, čím prispeli k celkovému rozvoju a rozmachu banských miest v Uhorsku, ako boli Banská Štiavnica, Kremnica, Banská Bystrica. Slobodné mestá sa stali oporou panovníka voči šľachte, vďaka čomu získali rozsiahle práva a privilégiá. Prvá vlna nemeckej kolonizácie končí v 14. storočí.

V druhej etape migrácie nemeckého obyvateľstva prevládali najmä náboženské motívy. V 16. storočí – v období reformácie a protireformačných hnutí – patrilo Uhorsko k liberálnejším častiam Európy. Uhorsko sa stáva útočiskom prenasledovaných protestantov a náboženských exulantov z viacerých rakúskych a nemeckých oblastí, ktorí sa usídlili najmä v okolí Bratislavy a na malom Žitnom ostrove. Najvýraznejšiu skupinu nemeckých kolonistov, ktorí sa usídlili na území dnešného západného Slovenska, tvorili anabaptisti z Bavorska, Tirolska a Švajčiarska, označovaní ako Habáni. Pomenovanie „Habán“ je pravdepodobne odvodené z názvu Haushabane, ktorým sa označovali samostatné dvory nemeckých exulantov (Horváthová, 2002: 27). Iné zdroje odvodzujú pôvod slova Habán z hebrejského slova „ha-banim“, pravé božie deti. Bolo to pomenovanie, ktorým sa anabaptisti medzi sebou v počiatkoch označovali (Pöss, 2000). Habáni sa na Slovensko dostali z Moravy. Žili v oddelených, sebestačných osadách s vlastnou cirkevnou, hospodárskou a politickou samosprávou. (Horváthová 2002: 27) Na čele komúny stál volený služobník dvora. So správou dvora mu pomáhali hospodárski správcovia,

tzv. služobníci potreby. Tí zabezpečovali nákup surovín, kvalitu výrobkov, ich predaj a styk s ľuďmi mimo dvora. Ostatní remeselníci dvory neopúšťali, vyhýbali sa kontaktu s vonkajším svetom. Habáni vynikali v remeslách, boli uznávaní ako zruční ráňhojiči, knihári, nožiari, ale predovšetkým ako výrobcovia fajansy. Uznávali spoločné vlastníctvo, rovnostársky systém. Súkromný majetok považovali za hriešny. Všetko, čo vyrobili alebo dopestovali, slúžilo spoločným potrebám. Habáni zachovávali prísny morálny kódex, neuznávali svetskú ani cirkevnú vrchnosť. (Horváthová 2002: 28) Snahy katolíckej cirkvi o začlenenie Habánov do tradičnej viery vrcholia v 18. storočí. Novokrstení boli vyňatí z tolerančného patentu. Predstavitelia katolíckej vrchnosti nariaďovali krstenie detí, služobníci dvorov museli násilne konvertovať na katolícku vieru. Tí, ktorí sa nechceli podriaďovať nariadeniam cirkvi, boli nútení utiecť za hranice a usídlili sa v Sedmohradsku a neskôr odchádzajú do Spojených štátov amerických a Kanady. Hospodársky úpadok dvorov spôsobilo časté pustošenie a vykrádanie tak kráľovskými ako aj tureckými vojskami. V 19. storočí postupne nemeckí Habáni asimilujú so slovenským obyvateľstvom. Pöss (2000) uvádza, že pôvodný jazyk Habánov, istá forma spojenia bavorského a tirolského nárečia, úplne zanikla na začiatku 20. storočia. Až do súčasnosti sa samostatné urbanistické celky Habánov uchovali v obciach Veľké Leváre a Sobotište. (Olejník, 2000)

V 18. storočí ovplyvnila vývoj na našom území ďalšia vlna nemeckej kolonizácie, ktorá má znovu ekonomický kontext. Ďurkovská (2007) uvádza, že príliv nemeckých kolonistov sa zintenzívnili za vlády Jozefa II, zavedením tzv. Einwanderungs-patent, nariadenie o prisťahovalectve z roku 1782. Toto nariadenie bolo vydané najmä pre roľníkov a remeselníkov z horných porýnskych oblastí. Zaručovalo kolonistom úplnú slobodu vierovyznania. Každá prisťahovalecká rodina mala mať podľa nariadenia pridelený priestranný dom so záhradou a roľníci mali dostať pôdu a lúku, ťažný a chovný dobytok, poľné a domáce náradie. O rodiny malo byť postarané dovtedy, kým nebola schopná sa sama užiť. Okrem týchto výhod kolonisti získali oslobodenie od daní a poplatkov na 10 rokov. Prostredníctvom kráľovského splnomocnenca boli za veľmi priaznivých okolností dosídlené viaceré oblasti na Slovensku. Napríklad Nemci zo Švábska, Alsasko-Lotrinska a Bavorska dostali v Sládkovičove pridelenú pôdu, pozemky, dobytky a potraviny. Po roku 1785 sa usídlili viaceré rodiny na Spiši, niektorí ako odborníci na pestovanie ľanu a zdokonaľovanie tkáčskych techník. Najpočetnejšiu skupinu tvorili usadlíci z Tirolska a Štajerska, slovenským obyvateľstvom označovaní ako Huncokári. Toto pomenovanie vzniklo skomolením nemeckého označenia drevorubačov – Holzfaller, Holzhacker, a malo pejoratívny charakter. Huncokári boli horskí drevorubači zo Štajerska a Tirolska, ktorí sa v Malých Karpatoch usídlili počnúc rokom 1740 za vlády Márie Terézie v súvislosti s budovaním konskej železnice a manufaktúr z dôvodu potreby dreva na mosty a energiu. Obývali osady v oblasti obcí Piesky, Pernek, Cajla, Sološnica, Limbach,

Smolenice, ale je pravdepodobné, že žili rozptýlene aj v okolí Bratislavy. (Horváthová 2002: 29) Až do polovice 20. storočia žili na horských samotách v izolovanom prostredí, preto si zachovali kultúru, reč, zvyky a ostatné aspekty pôvodného spôsobu života. Huncokári pracovali ako drevorubači, pričom používali na Slovensku dovtedy nepoznanú techniku. Ich služba mala dedičný charakter. Za svoju prácu boli odmeňovaní finančne a získavali aj rôzne ďalšie výhody, ako právo užívať dom, záhradu, kosiť lúku a pásť dobytok v panských lesoch. (Horváthová 2002: 29 a nasl.) „Až do 1945 pretrvával v skupine Huncokárov bilingvismus. Napriek kultúrnej odlišnosti udržiavali s domácim obyvateľstvom dobré vzťahy. Horské osídlenie Huncokárov v Malých Karpatoch zaniklo po 1945, keď bola časť Huncokárov odsunutá do Nemecka.“ (Habánová, 2020).

V poslednej, štvrtej etape nemeckej kolonizácie prevládali najmä ekonomické a hospodárske dôvody osídľovania a súvisia s postupným zakladaním a rozvojom priemyselných podnikov v oblasti hutníctva a železiarstva. Vznikla potreba odborníkov s technickým vzdelaním, schopných organizovať zakladanie manufaktúr a podporovať rozvoj priemyselnej výroby na Slovensku. Nemeckí špecialisti nachádzali uplatnenie v rôznych priemyselných prevádzkach, ako boli napríklad zlievarne v Podbrezovej a v Krompachoch, textilka v Kežmarku, strojárne v Trnave a chemické závody v Bratislave. (Ďurkovská, 2007) Výnimkou je obec Čermany, ktorá bola osídlená roľníkmi zo severného Nemecka. Čermianski Nemci získali pôdu odkúpením panstiev uhorských šľachticov. Z Čermian postupne osídlili aj Výčapky – dnešné Hruboňovo a dediny v Radošinskej doline – Radošinu, Veľké Ripňany, Kapince (napríklad priezvisko Halveland), Silu (Brunegraf, Schulte). Po roku 1950 už bolo nemecké obyvateľstvo asimilované a rímsko-katolíckeho vierovyznania; o nemeckom pôvode napovedajú len priezviská. Ako posledná bola na území dnešného Slovenska osídlená Nemcami obec Michalok.

Celkovo sa na Slovensku vyprofilovali 3 základné sídelné oblasti s koncentráciou nemeckého obyvateľstva, ktoré predstavujú samostatné kultúrne celky s niekoľkými subregiónmi. V nemeckom jazykovom kontexte sú označované ako „deutsche Sprachinsel“. Každá oblasť mala svoje kultúrne, hospodárske a kultúrne špecifiká. Na západnom Slovensku môžeme ako prvú oblasť identifikovať Bratislavu a okolie, zahŕňajúce malokarpatské vinohradnícke mestecká. Na strednom Slovensku sa nemecké obyvateľstvo sústredilo v okolí mesta Kremnica a v oblasti Hornej Nitry, označovanej ako Hauerland. Spiš predstavuje poslednú oblasť s vyššou koncentráciou nemeckého obyvateľstva. Odlišnosti jednotlivých regiónov súvisia s dobou osídľovania, s vplyvom materskej krajiny, ako aj prevládajúcim druhom pracovných činností prisťahovalcov. Okrem týchto vymedzených oblastí prichádzali nemeckí remeselníci, obchodníci a duchovní aj do ďalších častí Uhorska a vytvárali tak početné diaspóry. (Pöss, 2009: 192)

Čermany. Obec Čermany sa nachádza v údolí Perkovského potoka, oblasti nazývanej Poperkovie, 17 km juhozápadne od Topolčian, v strednej časti Nitrianskej pahorkatiny. Prvá písomná zmienka o obci pochádza z roku 1257, kde je obec označovaná ako „Chermen“. Neskoršie varianty názvu obce sú „Chermel“, „Churmen“ či „Chyrmyl“. Na Mikovínyho mape Nitrianskej stolice z roku 1742 figuruje pod menom „Crmen“. V 19. storočí bola obec označovaná ako „Czermany“ a „Csermend“. V obci usídlení Nemci ju nazývali „Tschermend“. Slovenský názov obce „Čermany“ sa ustálil v 20. storočí. (Králik – Ordoš, 1992: 7) V obci v súčasnosti žije 386 obyvateľov, ktorí sa hlásia k slovenskej národnosti. Počty iných národností sú minimálne, k nemeckej národnosti sa pri poslednom sčítaní ľudu v roku 2011 hlásilo iba 5 obyvateľov obce. Z hľadiska dnešného národnostného zastúpenia je zaujímavé porovnať údaje z roku 1932. Nemci vtedy tvorili približne tretinu celkového počtu obyvateľov. V obci stálo 88 domov a žilo tu 680 obyvateľov, pričom k slovenskej národnosti sa hlásilo 443 obyvateľov, k nemeckej 227, k maďarskej 1 a židovskej 7. (Králik – Ordoš, 1992: 8) Počet obyvateľov sa výraznejšie zvýšil v 60. a 70. rokoch minulého storočia, kedy dosahoval približne 600. Nepriaznivým demografickým vývojom, spôsobeným odchodom mladých do miest a postupným starnutím miestneho obyvateľstva, klesol na dnešný stav. Súčasný nepriaznivý demografický vývoj v obci sa snaží miestna samospráva zvrátiť vyčlenením obecných pozemkov, zlepšením miestnej infraštruktúry, dobudovaním dopravného spojenia s väčšími mestami, ako aj podporou rozvoja miestneho cestovného ruchu a vybudovaním systému cyklotrás.

V minulosti bola obec vlastníctvom šľachtických rodov, najmä predstaviteľov nižšej uhorskej šľachty. V 19. storočí sa spája história Čermian najmä s barónskymi rodmi Splényi, Deggenfeld-Schonburg, Erdödy a Berényi. (Králik – Ordoš, 1992: 8) Práve statky rodiny Splényi a Deggenfeld boli odkúpené nemeckými prisťahovalcami. V Čermanoch sa obyvatelia v minulosti živili najmä poľnohospodárstvom. Pestovali sa tu obilniny, ale tiež ľan, konope, hrach, šošovica a fazuľa. Zemiaky, ako aj intenzívnejšie pestovanie zeleniny, najmä kapusty, cibule, mrkvy, cesnaku a uhoriek sa datuje do 19. storočia. Pôvodne rozsiahle a prosperujúce vinohradníctvo postupne upadalo. Vinohrady boli klčované a nahradené obilninami a krmovinami. Z ovocia sa pestovali slivky, jablone, hrušky, orechy a oskoruše. Ovocie sa konzumovalo čerstvé, sušené, alebo spracované na lekvár. (Králik – Ordoš, 1992: 17 a nasl.) Pôdu získavali najmä klčovaním existujúcich hájov a lesných porastov. Významným bol aj chov záprahového a úžitkového dobytku.

Spoločenské pomery v Uhorsku a v Nemecku v 19. storočí. Uhorsko zasiahli na prelome 18. a 19. storočia významné spoločenské zmeny. Markantnou zmenou v dovtedajšom živote obyvateľov Uhorska bolo zrušenie poddanstva a postupná snaha o modernizáciu spoločnosti založenej na poľnohospodárskej výrobe a feudálnom systéme. Zrušením poddanstva prichádza

šľachta o lacnú pracovnú silu. Za obrábanie pôdy museli majitelia pôdy platiť, a preto mnohí nechávajú dovtedy obrábanú pôdu ležať úhorom. Pre šľachticov a príslušníkov zemianskych rodov sa stala pôda bremenom, ktoré neprinášalo potrebné zisky. Preto začali svoje rozsiahle majetky prenajímať alebo predávať prostredníctvom inzercie v novinách alebo prostredníctvom agentov. Agenti putovali po Nemecku a verbovali možných kupcov priamo na jarmokoch alebo v ich domovoch. Takýmto spôsobom bol sprostredkovaný aj majetok čermianskych feudálov. Ten nakoniec kúpili sedliaci zo severného Nemecka, konkrétne z okolia Oldenburgu a Hannoveru.

Územie severného Nemecka patrilo k poľnohospodárskym zaostalým častiam Nemeckého spolku. Obyvateľstvo tvorili prevažne drobní roľníci. Podľa platného dedičského práva dedil majetok iba najstarší syn, ostatní potomkovia zostali bez dedičstva. Takto sa stávali slobodnými sluhami alebo slúžkami, alebo si prenajímali časť poľa alebo obydliu od hospodárov. Od 18. storočia sa stavali samostatné obydliu pre nájomníkov nazývané Heuerhäuser, nájomníci boli označovaní ako „Heuerleute“. (Pöss, 2009: 194) Nemci, ktorí prišli na územie Čermian, sa označovali pojmom Heuer, čiže nájomník. Obrábaná pôda nebola úrodná, prinášala iba malé výnosy a roľníci hľadali aj iné spôsoby obživy. Za sezónnym zárobkom odchádzali najmä do blízkeho Holandska „Hollandgang“, kde sa nechávali najímať na stavbu hrádzi a kopanie odvodňovacích kanálov. Inou formou zárobku boli práce na rybárskych lodiach, tzv. „Büsgang“. Avšak kvôli politickým zmenám v Holandsku aj tieto príležitosti zárobku postupne zanikali. V druhej polovici 19. storočia vplyvom zlej ekonomickej situácii dochádza k vysťahovalectvu do Ameriky a Austrálie. Išlo však o finančne náročnú a často neistú cestu bez možnosti návratu. Ekonomická kríza v Spojených štátoch v roku 1857 mala za následok výrazný pokles počtu vysťahovalcov z Nemecka. V tejto vzniknutej situácii sa stáva Uhorsko a pôda uhorskej šľachty alternatívou k nebezpečnému a neistému životu za oceánom. Okrem geografickej blízkosti, úrodnej a už obrobenej pôdy sľubovalo vysídlenie do Uhorska aj úľavu od platenia daní po dobu desiatich rokov a odpustenie povinnej vojenskej služby mužom narodeným na území Nemecka.

Príchod Nemcov do Čermian. História osídlenia Čermian nemeckými usadlíkmi začína v roku 1858. Do obce prichádzajú, po agentami dohodnutej kúpe deggenfeldovského majetku, prví prisťahovalci z Hannoverského kniežatstva pod vedením roľníka Gerharda Heuera. Hoci v severnom Nemecku prevládali protestanti, čermianski Nemci pochádzali z katolíckych rodín z obcí Ankum, Anstrup, Eye, Kettenkamp, Notrup, Rüttenbrock, Suttrup. Ich kúpené hospodárstvo malo výmeru 336 ha pôdy. V roku 1859 prišla druhá skupina roľníkov, ktorú tvorilo 32 rodín z Oldenburgu. Celkovo sa do Čermian prisťahovalo 285 Nemcov tvoriacich 68 rodín. (Pöss, 2009: 196) Prisťahovalci sa ubytovali na miestnom majeri alebo si našli podnájom u slovenských rodín. Hannoverčania a Oldenburčania získanú pôdu obrábali

najskôr spoločne, k jej rozdeleniu došlo až v roku 1865. Výmera jednotlivých hospodárstiev závisela od finančných prostriedkov, ktoré mali jednotliví hospodári k dispozícii. Každý hospodár si na svojom majetku postavil obytný dom s hospodárskymi budovami. Nemci postupne skupovali majetky šľachticov a bírešov. V roku 1928 už vlastnili 960 ha pôdy, čo činilo 88,5% chotára obce Čermany. (Pöss, 2009: 199) Hoci pôvodne v obci existoval kaštieľ rodiny Splényi, nemeckí prisťahovalci ho odkúpili a jeho časti použili na vybudovanie svojich obydľí. Po požiari obce si mnohí Nemci vybudovali svoje nové príbytky na okraji obce v časti Hlavina, ktorá bola osídlená výlučne nemeckým obyvateľstvom. Stred obce zostal obývaný prevažne Slovákmi. Po príchode do Čermian sa Nemci venovali poľnohospodárstvu. Pestovali najmä pšenicu, cukrovú repu, kukuricu a chovali hospodárske zvieratá. Za účelom získania novej poľnohospodárskej pôdy kľčovali miestne háje a lesné porasty. Z domácich výrobkov boli pre čermianskych Nemcov typické dreváky, ktoré vyrábali počas zimy. Zručný majster dokázal vyrobiť aj do desať párov za deň. V medzivojnovom období sa predávali po 8-12 korún za pár. Výrobu a nosenie drevákov si osvojili aj v obci žijúci Slováci a ich výroba pretrvala aj po druhej svetovej vojne. (Pöss, 2009: 201)

Spoločenský život Nemcov v Čermanoch, ako aj ich spolunažívanie s domácim obyvateľstvom bolo determinované rečovou bariérou prisťahovalcov. Preto boli najmä v prvých rokoch príchodu odkázaní na služby tlmočníkov, ktoré im zabezpečovali miestni Židia. Potom funkciu tlmočníkov prebrali deti, ktoré si najrýchlejšie osvojili slovenský a maďarský jazyk. Pôvodní nemeckí usadlíci používali severské nemecké nárečie, tzv. Plattdeutsch. Neskôr sa naučili používať slovenčinu pri styku s domácimi bírešmi, ktorých si najímali na prácu. Najmä pre staršiu generáciu, ktorá zväčša slovenčinu nikdy nezvládla, ostalo nemecké nárečie hlavným komunikačným nástrojom. (Pöss, 2009: 202) Ďalšie generácie prisťahovalcov si uchovávali nemčinu, avšak išlo prevažne o hovorový, nárečový jazyk. Spisovnú nemčinu sa učili iba v malej miere, nakoľko neexistovala vôľa miestnej školy, deti v tomto jazyku vzdelávať. Deti prisťahovalcov navštevovali miestnu školu v Čermanoch. Vyučovanie prebiehalo v maďarskom jazyku a nemecky sa učili najmä súkromne. V 80. rokoch 19. storočia boli Nemci aktívnymi členmi miestneho školského výboru. V prvých rokoch sa im darilo dosiahnuť, že do Čermian prišli učitelia, ktorí ovládali nemecký jazyk, a preto ho prvá generácia detí prisťahovalcov ovládala na dostatočnej úrovni. Maďarská školská legislatíva presadzovala maďarčinu a eliminovala učenie iných menšinových jazykov, preto, ako uvádza Pöss (2009: 202), deti nemeckých prisťahovalcov narodené po roku 1890 nevedeli po nemecky ani čítať ani písať. Nemeckú identitu a nárečie si zachovali najmä vďaka primárnemu použitiu nemčiny v domacom, rodinnom prostredí. V rokoch 1875-1895 sa v obecnej škole vyučovalo v slovenčine, maďarčine a nemčine, od roku 1895 do roku 1919 bola škola iba maďarská, potom len nemecká. (Králik – Ordoš, 1992: 25) Nemecká škola bola v Čermanoch vybudovaná až po zmene režimu v roku

1928. Išlo o neštátnu školu, ktorá bola zriadená miestnym Nemeckým rímsko-katolíckym cirkevným spoločenstvom. Jedným z učiteľov v nemeckej škole bol aj Emil Liehmann, ktorý sa zaslúžil o jej vybudovanie, a zároveň povzniesol spoločenský život obce. Podnietil založenie miestnej sporiteľne a úverovej banky v Čermanoch, ako aj vznik pobočky karpatskonemeckej strany. Počas jeho pôsobenia v obci podnikali deti zo školy rôzne výlety do okolia, otvoril sa spevácky krúžok, organizovali sa rôzne spoločenské stretnutia, nacvičovalo sa divadlo. Nemecká škola končí v Čermanoch v roku 1945 prvou vlnou evakuácie detí a žien. (Pöss, 2009: 206 a nasl.) Vystahovalectvom a vysídlením nemeckého obyvateľstva postupne znalosť a používanie nemčiny v Čermanoch upadá. Dodnes v obci figurujú typicky nemecké priezviská ako Rolfes, Krogmann, Kolde, Niebur, Budke, Borger, Borgmann či Stümpel. (Králik – Ordoš, 1992: 21) Ide o potomkov nemeckých prisťahovalcov, ktorí v obci zostali, alebo sa do nej vrátili. S týmito priezviskami sa môžeme stretnúť taktiež v okolí Nitry, Trnavy a Topoľčian. Ich znalosť nemeckého jazyka je však veľmi malá alebo úplne absentuje. Medzi posledných potomkov, ktorí žili v Čermanoch a okolí, aktívne ovládali nemecký jazyk a zaslúžili sa o vytvorenie čermianskeho spolku Nemcov, ako aj o nadviazanie kontaktov s vystahovanými Nemcami v 90. rokoch minulého storočia patrili sestry Nieburové, najmä Berta Niebur, pracovníčka Slovenskej akadémie vied.

Vzťahy medzi domácim obyvateľstvom a prisťahovalcami neboli zatiaľ detailnejšie prebádané a domnievame sa, že pre nedostatok archívnych zdrojov a postupným vymieraním pamätníkov im už ani nebude vytvorený priestor. V ich hodnotení sa preto opierame najmä o informácie zverejnené v dvoch monografiách o obci Čermany. Pöss (2009: 201) uvádza, že išlo o korektný, obojstranne akceptovaný vzťah, s občasnými potýčkami medzi Nemcami a Slovákmi. Tieto potýčky sa odohrali vo forme miestnych krčmových bitiek alebo vo forme nezhôd v priebehu omše, dokladované je aj naťahovanie a posmešky nemeckých a slovenských detí počas cesty do a zo školy. K výraznejším konfliktom však nedochádzalo. Ako spôsob akceptácie a uznania uvádza fakt, že obec mala už od roku 1865 len nemeckých richtárov. Nemci a Slováci sa spoločne zúčastňovali na svätej omši, na procesiách či cirkevných sviatkoch. Tiež nie sú dokumentované represálie na nemeckom obyvateľstve počas Slovenského národného povstania. V staršej monografii z roku 1992 od autorov Králik a Ordoša (1992) nachádzame autentické výpovede Slovákov o Nemcoch. Autori uvádzajú, že slovenskí informátori vedeli málo o spoločenskom živote alebo zvykoch Nemcov, nakoľko obe spoločenstvá boli izolované, nielen národnostne ale aj sociálne. Z danej publikácie vyplýva, že Nemci boli slovenským obyvateľstvom vnímaní ako vzdelaní, majetní, ale tiež veľmi šetrní a spoločensky voči Slovákovi uzavretí. Autori vnímajú spolužitie Nemcov a Slovákov ako dve segregované spoločenstvá s občasnými, obojstranne výhodnými pracovnými vzťahmi, avšak s absenciou hlbších privátnych vzťahov. (pozri Králik – Ordoš, 1992: 116 a nasl.)

Nemeckí prisťahovalci navštevovali miestny kostol zasvätený Narodeniu Panny Márie. Od začiatku tridsiatych rokov 20. storočia až do roku 1944 boli omše aj v nemeckom jazyku. V obci sa konali sviatočné procesie pri viacerých príležitostiach. Išlo o procesiu k sviatku Božieho tela, kedy boli v obci vystavené štyri oltáre, procesie a púte na deň sv. Marka, k pamätníku sv. J. Nepomuckého, procesie na Veľkonočnú sobotu a sviatočné púte do Topolčian. Najväčším sviatkom Nemcov z celého okolia sa stali hody, ktoré sa v obci slávili 8. septembra. Výrazným prejavom religiozity čermianskych Nemcov boli prícestné kríže postavené v chotári. Vyznačovali nimi hranice svojich pozemkov. Bolo ich spolu šesť a dali ich vybudovať rodiny Lütmerding, Bünger, Van Bassel, Kemlage, Budke, Eilers a Stümpel. Prejavom religiozity Nemcov bola aj veľká socha Ježiša Krista, ktorá bola pamätníkom obetiam prvej svetovej vojny. (Pöss, 2009: 203) V súčasnosti nájdeme najvýraznejšie pamiatky po nemeckých prisťahovalcoch na miestnom cintoríne, kde sa nachádzajú staré železné, bohato zdobené kríže a rodinné hrobky. Kým staršie hroby z konca 19. storočia sú označené železnými krížmi, v novšej časti cintorína dominujú žulové a mramorové náhrobné kamene, čo môže byť dôkazom lepšej ekonomickej situácie Nemcov v danom období. Na miestnom cintoríne sa tiež nachádza pamätník na Nemcov z Čermian, ktorý bol odhalený pri jednej z návštev vysťahovaných Nemcov v obci.

Nemci v Čermanoch v rokoch 1918-1945. Do roku 1918 sa nevyprofilovala politická strana, ktorá by hájila záujmy karpatských Nemcov. Čermianski prisťahovalci sa v týchto rokoch nijako politicky neprejavovali. Nemci odovzdávali svoje volebné hlasy kandidátom podľa programu, národnostná príslušnosť nehrala výraznejšiu úlohu. Po roku 1918 vznikom prvej Československej republiky sa karpatskí Nemci dostali do jedného štátneho útvaru so sudetskými Nemcami, čo pre nich bolo po politickej, kultúrnej a spoločenskej stránke prínosom. Iniciatívou miestneho učiteľa Emila Liehmanna nadviazali čermianski Nemci kontakt s Nemeckým kultúrnym spolkom, čo podnietilo osvetovú činnosť v obci. Karpatskonemecká strana, ktorá v roku 1929 participovala na voľbách, nemala v Čermanoch základňu. Tá vznikla až počiatkom tridsiatych rokov minulého storočia. Vo voľbách v roku 1935 získala Karpatskonemecká strana na Slovensku viac ako 27 000 hlasov. Po Mnichovskej dohode však bola zakázaná a nahradila ju Nemecká strana (Deutsche Partei). Vznikom Slovenskej republiky v roku 1939 silnie politické postavenie tejto strany a nemecká národnostná menšina sa stáva veľmi aktívnou zložkou spoločenského verejného života. Nemci získali rozsiahlu samosprávu v oblasti školstva a kultúry. Zástupcom Nemeckej strany v Čermanoch sa stal Emil Liehmann. Počas Slovenského národného povstania sa Čermany vyhli represáliám na nemeckom obyvateľstve, ktoré boli typické pre stredné Slovensko. V Čermanoch si Nemci na svoju obranu vytvorili zložky Domobrany – Heimatschutz. Avšak až do roku 1944 neboli zaznamenané žiadne útoky na nemecké obyvateľstvo. Silnejšie útoky na nemecké

obyvateľstvo, ako aj postup Červenej armády vyvolávali u Nemcov strach a potreba evakuácie nemeckého obyvateľstva z územia Slovenskej republiky bola čoraz nevyhnutnejšia. Evakuácia Nemcov zo Slovenska bola nariadená Heinrichom Himmlerom 26. októbra 1944. Ženy a deti boli z Čermian evakuované 18. januára 1945 do českej obce Doksy. V Čermanoch zostali iba muži, ktorí obec na základe ďalšieho nariadenia opúšťajú 30. marca 1945. Po skončení vojny sa vracajú naspäť do Čermian, avšak na ich predchádzajúci spôsob života už nemohli nadviazať. Karpatskí a sudetskí Nemci boli po druhej svetovej vojne na základe Benešových dekrétov zbavení občianskych práv a majetku. Boli internovaní v táboroch v Nitre, Petržalke a Novákoch, kde čakali na transport do Nemecka alebo Rakúska. Druhá svetová vojna a politické udalosti po nej ukončili niekoľko storočí trvajúce obdobie prítomnosti Nemcov na území dnešného Slovenska. Podobne ako na iných miestach Slovenska aj v Čermanoch končí deportáciami vyše osemdesiatročná história Nemcov v tejto obci. (Pöss, 2009: 208 a nasl.)

Čermianski Nemci po druhej svetovej vojne. Mnoho Nemcov sa po skončení druhej svetovej vojny vrátilo do Čermian. Svoje majetky tam však už nenašli. Hnutelný majetok a dobytok bol rozkradnutý krátko po ich odchode. Ich domy a polia boli skonfiškované, rozdelené a pridelené slovenským roľníkom. Nemci stratili občianske práva, po návrate boli zatknutí a na odsun do nemecky hovoriacich krajín čakali v niektorom z internačných táborov. Nemci z Čermian našli nové domovy v Rakúsku a Nemecku. Niektorí z nich sa odsťahovali do USA či Kanady. Niekoľko z nich sa vysporiadalo s represáliami režimu a žili roztrúsene po celom území bývalého Československa. Nakoľko komunita čermianskych Nemcov nebola tak početná, už krátko po vojne mnohí z nich hľadajú a obnovujú rodinné kontakty. Obnoviť kontakty s príbuznými, ktorí zostali na území ČSSR, nebolo vzhľadom k štátnemu režimu možné. Prvé oficiálne stretnutie Čermancov sa uskutočnilo v meste Ankum v roku 1977. Stretnutie v meste Steinfeld o dva roky neskôr podnietilo vznik partnerstva medzi čermanskými Nemcami a mestom Steinfeld. Miestny spolok Čermanov „Ortsgemeinschaft Tscherman und Umgebung“ oficiálne vznikol v roku 1989 na šiestom oficiálnom stretnutí Čermanov v rakúskom Neusiedler am See. Iniciátormi tohto spolku boli najmä Theodor Deters a Karl Gese. Cieľom spolku bolo obnoviť rodinné a priateľské kontakty Nemcov z Čermian. Jeho úlohou tiež bolo hľadať stratených príbuzných a uchovávať príbehy nemeckých rodín z Čermian a okolia. Spolok Čermanov vydával od roku 1989 obežník, tzv. Tschermaner Rundbriefe, ktorého cieľom bolo informovať Nemcov pochádzajúcich z Čermian a okolia o činnosti spolku, ako aj o osudoch ľudí a rodín. Celkovo vyšlo 71 obežníkov. Periodicita ich vydávania bola jedenkrát ročne a distribúcia prebiehala formou pošty. Rozsah každého čísla bol približne 10 až 15 strán. Editorskou činnosťou sa zaoberal najmä Theodor Deters. Konceptia obežníka pozostávala z príhovoru autora, nasledovali

tzv. Familiennachrichten, správy o rodinách, kde sa uvádzali výročia narodenia a úmrtia, na ktoré nadväzovali spracované príbehy rodín z Čermian. Príbehy rodín popisovali predovšetkým spôsob, ako sa rodiny dostali do Čermian, počiatky ich života v novej vlasti, ako aj genézu jednotlivých rodov. V neskorších číslach prevládajú osobné skúsenosti Nemcov spojené s evakuáciou v roku 1945, ako aj s následnými pobytmi v internačných táboroch a odsunom do rôznych miest v Nemecku či Rakúsku. V obežníkoch sú zachytené autentické výpovede a pamäti ľudí, ktorí v Čermanoch žili, dozvedáme sa tiež o živote Nemcov pred ich príchodom. Súčasťou obežníka boli aj informácie o aktuálnej spoločenskej a politickej situácii na Slovensku. Taktiež sa touto formou dohadovali stretnutia Čermancov. Tie sa konali každé dva roky. Išlo o trojdňové stretnutia, ktorých sa v počiatočných zúčastňovali aj Nemci z Kanady či USA. Po zmene politického režimu v deväťdesiatych rokoch 20. storočia sa obnovujú kontakty s potomkami čermianskych Nemcov na Slovensku. Ústrednou osobnosťou, ktorá sa podieľala na tvorbe týchto stretnutí, bola pani Berti Niebur. V roku 1993 sa konalo prvé stretnutie v Nitre. V nasledujúcich rokoch s dvojročnou periodicitou prichádzali čermianski Nemci na Slovensko. Išlo o trojdňové stretnutia, ktoré boli spojené s návštevou miestneho cintorína, svätej omše a následným kultúrnym programom v amfiteátri v Čermanoch. Neskôr sa stali súčasťou aj výlety do blízkeho okolia – ako Trnava, Banská Štiavnica. Tieto stretnutia však postupne strácajú na svojej intenzite, najmä starnutím pôvodnej generácie vysťahovalcov, poklesom eufórie zo strany slovenských Čermancov, ako aj vzniknutou jazykovou bariérou medzi vysťahovalcami a tými, ktorí na Slovensku zostali. Posledný obežník vyšiel v januári roku 2015. Spolok Čermanov oficiálne zanikol v októbri 2014. Dôvodom jeho zániku bola absencia nových členov a odchod resp. penzionovanie a úmrtia pôvodných zakladajúcich členov. Ako sa uvádza v likvidačnej listine spolku, potomkovia čermianskych vysťahovalcov nemajú záujem o ďalšie stretávanie a udržiavanie rodinných kontaktov. Taktiež bolo čoraz ťažšie obsahovo naplniť program stretnutí členov klubu. Na poslednom zasadnutí bolo dohodnuté, že zo zvyšných financií spolku budú zozbierané a zviazané všetky obežníky, ktoré boli následne odovzdané na miestnom úrade v Čermanoch ako pamiatka na čermianskych Nemcov. Ako sme sa dozvedeli od posledného predsedu klubu, pána Karla Geseho, spolok zanikol a jeho bývalí členovia sa ďalej združujú už iba na rodinnej báze. Tiež sa neplánujú žiadne ďalšie hromadne organizované návštevy Čermian. Generácia Nemcov narodených v Čermanoch postupne zaniká a spolu s nimi miznú aj autentické spomienky na čermianskych usadlíkov. Potomkovia čermianskych vysťahovalcov vyrastali v inom kultúrnom prostredí a spätosť s vlasťou svojich predkov už nepociťujú.

Záver. Nemecké obyvateľstvo malo na území Slovenska stáročnú tradíciu. Nemci prispeli k modernizácii spoločnosti a priniesli na naše územie nové

Obrázok č. 1: Prícestný kríž v Čermanoch

Zdroj: Fotoarchív H. Greža, marec 2020

spôsoby hospodárstva. Boli prirodzenou súčasťou štruktúry miest a obcí. Ich pôsobenie na Slovensku bolo ukončené výsledkami druhej svetovej vojny a následným politickým vývojom. Príkladom netradičného osídlenia Nemcami je obec Čermany. Spadá do štvrtej vlny nemeckej kolonizácie v 20. storočí, avšak svojím spôsobom a priebehom sa vymyká charakteristickým znakom nemeckej kolonizácie. Nemci, ktorí prišli do Čermian, síce získali výhody vo forme odpustenia platenia daní a povinnosti vojenskej služby, ale neprichádzajú na pozvanie feudálov na panskú pôdu, ale práve naopak – pôdu si odkupujú za svoje vlastné finančné prostriedky. Nejde pritom ani o žiadnych novátorov v oblasti priemyslu, boli to obyčajní roľníci, ktorí svojou prácou a húževnatosťou získavali spoločenské uznanie a zveľadovali získaný majetok. Avšak ani tieto vlastnosti nezamedzili tomu, aby ich život zmenili celospoločenské a politické udalosti. Rodinné väzby a zviazanosť s Čermanmi ovplyvnila aj ich ďalší život a pôsobenie, ktoré venovali hľadaniu svojich stratených rodinných príslušníkov a rodinných väzieb. Odlúčenie, iný spôsob života a najmä jazyková bariéra spôsobili, že na predchádzajúce obdobia síce nadviazali, ale absencia spoločnej komunity spôsobili postupný úpadok a zánik spoločenstva čermianskych Nemcov.

Literatúra a pramene:

- ĎURKOVSKÁ, M.: *História nemeckého osídlenia na území Slovenska do začiatku 19. storočia*. [online] (cit. 02-06-2020) Dostupné na: <http://www.saske.sk/cas/archiv/2-2007/durkovska.html>.
- HABÁŇOVÁ, G.: *Huncokári*. [online] (cit. 01-06-2020) Dostupné na: <https://www.ludovakultura.sk/polozka-encyklopedie/huncokari/>.
- HORVÁTHOVÁ, M.: *Nemci na Slovensku. Etnokultúrne tradície z aspektu osídlenia, remesiel a odievania*. Komárno: Lilium Aurum. 2002.
- KRÁLIK, J. – Ordoš, J.: *Čermany*. Bratislava: PEREX K+K, 1992.
- OLEJNÍK, M.: *Administratívno-právne a hospodárske aspekty prínosu nemeckej menšiny k formovaniu multietnickej spoločnosti na Slovensku*. *Človek a spoločnosť*, roč. III/ 2000/ č. 3. [online] (cit. 02-06-2020) Dostupné na: <http://www.saske.sk/cas/archiv/3-2000/olejnik.html>.
- PÖSS, O.: *Die Habaner in der Slowakei*. V. *Karpathenblatt* 2000/ 1. November.
- PÖSS, O.: *Nemci v Čermanoch*. In. Březinová, G. a kol.: *Čermany*. Nitra: Obec Čermany. 2009. str. 192-213.
- ŠTENPIEN, E.: *Dejiny súkromného práva v Uhorsku*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2011. TSCHERMANER RUNDBRIEFE, č. 1- 71.

Kontakt:

PaedDr. Andrea Molnárová, PhD.
Katedra riadenia kultúry a turizmu
Hodžova 1
94901 Nitra
E-mail: amolnarova@ukf.sk

Filozofická kritika kultúry v koncepcii Byunga – Chul Hana. Spoločnosť vyhorenia a subjekt výkonnosti

Katarína Gabašová

Kľúčové slová: spoločnosť vyhorenia, subjekt výkonnosti, narcizmus, únava, nespokojnosť, Byung Ch. Han

Key words: burnout society, achievement subject, narcissism, fatigue, discontent, Byung Ch. Han

Abstract: The aim of the paper is an analysis of the concept of burnout society and the concept of achievement subject based on the theory of Byung Chul Han. The special attention is devoted to the development of achievement subject and competitive, production-oriented society in the philosophical framework of the cultural criticism. Instead of living in disciplinary society (M. Foucault) of the past, in Han's view, we now live in achievement society. According to Han, we have become slaves to the culture of positivity, which chains us to a life of self-exploitation until we collapse. He argues, that we live in a continuous state of exhaustion and fatigue, which indicates burnout and depression. The author of the paper outlined the question of discontent in the current culture and draws inspiration from S. Freud's concept of cultural discontents. To conclude, in Freud's and Han's view discontent in culture is similarly based on existential pain, narcissistic culture with its ideology of permanent self-realization and the drive to maximize the production.

Úvod. Predmetom filozofickej kritiky kultúry je odhaliť príčiny nespokojnosti s kultúrou. Podľa nemeckého filozofa Wilhelma Perpeeta je podstatou dogmatickej (filozofickej) kritiky kultúry reflexia negatív prítomnosti, ktoré sú chápané s ohľadom na kultúru zajtrajška ako samozavinené utrpenie. (Remišová, 2000: 55) V čom spočíva súčasná nespokojnosť človeka v kultúre? Ide o extenziu tej, ktorú opísal už Sigmund Freud alebo ju determinuje niečo iné? Nie je ľahké posúdiť, či a do akej miery, sa človek v predchádzajúcich dobách cítil šťastnejší a aký podiel mali na tom spoločenské podmienky. Ako konštatoval: „Zistilo sa, že človek sa stáva neurotickým, pretože neznesie mieru odopierania, ktoré mu v službách svojich kultúrnych ideálov spoločnosť ukladá, a z toho sa usúdilo, že zrušenie či zníženie týchto nárokov znamená návrat k možnému šťastiu.“ (Freud, 1990: 334)

Cieľom príspevku je analýza konceptu spoločnosti vyhorenia v kontexte filozofickej kritiky kultúry, ktorej autorom je kórejský (nemecky píšuci) filozof a kultúrny teoretik Byung Chul Han. Monografia s názvom *Burnoutgesellschaft* (Spoločnosť vyhorenia, 2014) bola preložená do viacerých jazykov, pričom si vyslúžila pozitívne aj kritické ohlasy. Analýze konceptu spoločnosti vyhorenia predchádza predstavenie základných východísk v kontexte „spoločnosti výkonu“ s jej „subjektom výkonnosti“, ktorý je podľa Hana neslobodným v zmysle prepojenia idey „pána“ a „raba“ v jednej osobe. Han tvrdí, že tzv. „subjekt poslušnosti“ (Foucault, 2000) nahradil subjekt výkonnosti a je sám sebe pánom, pričom zrušením vonkajšej nadvlády, ktorá bola príznačná pre tzv. „disciplinárnu spoločnosť“ (Foucault, 2000) nedochádza k vytúženej slobode, ale k spojeniu slobody a nátlaku. Han motív sebavykorisťovania ilustruje reinterpretáciou mýtu o spútanom Prometeovi. Toto vymedzenie umožňuje odkryť Hanove myšlienky o spoločnosti, ktorá je charakteristická človekom trpiacim tzv. nezdravou únavou prejavujúcou sa syndrómom vyhorenia a depresiou.

Han svoju diagnózu doby úspešne prezentuje aj v ďalších prekladaných prácach *Müdigkeitsgesellschaft* (Spoločnosť únavy, 2010), *Transparenzgesellschaft* (Spoločnosť transparentie, 2012), *Im Schwarm* (V digitálnom roji, 2013). V českom preklade vyšli vybrané texty pod súhrnným názvom *Vyhořelá společnost* (2016).

Spoločnosť vyhorenia a mýtus o spútanom Prometeovi. Súčasná euroatlantická kultúra charakteristická imperatívom sebautvárania, fenoménom zrýchľovania (pozri viac Virilio 2005) a výkonu, kultúrou „always on“, fetišizáciou a absolutizovaním slobody, životným štýlom zjednodušeným na formulu „anything goes“ (všetko sa dá, bez obmedzení) a „You may!“ (Smieš!) vytvorila podmienky pre pseudo-individualizmus, ktorý človeku šťastie neprináša. Pseudoindividualizmus chápeme ako obrat od subjektu k projektu, ale nie v existenciálnom zmysle tak, ako to vyplýva z filozofickej tradície „starosti o dušu“ alebo „umenia dobrého života“. Človek sa stal subjektom, resp. obeťou antropocentrizmu, ktorý je charakteristický zúfalou nevedomosťou o vlastnom Ja.

Individualizmus v kontexte ideálov humanity je tak pozbavený pozitívnych aspektov, ktorými sú empatia, tolerancia, solidarita, služba ale aj čínorodosť v prospech celku. Ide o posun od emancipácie individua a jeho oslobodzovania sa v hľadaní individuálnej existencie cez kult individualizmu a egoizmu až po tzv. „hyperindividualizmus“ (Lipovetsky, 2008) a hypernarcizmus v zmysle projektovania a „obchodovania“ so sebou samým (nielen na sociálnych sieťach), s cieľom získať obdiv, uznanie a okamžité pôžitky. Túžba po transcencii imanentne obsiahnutá v každom človeku i vzťah k druhému sú značne infikované materializmom a hyperkonzumom s orientáciou na hedonizmus a subjektívny „well being“ (subjektívna pohoda, blaho).

Oktrojovanie fenoménu tzv. „zvädzania“ (Lipovetsky, 2008) do všetkých sfér sociokultúrnej reality s logikou nenásilnej socializácie za účelom personalizácie a psychologizácie človeka odvádza pozornosť subjektu od seba samého v jeho skutočnom existenciálnom sebauvedomení. Prejavy kultúry, ktorá je zmyslová, empirická, bezduchá čiže „senzitívna“ podľa Pitirima Sorokina spôsobujú, že: „(...) sú vyvracané pevné medzníky medzi vedením a bludom, skutočnosťou a myšlienkou, a ponechávajú nám vyschnutý a prázdny svet mumifikovanej pseudoskutočnosti, zbavený života, myšlienky či ducha a prevedený na vonkajší výklad symbolov, znamenajúcich nikto nevie čo.“ (1948: 90)

Každá generácia má svoje obľúbené mýty, resp. je charakteristická konkrétnymi mytologickými postavami a ich odrazom v spoločnosti a v kultúre. Od konca dvadsiateho storočia je to Narcis. Postava Narcisa sa stala, dá sa povedať „kultúrnym typom“ konzumného človeka neskorej moderny. O historicko-sociálnom type osobnosti v súvislosti s narcizmom píše český sociológ František Bartoš (2010). Narcizmus je interpretovaný nielen ako psychická porucha, ale aj ako kultúrny fenomén. Jednou z ďalších postáv je Prometeus. Mýtus o Prometeovi sa stal populárnym inšpiračným zdrojom nielen v literatúre ale aj vo filozofii, sociológii či v iných humanitných vedách. Jestvuje viacero interpretácií tohto mýtu, pričom v kontexte únavy ho zaujímavo reflektuje český (nemecky píšuci) spisovateľ Franz Kafka. V poviedke *O Prometeovi* píše: „Bohovia boli unavení, orly boli unavené, rana sa unavene zavrela.“ (Kafka, 1991: 138)

Kafkova interpretácia mýtu sa stala východiskovou pre Hana, ktorého cieľom bolo podrobiť mýtus transformácii na „vnútorné psychologické podobnenstvo o dnešnom subjekte výkonnosti, ktorý si sám spôsobuje násilie, ktorý je sám so sebou vo vojnovom stave.“ (Han 2016: 51) Základným predpokladom je, že Prometeus priniesol ľuďom ako dar nielen oheň ale aj prácu. Premisu o spoločnosti výkonu a práce a ilúzii slobody argumentuje konštatovaním: „Súčasný subjekt výkonnosti, ktorý sa považuje za slobodného, je v skutočnosti pripútaný ako Prometeus.“ (Han, 2016: 51) Základné motivické štruktúry mýtu umožňujú zvoliť dva prístupy k výkladu – technológia (oheň) a práca ako triumf aj ako pád s katastrofálnymi následkami. Hanov výklad

mýtu akcentuje koncept práce a výkonu, únavy a neslobody a v tejto súvislosti je pre nás inšpiratívny.

Spoločnosť dvadsiateho prvého storočia je spoločnosťou výkonu. Han píše, že „disciplinárna spoločnosť“ (Foucault, 2000) nemocníc, ústavov pre choromyselných, väzní, kasární a fabrik bola nahradená spoločnosťou fitnesscentier, kancelárskych veží, bánk, letísk, nákupných galérií či genetických laboratórií. (Han, 2016: 15) Subjekty poslušnosti nahradili subjekty výkonnosti a ich cieľom má byť projekt seba samých, resp. stať sa „podnikateľmi seba samých“. (Han, 2016: 15) Subjekt poslušnosti sa podroboval autorite NadJa (modus bytia ako podrobenia), ale v dôsledku spoločenských zmien sa zmenila aj psyché, a tak sa subjekt výkonnosti projektuje (modus bytia ako projekt) do ideálneho Ja, ktoré je spozitívnením NadJa. Seaprojekcia do ideálneho Ja je interpretovaná ako akt slobody. Problém však nastáva, ak sa Ja ocitne v pasci nedosiahnuteľného jaskeho ideálu (Ja ideál); potom je ním „doslova rozdrvené“ a to vedie k autoagresivite. (Han, 2016: 65) Dôsledkom obratu subjektu k projektu nie je vykorenenie násilia, ide „len“ o metamorfózu vonkajšieho na vnútorné nutkanie naivne považované za slobodu.

Poľský sociológ Zygmunt Bauman konštatoval, že v súvislosti s interpretáciou mýtu o Narcisovi, ktorý nemal „nikdy spoznať seba samého“; naopak – paradoxne – „súčasných Narcisov núti kultúra, do ktorej sa narodili, robiť sotva niečo iné, než čo najviac sa snažiť spoznať seba samých“; táto výzva je „hlavnou príčinou ich premeny na Narcisov – od útleho veku sa začína tým, čo bude celoživotnou výchovou, výcvikom a drilom.“ (2017: 120)

Súčasný človek sa tak ocitá v sieti egocentrizmu, ktorý mu je vštepovaný a markantne sa to prejavuje túžbou po dokonalejšej sebaaprezentácii v „offline“, ale najmä „online“ svete. „Pre postmoderného konzumného človeka nie je dôležité, aký je, čo robí, čo vyznáva a čomu verí, s kým spolupracuje; dôležité je to, ako vyzerá, a hlavne to, ako sa prezentuje.“ (Mistrík, 2008: 345) Dôsledkom je zameranie sa na vlastné telo a jeho krásu, imidž v zmysle nie zbožňovania, ale až „zbožšťovania tela“. (Mistrík, 2008)

Éra výkonu s diktátom užívania si života tu a teraz je: „(...) posadnutá kultom čínorodosti, teda „aktívna spoločnosť, sa pomaly transformuje na spoločnosť dopingu. (...) nielen telo, ale i človek ako celok sa mení v aparát výkonu (Leistungsmaschine), ktorý má bez porúch fungovať a stupňovať svoju výkonnosť.“ (Han, 2016: 43) Život je redukovaný na svoju vitálnu funkciu „stal sa obnaženým, radikálne pominuteľným“ a preto „vzniká tlak udržať tento holý život bezpodmienečne v zdraví“. (Han, 2016: 28- 29) Tlak na sebakultiváciu a propagáciu seba samého spôsobuje, že: „Narcizmus je niečo, čo potláča tragickosť, a čo sa javí ako celkom nová forma apatie. Tvorí ho povrchná citlivosť na svet a zároveň hlboká ľahostajnosť voči svetu: tento paradox môžeme sčasti vysvetliť záplavou informácií, ktorá sa na nás valí, a rýchlosťou, s ktorou sa striedajú udalosti prezentované v oznamovacích prostriedkoch, a ktoré nám bránia v trvalejších emóciách.“ (Lipovetsky, 2008: 83-84)

Život v dobe pozitívnych afirmácií spôsobuje, že aj príkazy, zákazy a ich negativita z éry disciplinárnej spoločnosti vystriedali projekt, iniciatíva a motivácia. (Han, 2016: 16) Dôležité je, že nejde o vonkajšiu nadvládu inštitúcií, autorít a ich vykorisťovanie, pretože subjekt výkonnosti je sám sebe pánom. Disciplinárna spoločnosť bola spoločnosťou negativity, príkazov a zákazov, čo sa exponovalo slovesami musieť a nesmieť, naopak v spoločnosti výkonu a pozitivity ide o slovesá môcť a smieť: „Zrútenie inštalácie vonkajšej nadvlády nevedie k slobode. Jej dôsledkom je skôr splynutie slobody a nátlaku.“ (Han, 2016: 19) Vo výsledku ide o „nutkavú slobodu alebo slobodné nutkanie maximalizovať výkon“, čo je zdrojom sebavykorisťovania, ktoré prináša väčšiu efektivitu, pretože je „sprevádzané pocitom slobody“. (Han, 2016: 19) Príznačné je spojenie slobody s negativitou v zmysle slobody od – nátlaku, spoločenských konvencií a vonkajších okolností, ale spoločnosť s nadmierou pozitivity spôsobuje vytrácanie impulzu slobody, ktorý pramení dialekticky z negácie princípu negativity. Paradoxom je, že oproti násiliu spôsobovanému niekým iným v minulosti je subjekt výkonu obeťou vlastného násilia, ale považuje sa za slobodný. S odkazom na mýtus o spútanom Prometeovi trpí jednotlivec sebaklamom a jeho eskapizmus od voľby byť sebou samým v autentickom existenciálnom zmysle, potvrdzuje nárast psychických a neurológických ochorení v dvadsiatom prvom storočí. Prevahou pozitivity a negáciou negativity vzniká ochorenie, ktoré je charakteristické pre spoločnosť výkonu – depresia, ktorej predchádza syndróm vyhorenia.

Imperatív sebaútvárania a sebaúvedomenia sa spája s depresiou, ktorá pramení z „vyčerpanosti povinnosťou stať sa sebou samým“ (Ehrenberg, 2008: 14), ale aj z „tlaku na výkonnosť“. (Han, 2016: 17) Zdrojom depresie nie je nadmerná zodpovednosť či osobná angažovanosť, ale diktát výkonnosti ako nové „prikázanie“ neskorej moderny. Človek trpiaci depresiou „vykorisťuje seba samého, a to celkom dobrovoľne, bez cudzieho nátlaku“, čím sa stáva predátorom, ale zároveň aj korisťou. (Han, 2016: 18) V plnej sile depresia prepukne, len čo už subjekt výkonnosti ďalej nemôže, nie je schopný „môcť“ (z nem. können) – a to vyvoláva únavu, ktorá je únavou z nadmernej aktivity a nadmiery možností, čo sa potvrdzovalo napríklad v „obamovskej afirmácii Yes, we can“. (Han 2016: 16) Dôsledkom tejto situácie sú sebaideštruktívne tendencie, autoagresia, ale aj (ne)viditeľné násilie voči iným (napr. nenávisťné komentáre na sociálnych sieťach a pod.). Štatistiky potvrdzujú Hanove tvrdenie, že tak ako spoločnosť kontroly produkovala bláznov a zločincov, spoločnosť výkonu produkuje depresívnych jedincov a skrachovancov.

Kafkova reinterpretácia mýtu v kontexte konceptu liečivej únavy (rana sa unavene zavrela) vychádza z jej protikladu, ktorým je tzv. „jáska únava“ (Jung, 1994), charakteristická vyčerpanosťou a sklúčenosťou Ja zo seba samého. Han to vysvetľuje na interpretácii orla ako alter ega Prometea, ktorý sa živil jeho neustále dorastajúcou pečnou. Vzťah Prometea a orla je sebavykorisťovaním, pričom konštatuje, že „bolesťou pečene, ktorá je sama osebe voči bolesti

necitlivá, je únava.“ (Han, 2016: 51) Prometheus ako subjekt sebaykoristovania je postihnutý hlbokou únavou. Je to jáska únava, ktorá ma osamocujúci charakter, izoluje subjekt od sveta aj druhých v prospech narcistického vzťahu k sebe samému. (Tamže) Existuje však aj iná únava, pri ktorej sa ja oddáva svetu. Ide o zdravú únavu, ktorá „dôveruje svetu“ (Handke, 1989). Súčasná éra výkonu a rýchlosti, informačného smogu, hoaxov, dezinformácií, konšpiračných teórií a post-pravdy vyústila do stavu, v ktorom človek pociťuje úzkosť, strach, osamelosť, odcudzenie seba samému i druhým, syndróm vyhorenia, depresiu, prázdnotu, vyčerpanosť a únavu z doliehajúcej ťažoby doby. V tejto súvislosti je pozornosti hodný aj trend firemnej kultúry „always on“, ktorá presiahla hranice pracovnej sféry a je dôsledkom tlaku na výkon a aktivitu bez časopriestorového obmedzenia.

Namiesto záveru. Zámerom príspevku bolo poukázať na systematický prístup k skúmaniu kultúry, ktorý je charakteristický tzv. dogmatickou kritikou kultúry. Hana považujeme za filozofa kultúry, ktorému (aj napriek kritickým ohlasom) nie je možné uprieť, že sa usiluje o identifikáciu reštrukturalizácie subjektu a jeho vnútra a tiež dvoch módov bytia – podrobenie a projekt – v kontexte dvadsiateho prvého storočia. Jeho chápanie nespokojnosti v kultúre interpretujeme ako extenziu Freudovej koncepcie. Nespokojnosť v kultúre podľa Freuda pramení z nátlaku práce a pudového odriekania. (1990: 50) Han za príčiny nespokojnosti v kultúre považuje hystériu práce a produkcie, ďalej hyperaktivitu a nadmieru positivity, ktorá spôsobila atrofiu princípu negácie.

Literatúra a pramene:

- BAUMAN, Z.: *Retrotópia*. Preložil Dezider Kamhal. Bratislava: Artforum, 2017.
- BARTOŠ, F.: *Širší souvislosti neklinického narcismu: profesní život, komunikace a sebekontrola*. Sociologický časopis, roč. 46, č. 5, 2010, s. 745 – 770.
- EHRENBERG, A.: *Das erschöpfte Selbst. Depression und Gesellschaft in der Gegenwart*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp, 2008.
- FOUCAULT, M.: *Dozerať a trestať*. Bratislava: Kalligram, 2000.
- FREUD, S., O.: *O člověku a kultuře*. Preložili Jiří Pechar, Jiří Stromšík, Ludvík Hošek. Praha: Odeon, 1990.
- HAN, B., CH.: *Vyhořelá společnost*. Preložil Radovan Baroš. Praha: Rybka Publishers, 2016.
- HANDKE, P.: *Versuch über die Müdigkeit*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1989.
- JUNG, C., G.: *Duše moderního člověka*. Brno: Atlantis, 1994.
- KAFKA, F.: *Popis jednoho zápasu*. Preložil Vladimír Kafka. Praha: Odeon, 1991.
- LIPOVETSKY, G.: *Éra prázdnoty. Úvahy o současném individualismu*. Praha: Prostor, 2008.
- MISTRÍK, E.: *Zbožštění těla v narcizme a koniec postmodernej kultúry*. Filozofia, roč. 63, č. 4, 2008, s. 344-351.
- REMIŠOVÁ, A.: *O filozofii kultúry*. In: Fischerová, A. (ed.): *Kulturologické reflexie. Acta Culturologica* zv. 5, Bratislava: Peter Mačura, 2000.

SOROKIN, P. A.: *Krise našeho věku*. Preložil František D. Ondřej. Praha: Tiskařské a vydavatelské družstvo československého obchodnictva, 1948.

VIRILIO, P.: *Negative Horizon. An Essay in Dromoscopy*. London: Continuum, 2005.

Kontakt:

Mgr. Katarína Gabašová, PhD.
Katedra kulturológie FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
E-mail: kgabasova@ukf.sk

Studne a krypty – ako príklad adaptácie slovenského etnika na prírodnú krajinu v Padine (Srbsko)

Marián Žabenský

Kľúčové slová: Padina, adaptácia, kultúrna krajina, kultúrny potenciál

Key words: Padina, adaptation, cultural landscape, cultural potential

Abstract: The article deals with the issue of adaptation of the Slovak minority in the loess plateau. The low level of groundwater stimulated the development of a specific material and technological culture. Thanks to these facts, cultural innovations were created – wells and tombs, which currently distinguish the village from the surrounding villages.

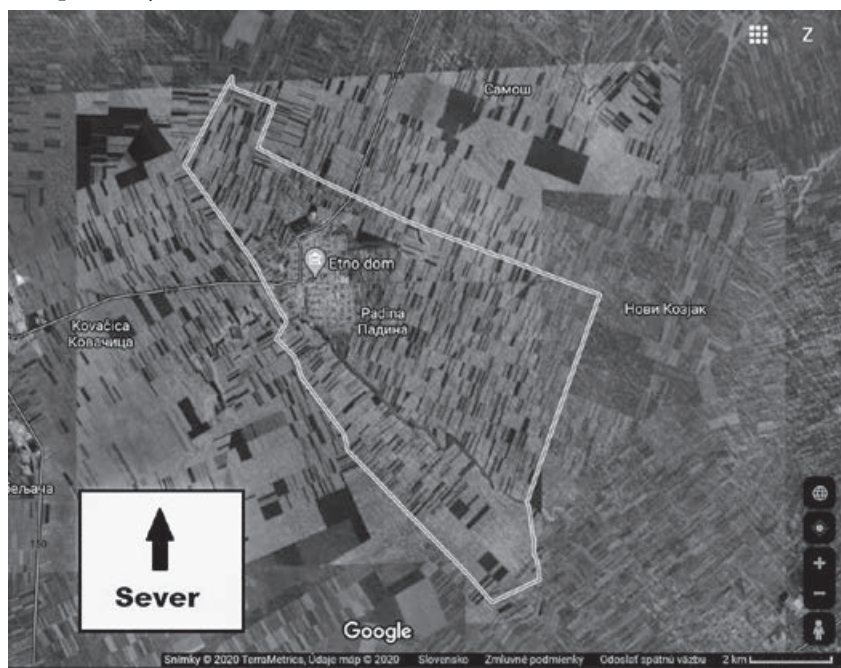
Úvod. Padina je srbská obec nachádzajúca sa v strednej časti južného Banátu. Je možné ju charakterizovať prívlastkom najslovenskejšia dedina v slovenskom zahraničí. Je to z dôvodu, že vyše 5 000 príslušníkov slovenskej národnostnej menšiny tvorí približne 98% obyvateľov. Dedina sa nachádza severovýchodne od Belehradu vo vzdialenosti asi 60 km od hlavného mesta. Najbližšou slovenskou enklávou je Kovačica, ktorá leží 8 km západne a je administratívnym strediskom tejto oblasti (okresné mesto).

Padinu založili prisťahovalci v rámci kolonizácie z územia dnešného Slovenska (najmä z Novohradskej, Nitrianskej a Gemerskej stolice), z Báčky a z mnohých iných administratívnych celkov vtedajšieho Uhorska, začiatkom 19. storočia. (Čukan a kol., 2018: 162)

Cieľom štúdie je analyzovať vplyv prírodného prostredia na kolonizáciu a adaptáciu slovenského etnika v skúmanom území. Predmetom záujmu je aj štúdium spôsobu budovania a využívania vodných zariadení a krýpt v minulosti a v súčasnosti.

Kultúrna geografia, kultúrny materializmus a kultúrna ekológia. Predmetom záujmu predkladanej štúdie je kultúrna krajina, ktorá je výsledkom kultúrneho synkretizmu. Vzťahom medzi prírodnou krajinou – človekom/spoločnosťou a kultúrnou krajinou sa zaoberá kultúrna geografia a kultúrna ekológia. Pri koncipovaní článku sme vychádzali z viacerých teoretických konceptov týchto subdisciplín. Kultúrna geografia má mnohé spoločné črty s kultúrnou ekológiou, ktorej najvýznamnejším predstaviteľom bol J. H. Steward. Venuje sa adaptácii spoločnosti na lokálne podmienky. Pokusom o uplatnenie kultúrnej ekológie v americkej kultúrnej antropológii je kultúrny materializmus. Jeho čelným predstaviteľom bol M. Harris, ktorý kultúrny materializmus vymedzil ako: „procesuálnu a globálnu vedecko-výskumnú stratégiu, ktorá sa pri vysvetľovaní divergentnej, konvergentnej a paralelnej evolúcie sociokultúrnych systémov opiera o analýzu materiálnych faktorov.“ (Soukup, 2004: 492) Kultúrnou geografiou sa na Slovensku zaoberá predovšetkým Žigrai. Za hlavný výskumný objekt považuje kultúrnu krajinu ako najkomplexnejší materiálny a duchovný výsledok dlhodobého ľudského pôsobenia. Jeho súčasťou je aj duchovná stránka krajiny – (*genius loci*), ktorú

Mapa č. 1: Vymedzenie skúmaného územia

Zdroj: Vlastné spracovanie, 2020, podkladová mapa Google maps

považuje za „hnací motor“ pri pretváraní abiotickej a biotickej zložky prírodnej krajiny na kultúrnu krajinu. (Žigrai, 1999: 112)

Vymedzenie skúmaného územia a metodika výskumu. Skúmané územie bolo vymedzené na základe administratívno-správneho princípu a korešponduje s katastrálnymi hranicami obce Padina. Metodika výskumu je orientovaná na analýzu jednotlivých prvkov kultúrneho potenciálu a vychádza z metodických postupov uvedených v publikácii: Hodnotiaci model kultúrneho potenciálu (Lenovský a kol., 2014). Počas výskumu v Padine boli analyzované kategórie: kultúrne dedičstvo; kultúrno-spoločenské organizácie, inštitúcie a iné ustanovizne; kultúrne podujatia a kultúrne produkty; kultúrna infraštruktúra a ostatné podmienky a ľudské zdroje v kultúrnom sektore. V zmysle myšlienky Franza Boasa, ktorý vymedzil 3 dimenzie kultúry (Soukup, 2005: 339), môžeme budovanie krýpt, studní a ďalších zariadení na uskladnenie a prepravu vody považovať za príklady adaptácie na prírodné prostredie a zaradiť ich do 1. dimenzie kultúry – čiže vzťahu medzi človekom a prírodou. V rámci výskumu kultúrneho potenciálu sú studne a krypty súčasťou kategórie kultúrne dedičstvo, pod-kategórie historické urbanistické, architektonické a stavebné štruktúry (historické sídelné štruktúry) v nadväznosti na historické krajinné štruktúry. V rámci tejto pod-kategórie boli zaradené ako – urbanistické štruktúry – technické stavby a dielne. Informácie o studniach a kryptách boli získané na základe výpovede miestnych obyvateľov. Pološtandardizované rozhovory boli realizované so 7 respondentmi, narodenými v rokoch 1943 až 1991 a to v roku 2017. Ďalšou z techník, ktorú sme použili, bolo pozorovanie. V rámci neho sme sa zamerali najmä na lokalizáciu a technický opis.

Geologický podklad a jeho vplyv na kolonizáciu a adaptáciu slovenského obyvateľstva. Na území chotára obce sa nachádza špecifická geologická skladba, ktorá ovplyvnila proces kolonizácie a následnej adaptácie slovenského etnika, ako aj samotné budovanie zariadení na využívanie vody a krýpt. Z tohto dôvodu je nevyhnutné v tomto príspevku opísať aj geologickú históriu a štruktúru. Padina sa rozkladá na Panónskej panve, ktorá je v spodnej časti tvorená morskými sedimentmi. Celkovo sa tu nachádzajú usadeniny o mocnosti približne 600 až 900 metrov. V najspodnejšej časti nájdeme aj ložiská ropy. Z tohto dôvodu tu boli v minulosti uskutočnené pokusné vrty. Približne v polovici sedimentačnej vrstvy sa menia morské sedimenty na riečne. (Kolektív, 1999: 34; Čukan a kol., 2018: 177-178). V najvrchnejšej časti georeliéfu sa nachádzajú eolické – veterné sedimenty, ktoré sa formovali hlavne v ľadových dobách.

V týchto oblastiach sa nachádzala menšia rastlinná pokrývka, čím vietor ľahšie odnášal čiastočky pôdy a piesok. Z výskumu je zjavné, že k odnosu nahromadeného materiálu dochádza aj v súčasnosti. Sedimentácia dosahuje aj niekoľko centimetrov ročne. Spôsobuje ju východný vietor Košava, ktorý vane v smere do centra obce. Chotár Padiny sa rozprestiera na Banátskej

sprašovej plošine, ktorá je vyvýšená cca 30 metrov nad okolitým terénom. Plošina vystupuje medzi obcami Kovačica (81 m. n. m.) a Padina (111 m. n. m.). Južne od obce je situovaná Deliblatská piesočina, kde sa nachádzajú menej úrodné pôdy. Tento veterný sediment má pôvod v pohorí Karpaty. (Kolektív, 1999: 34; Čukan a kol., 2018: 177-178) Z dôvodu existencie plošiny a jej sedimentárneho pôvodu sa spodná voda nachádza v hĺbke niekoľko desiatok metrov. Nedostupnosť vodných zdrojov sťažovala kolonizáciu obce. Mnohí osadníci z tohto dôvodu odchádzali.

V katastri obce sa nachádzajú geomorfologické celky ovplyvnené fluvialnou – riečnou eróziou. Takto vznikol Malý a Veľký Álaš, Horná dolina a Dolná dolina, prípadne Veľký a Malý kút. Vodné toky sa tu nachádzali pravdepodobne v dobe ľadovej, keď bola pôda viac zamrznutá, prípadne bola vlhkejšia klíma. Poľnohospodársku pôdu tvorí hlavne čiernozem. Vrstva humusu sa znižuje smerom k Deliblatskej piesočine. Zloženie pôdy poukazuje na skutočnosť, že sa tu v minulosti nachádzala step. Za unikátny archetyp stepnej krajiny s chovom hospodárskych zvierat môžeme považovať trvalé trávne porasty v lokalite Horný a Dolný Álaš. Tieto prírodné podmienky, najmä nedostatok vody, existencia stepných porastov a zloženie zeme mali vplyv na socio-kultúrny vývoj slovenskej enklávy.

Studne a zariadenia na prepravu a uskladnenie vody. Pri založení obce bol nedostatok vody základným problémom, musela sa dovážať z neďalekej Kovačice. Až neskôr sa začali kopať studne, čo uľahčilo proces kolonizácie a adaptácie. Prvá studňa sa začala stavať v roku 1808.

Obrázok č. 1: Studňa v centrálnej časti obce (zrekonštruovaná v roku 2008)

Zdroj: Michal Kurpaš, 2017

Dodnes sa zachovala technológia využívaná pri razení studní do väčších hĺbok. Kopala sa tak, že majster vyhotovil sud bez spodnej a vrchnej časti, podľa priemeru studne (napr. 3,5 metra). Na spodok suda sa narazil železný kruh – nôž. Následne sa ručne vykopala jama do hĺbky 2 až 3 metre. Do tohto priestoru sa spustilo zariadenie zo suda. Na jeho vrch sa začalo murovať až po vrch studne. Ako stavebný materiál sa používala tehla. Celková záťaž spôsobovala, že sud sa zarezával hlbšie do zeme aj s tehliami. Počas tohto procesu sa ohrabávali boky okolo, aby sa zrýchlil proces zarezávania noža

v sude. Takto sa postupovalo až kým zariadenie nenarazilo na spodnú vodu. Najhlbšie studne sa hĺbili až do 50 metrov. Stávalo sa, že majstrov v studni zasypalo a umreli.

Keďže samotný postup razenia bol náročný, vyhlbených bolo iba pár studní. Postupne sa zdokonalil aj systém čerpania, transportu a uskladnenia vody. Voda sa zo studne čerpala pomocou gápla, ktorý väčšinou poháňal kôň. Dve vedrá s objemom cca 50 až 100 litrov vody sa do studne spúšťali striedavo. Na základe tohto špecifického mechanizmu na čerpanie vody, ktorý pripomínal mlynček, sa v obci hovorí, že sa *voda melie*. Voda sa vylievala buď do čatorňe – válova, alebo do voza so sudom na vodu, ktorý mal pomenovanie *vodár*. Takýto voz dokázal transportovať 500 – 700 litrov vody. Po vodu chodievali deti alebo starí ľudia. Ak rodina nemala vlastný *vodár*, transport im zabezpečovali ostatní obyvatelia obce. Za jeden sud sa platilo jeden deň roboty jedného človeka. Neskôr sa platilo aj peniazmi. Jeden povoz stihol natankovať a vyložiť vodu max 2 až 3-krát za deň. Voda sa umiestňovala do čisterne. Takéto domáce rezervoáre boli spravidla dva – jeden na pitnú a druhý na úžitkovú vodu (*daždovku*).

Obrázok č. 2: *Vodár* – voz určený na prepravu vody

Zdroj: Marián Žabenský, 2017

Do studne často padali hospodárske zvieratá ako husi, sliepky a pod. Stávalo sa, že do studne spadol aj človek, ktorý následne zomrel. Mŕtve telá sa vyberali pomocou vedier a ľudí, ktorí sa spustili dnu. Voda takejto studne sa aj naďalej používala na pitie. Neskôr sa začali zo studní stavať miestne vodovody, ktoré smerovali vodu zo studní do blízkych zásobární. Niektoré rodiny mali postavané vlastné studne, z ktorých sa voda čerpala pomocou kolesového mechanizmu. Príkladom je studňa u Kotvášov, Tordajov a Kolárikov. Súčasný vodovod bol vybudovaný v roku 1972. Jeho vybudovanie výrazne

ovplyvnilo sociálny, hospodársky a kultúrno-spoločenský život obce. Táto základná potreba sa začína uspokojovať z vodných zdrojov mimo obce. Celá technológia zameraná na budovanie, čerpanie a uskladnenie vody postupne zaniká. V súčasnosti začínajú studne slúžiť ako turistická atrakcia.

Obrázok č. 3: Čisterňa na pitnú vodu vľavo a dažďovku vpravo

Zdroj: Marián Žabenský, 2017

Dnes sa v Padine zachovalo viacero studní, napr. na rohu ulice Eduarda Kardela a ulici 7. júla. Toto zariadenie postavené v roku 1911 bolo v roku 2008 zrekonštruované ako turistická atrakcia. Ďalším príkladom je Šajbenová studňa na ulici Bratstva a jednoty, prípadne studňa *poľa* (poza) Trnovskov, Pavelova studňa a pod. Studne sa budovali aj v extraviláne obce. Na dnes rekreačnej lokalite Álaš sa zachovala studňa s pomenovaním Studňa na Álaši. V súčasnosti sa stále využíva na napájanie oviec.

Krypty je možné považovať za ďalší príklad adaptácie spoločenstva na prírodné podmienky v Padine. Vďaka skutočnosti, že hladina spodnej vody sa nachádza niekoľko desiatok metrov pod zemským povrchom, bolo možné v obci budovať podzemné hrobky. Ide väčšinou o miestnosť s rozmermi zodpovedajúcim dĺžke a šírke 3 truhiel. Celá podzemná stavba je budovaná z tehál, ktoré sú na seba voľne položené. Niektoré stavby sú omietnuté. Vchod sa nachádza v prednej časti krypty. V prípade pohrebu sa tu vyhrabe časť zeminy, prípadne odsunie mramorová platňa, rozoberie sa časť tehál a truhla sa vloží dovnútra. Celkovo sa v krypte môže nachádzať aj 12 truhiel, ktoré sa ukladajú na seba, priečne, väčšinou po troch. Spodné a staršie truhly sa často ťarchou prelomia, takže sú pozostatky ľudských tiel premiešané. Takéto stavby sú v okolí špecifické a kontrastujú napr. s hrobmi v neďalekej Kovačici, pre ktorú je typická vysoká hladina spodnej vody.

Obrázok č. 4: Hrobka na miestnom cintoríne

Zdroj: Marián Žabenský, 2017

Obrázok č. 5: Studňa na Álaši

Zdroj: Boris Michalík, 2017

Záver. Na záver je možné konštatovať, že na krajinu pôsobí človek, ktorý ju na základe svojich potrieb modifikuje. Táto zmena je neustála. Potreba dostatku vody bola na začiatku kolonizácie obce jedným zo základných prvkov, ktorý formoval vznikajúci socio-kultúrny systém. Na jej zabezpečenie bolo nevyhnutné vynájsť, prípadne prevziať technológiu spojenú s razením studní v hĺbkach a modifikovať ju na miestne podmienky.

Nedostatok vody negatívne vplýval na proces adaptácie, mnohí obyvatelia odchádzali. Voda sa neskôr stáva jedným z faktorov formovania sociálnej štruktúry obce. Vlastníctvo a používanie studní a ďalších zariadení na uskladňovanie a prepravu vody bolo jedným z prvkov, na základe ktorých bolo možné identifikovať sociálny status rodín. Majetnejšie rodiny vlastnili voz *Vodár*, prípadne neskôr vlastný vodovod smerujúci zo studne do ich záhrady. V súčasnosti sa tieto zariadenia už v minimálnej miere využívajú na zásobovanie vodou. Ich funkcia sa mení z prostriedku na uspokojenie základnej potreby – smäd na prostriedok uspokojenia potrieb vychádzajúcich z problematiky cestovného ruchu. Studne a zariadenia na vodu sa stali špecifickým prejavom materiálno-technologickej kultúry Slovákov. Vznikli v procese adaptácie na okolité prostredie a sú súčasťou hmotného kultúrneho dedičstva.

Literatúra:

ČUKAN, J. a kol.: Kultúrny potenciál Slovákov v Banáte. Bábčsky Petrovec: Slovenské vydavateľské centrum, 2018.

KOLEKTÍV: Vojenský atlas sveta. Harmanec: Vojenský kartografický ústav, 1999.

LENOVSKÝ, L. a kol.: Hodnotiaci model kultúrneho potenciálu. Nitra: UKF, 2014.

SOUKUP, V.: Dějiny antropologie. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2004.

ŽIGRAJ, F.: Prínos kultúrnej geografie pri štúdiu vzťahu medzi krajinou, človekom a kultúrou. In: *Krajina – človek – kultúra – zborník referátov*. Banská Bystrica: Slovenská agentúra životného prostredia Banská Bystrica, 1999.

Informátori

Kolárik Ján (1965)	Ján Petrovič (1952)	Ján Pavela (1956)
Pavel Petráš (1946)	Alžbeta Petrovičová (1953)	
Zuzana Masarikova (1943)	Ján Pavela (1991)	

Kontakt:

PhDr. Marián Žabenský, PhD.
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
e-mail: mزابensky@ukf.sk

Gastronómia a jej historické kontexty

Katarína Kompasová

Kľúčové slová: gastronómia, dejiny gastronómie, pravek, starovek, stredovek, novovek

Key words: gastronomy, history of gastronomy, prehistory, ancient history, Middle Ages, Modern Times

Abstract: Understanding the needs and the direction of gastronomy is possible by looking at its history, which is also the aim of this paper. This aim is to acquaint the reader with a brief genesis of individual historical periods from prehistory to Modern Times. Secondary data collection using analysis and synthesis of the obtained information was used to fulfill this goal. It is clear that gastronomy forms an important part of the cultural history of nations. As human and society developed, so did gastronomy. Gradually, with the development of civilization, culinary art occurred, which was not only about satisfying the need for hunger, but food gained another dimension – the enjoyment of food.

Úvod. Gastronómia chápaná ako teória kuchárskeho umenia tvorí dôležitú súčasť kultúrnych dejín národov. Je možné ju vnímať ako vzájomné prepojenie kultúrnych prvkov a stravovacích zvyklostí. Rovnako ako sa vyvíjal človek a spoločnosť, tak sa vyvíjala aj gastronómia. Človek vďaka svojim výnimočným schopnostiam a prispôbovosti dokázal kultivovať jednotlivé zložky pokrmov ale i prostredie, v ktorom sa jedlá konzumovali. Je teda jasné, že ako sa vyvíjalo ľudstvo, tak s ním sa vyvíjala i strava. Od človeka lovca, poľnohospodára až po človeka vyrábajúceho nádoby na prípravu potravy. Kulinárstvo a kuchyňa sa začali rozširovať s rozvojom civilizácie a už nešlo len

o uspokojovanie potreby hladu ale potrava získala ďalší rozmer – „pôžitok“ z potravy.

Pochopiť potreby a smerovanie gastronómie je možné nahliadnutím do jej histórie, čo je aj cieľom tohto príspevku. Jeho snahou je oboznámiť čitateľa so stručnou genézou jednotlivých historických období od praveku až po novovek. Na naplnenie tohto cieľa bol použitý zber sekundárnych dát s využitím analýzy a syntézy získaných informácií.

Ako poznamenáva Křížek a Neufus (2014: 18-19), v súčasnej modernej spoločnosti sa stráca posvätný a symbolický charakter potravy, či jednota materiálneho a duchovného významu, kde jedlo je spojením medzi hmotnou a duchovnou stránkou bytia. Avšak práve s prepojením na cestovný ruch je potrebné si uvedomovať hlbšie historické a kultúrne súvislosti získavania, prípravy a konzumácie stravy. Zrkadlom životného štýlu a kultúrnej a ekonomickej úrovne spoločnosti je zaradenie jedla do jej hodnotového rebríčka. Práve vzťah určitej kultúry k jedlu je viditeľný v spôsobe prípravy jedla a jedálňičku. Jedlo a pitie predstavuje v dejinách ľudstva integrujúci fenomén.

Pravek. Praveké kultúry až do obdobia neolitu si primárne získavali potravu lovom a zberom, pričom v spoločnosti mali rozdelené úlohy podľa pohlavia. Muži sa sústredili prevažne na lov zvierat a ženy na zber potravy, napr. plodov rastlín, mušlí, lesného ovocia, hribov a pod. Kľúčovým objavom v dejinách ľudstva bolo používanie ohňa, ktorý bol dôležitým aj pri príprave pokrmov. Tepelne upravené jedlo, najmä mäso, bolo pre človeka ľahšie stráviteľné. Jedna z hypotéz, prečo ľudský mozog rástol, je založená na získavaní väčšieho množstva tepelne upravených pokrmov. (Linhart, 2005)

Výrazná zmena v spôsobe života ľudí nastáva v období mladšej doby kamennej – neolite. V tom čase prebieha tzv. neolitická revolúcia (proces, ktorý sa dial v období cca 8000 – 2000 p. n. l.), pod ktorou rozumieme cielenú výrobu potravín, to jest vznik poľnohospodárstva a s tým súvisiace pestovanie kultúrnych rastlín, domestikáciu a chov prvých zvierat. Zaujímavosťou je, že obilniny, ktoré sa stali základom obživy ľudstva, sú druhy tráv. Táto zmena získavania potravy mala za následok usadlý spôsob života, vznik stálych osád so stabilnými príbytkami, hospodárskymi stavbami a spoločenskými stavbami – vznik architektúry.

Na vznik poľnohospodárstva nadväzujú nové výrobné technológie súvisiace so samotnou výrobou potravín, ako hrnčiarstvo – výroba nádob na prípravu a uskladnenie jedál. Človek sa naučil skladovať potraviny, čo malo vplyv na to, že už nemusel svoju pozornosť sústrediť výlučne na zabezpečenie stravy. (Beranová, 2005) Ďalším remeslom, ktoré úzko súviselo s poľnohospodárstvom, bolo tkáčstvo, ktoré nadväzovalo na pestovanie úžitkových plodín, chov zvierat a využívanie ich srsti na výrobu odevov. Práve usadlý spôsob života, keďže už nebolo nutné migrovať za lovnou zverou, a dostatok dopestovaných a dochovaných zdrojov potravy spôsobil, že ľudská populácia sa začala rozrastať a vytvorila tak možnosti na vznik prvých starovekých civilizácií.

Starovek. Obdobie staroveku sa začína vznikom písma a súvisí s rozvojom prvých civilizácií na Strednom východe, v oblasti Stredomoria a v južnej a východnej Ázii. Môžeme ho datovať od polovice 4. tis. p. n. l. do zániku Západorímskej ríše v roku 476 n. l. Starovek vo svete prebiehal v rôznych časových obdobiach. Kým na území Ázie vznikali prvé štáty, Európa bola ešte stále v ére praveku (Zamarovský, 2019). V tomto čase došlo k zmene stravovacích pomerov a je badať prechod z prevažne živočíšnej potravy na rastlinnú, čo umožnilo najmä pestovanie obilnín, ktoré nadväzuje na praveké poznatky.

Prvá vyspelá civilizácia sa vyvíjala v južnej Mezopotámii v sumerských mestských štátoch, v ktorých dôležitým impulzom hospodárskeho rozmachu bol vynález hrnčiarskeho kruhu (Linhart, 1994). Z daného územia pochádzajú aj vyobrazenia primitívnych drevených pluhov, ktoré ťahal sám roľník. O ľuďoch tejto juhoázijskej civilizácie hovoríme ako o prvých majstroch v príprave jedál, ktorí vedeli pripraviť jedlá nielen z domácich zvierat, diviny, rýb, ale i obilnín. V Mezopotámii poznali technológiu výroby piva, keďže sa tento nápoj spomína aj v literárnom diele Epos o Gilgamešovi. Dokonca poznali najrozličnejšie druhy korenín. Vďaka rozvoju obchodných stykov prenikalo postupne vtedajšie kuchárske umenie z Ázie do Egypta, Grécka a Ríma. Okrem Egyptanov Grékov a Rimanov poznali korenie aj v Číne. V tomto období bola rôznorodosť typickou črtou čínskej kuchyne. Kuchári tu využívali všetko, čo príroda ponúkala – živočíšne a rastlinné plody, korenky, okvetné lístky rastlín, riasy a pod. Egyptania používali na jedenie drevené lyžice, ktorých dráždla boli ozdobené reliéfnymi kresbami pripomínajúcimi ľudí a zvieratá. Z obdobia okolo r. 4000 p. n. l. v kuchyniach nechýbali mak, angelika a rasca. V roku 3000 p. n. l. vyrábali Egyptania štyri druhy piva a taktiež boli známi aj výrobou vína, napr. v okolí Alexandrie. Hostiny faraónov boli veľmi bohaté, jedlo sa podávalo na misách a konzumovalo sa rukami, na nápoje sa používali kovové poháre, často aj zo zlata. Môžeme poznamenať, že z r. 1500 p. n. l. sa zachoval staroegyptský papyrus, v ktorom sa okrem opisov chorôb, liečivých rastlín a ópia nachádza aj vyše 800 receptúr s použitím rasce, koriandru, puškvorca, sezamu, škorice, anízu, horčice a šafranu. (Encyklopédia poznania, 2020) Práve Egypt zohral významnú úlohu v histórii korenín, ktoré využíval nielen na lekárske, kozmetické či kultové účely, ale i v kuchyni. Bola to však Babylonská ríša (1800 p. n. l. – 1600 p. n. l.), z ktorej pochádzajú prvé písomné správy o korení (šafran, tymian, sezam, kardamon, fenikel, rasca, koriander a iné). Babylončania ako šikovní obchodníci mali veľkú zásluhu na šírení korenín do okolitých krajín. Rozvážali ich karavánami alebo loďami po riekach Eufrat a Tigris.

Veľký význam v rozvoji gastronómie a pohostinstva prináša antika. Grécka kuchyňa sa pod vplyvom ázijskej dostáva na vysokú úroveň. Kuchárske umenie aténskych majstrov – kuchárov bolo vysoko cenené, honorovalo sa zlatom. Gréci už v tom čase dbali na kultúru stolovania, čoho dôkazom sú archeologické vykopávky nádob z pálenej hlíny, neskôr bronz. Grékom – Aténčanom vďačíme aj za dnešnú podobu chleba z kysnutého cesta.

Podľa legendy istá otrokyňa zabudla na ceste v hlinenom džbáne na tradičné placky, ktoré zarobila pre svojho pána. To skyslo a otrokyňa v snahe zakamuflovať tento prehrešok, prisypala do misky ešte múky a z tohto nakysnutého cesta dala piecť placky. Tak vznikol prvý chlieb. Jej pánovi údajne tak zachutil, že otrokyňu za odmenu zbavil statusu otroka a udelil jej slobodu. Gréci mali príslovie: „Polovica z toho, čo zjeme, udržuje pri živote nás, druhá polovica lekárov.“ Gréci totiž radi a veľa hodovali na veľkolepých hostinách so zdĺhavými duchaplnými rozhovormi, ktoré nazývali *sympozyon*. V Aténach sa jedlo rukami. Namiesto lyžice sa používal vydlabaný chlieb, avšak bohatí Gréci jedli zlatými lyžicami. Významným zdrojom obživy Grékov boli ryby. Oblúbenými boli platesa, sardela alebo tuniak. Čerstvé ryby sa predávali na rybom trhu. V obľube boli solené ryby alebo sušené. Spolu s chlebom boli ryby hlavným jedlom mestského obyvateľstva. Gréci v tom čase už poznali aj väčšinu nášho sortimentu korenín. Symbolom bohatstva a prepychu boli čierne korenie, škoric, ďumbier, no v obľube bol aj aníz, rasca, šafran, fenikel, koriander, tymian, mäta pieporná, majorán či bobkový list. Starovekí Gréci pili víno, na základe Solónovej ústavy riedené v pomere 3:2 v prospech vody. Ústava zakazovala piť čisté víno, keďže to malo slúžiť výlučne len na obetovanie bohom. Z historických záznamov sa zachovalo niekoľko mien významných kuchárov ako napr. Archestratos – kuchár a filozof v jednej osobe.

S prenikaním gréckej kultúry do Ríma sa tu automaticky udomácnila aj grécka kuchyňa. Pod jej vplyvom rímska kuchyňa dosahuje v 3. st. p. n. l. nebývalý rozmach. Prudký vývoj v tejto oblasti kultúry sa pripisuje aj vplyvu vtedajšej pôžitkárskej šľachty. Zatiaľ, čo šľachta v nápojoch rozpúšťala perly, jedla jedlá z 1000 vtáčích jazyčkov, pila vodu z Alpského ľadovca, rímska chudoba jedla hlavne šošovicu, rôzne kaše a čierny chlieb. Rímska kuchyňa bola teda založená na obilí, mäse a rybách. Využívala taktiež vtáctvo ale aj hydinu v podobe kureniec, husí, kačíc ale i prepelíc, bažantov, holubov a pštrosov. Pávy boli obdivované a zdobili mnohé záhrady. Najdôležitejším sladidlom bol med a sirup získaný z rôznych druhov ovocných štiav. Od Grékov prevzali Rimania používanie korenín. Milovali čierne korenie, ktoré sa vyskytovalo vo väčšine omáčok. Je známe, že rímski kuchári sústredili svoj um na korenenie jedál s cieľom vytvoriť širokú škálu chutí. Známa kuchárska kniha „*De e coquinaria*“, ktorej autorom je známy Caelius Apicius, popisuje veľké množstvo omáčok vyrobených z drahých exotických ingrediencií. Hlavnú bázu týchto omáčok tvorili štyri základné kategórie – korenie, bylinky, riediace zložky a zahusťovadlá. Z korenín to boli hlavne čierne korenie, rímsky kmín, koreň z feniklovitých rastlín, semiačka zeleru, feniklu, kôpru, horčice, sušené bobule myrty a vavrínu (Freedman, 2008). Rimania ako prví jedli lyžicou, vidličku používali len v kuchyni pri varení. Okolo roku 100 p. n. l. sa po prvýkrát v príbore objavil nôž. Ten sa však používal iba na rozkrajovanie potravín na mise alebo na tácke. V tomto období sa objavuje aj prvý obrus, ktorý má nielen praktický význam ale aj symbolický. Okolo stolovania sa sústredil všetok

luxus – drahý nábytok, vyše 20 chodov, rôzne bizarné jedlá. Rimania jedli poležiačky (*lecti sternium*) a tento trend sa udržal až do 4. st. n. l.. Stolujúci ležal na ľavej strane a opieral sa o lakeť. Rím produkoval okolo 80 druhov vín, slávne bolo najmä rímske víno *Retsina plaka*, ktoré sa dodnes pije v Grécku. Víno sa vyrábalo z vinnej révy, ktorú tu pestovali už Etruskovia. V Ríme sa pili okrem domácich vín aj vína z Grécka a Sicílie. Víno skladovali v amforách. Cena vína závisela od vinárskej oblasti a veku vína. Do vín sa pridávali rôzne voňavé zložky – kvety, drogy a aromatické látky označované ako condita. Dnes sa tak v Taliansku nazývajú rôzne dochucovacie zložky v podobe octu, zálievky na šalát a pod. Zvýšené požiadavky na množstvo a kvalitu jedál prispeli k založeniu *Akadémie kulinárneho umenia*. Ako uvádza Burešová a kol. (2014: 21), bola založená rímskymi šéfkuchármi okolo roku 120 n. l. Z radov šľachty vyšli rôzni významní gastronómovia ako napr. Hortenzius, Vitellius, Apicius (autor známeho kuchárskeho slovníka a knihy „*De re coquinaria*“) či Lukulus. Lukulus bol známy panovník, ktorý vo svojich záhradách usporadúval niekoľkodňové hostiny. Práve podľa tohto panovníka sa nazývajú honosné hostiny „*lukulské*“. Počas obdobia panovania Caligulu (r. 37 n. l.) bolo zvykom vyššej spoločnosti navštevovať kúpele. Kúpele vynikali chutnou gastronómiou. V blízkosti miest sa zvykli stavať tzv. taverny alebo ubytovacie domy, ktoré boli navštevované bohatými občanmi.

Stredovek. Obdobie stredoveku sa obvykle ohraničuje pádom Západorímskej ríše v roku 476 a objavením Ameriky Krištofom Kolumbom v roku 1492. Práve rozpad Západorímskej ríše a obdobie sťahovania národov je doba, kedy kuchárske umenie uviazlo na mŕtvom bode. Germáni jedli rukami surové mäso, nepoznali príbor ani obrus. Hlavnou stravou Germánov bola obilná kaša, oblúbeným nápojom bolo pivo, ktorým Rimania pohrdali. Umenie varenia piva však nebolo vynájdené germánskymi kmeňmi, ale pestovali ho už starí Babylončania, Egypťania a Gréci, dokonca sa objavovalo i v Ríme. Informácie o stagnácii gastronómie potvrdzujú historické záznamy, v ktorých sa celé tisícročie (4. st. – 14. st.) nenachádzajú takmer žiadne záznamy o kuchárskom umení. Až v polovici 14. st. sa objavujú znova kuchárske knihy receptov, mnohé z nich však ešte obsahujú pôvodné receptúry z Ríma. Tradícia rímskej kuchyne ovplyvnila rozvoj západoeurópskeho kuchárskeho umenia počnúc románskych, potom germánskych a neskôr i východoeurópskych národov.

Rozširujúce sa kresťanstvo začalo ovplyvňovať život spoločnosti. Ako poznamenáva Montanari (2003), chlieb a víno boli uznané za posvätné potraviny rovnako ako olej, ktorý bol dôležitý pre liturgiu. V stredoveku mali veľkú zásluhu na rozvoji kuchárskeho umenia kláštory. Mnísi objavili mnoho úprav jedál z rýb a vajec, varili zeleninové polievky a pivo a taktiež poznali výrobu vín a likérov. Mníšky vynašli množstvo koláčov a zákuskov, napríklad známe cukrové pusinky, ktoré vyrábali pravdepodobne z medu. A tak sa táto kláštorná kuchyňa stáva jedným zo základných kameňov európskej gastronómie. Problematiku kláštornej kuchyne podrobne a zaujímavo rozoberá aj Imbach (2005)

v publikácii Tajemství klášterní kuchyně. Kláštor boli takmer po celý stredovek nielen miestom duchovnej vzdelanosti, ale zároveň i strediskom rôznych poľnohospodárskych vied – obilnárstvo, hydinnárstvo, včelárstvo, záhradníctvo, ovocinárstvo, vinárstvo, pivovarníctvo či liehovarníctvo. Kuchyne v kláštoroch boli dimenzované na veľký počet stravníkov a vo veľkých kláštoroch bolo nutné prípravu jedál rozdeliť. Varilo sa oddelene pre mníchov, pre hostí, špitál a v niektorých kláštoroch (napr. u benediktínov a cisterciánov) existovala ešte oddelená kuchyňa pre opáta. Vedúcim v kuchyni bol tzv. *coquinarius*, kuchár, ktorý sa tešil všeobecnej pozornosti a vážnosti. Dbalo sa na jednoduchosť úpravy jedál. Hlavnou surovinou bol bôb záhradný, ktorý bol spolu s chlebom a vínom základnou potravinou stredoveku. K jedlám z bôbu sa pridávali med alebo slad a slúžili ako príloha k rybe a mäsu. Na zvýraznenie chuti okrem bylín používali aj citrónovú šťavu, ktorou templári pokvapkali rybu. Množstvo súčasných európskych pokrmov nesie dodnes názvy kláštorov, v ktorých sa tieto pokrmy vyvinuli (napr. benediktínska polievka, kláštorňá polievka).

Dôležitú rolu v stredovekej gastronómii zohral rozvoj remeselných cechov (pekársky, sladovnícky, mäsiarsky a pod.). Osobitné postavenie malo perníkárstvo a rozvíjalo sa i pohostinstvo. Hostince sa zriaďovali na hlavných uliciach a námestiach. Dedinské hostince mali väčšinou len jednu miestnosť, ktorá sa využívala na prípravu i na podávanie jedál a v noci na ubytovanie. Miestnosti boli vybavené veľmi jednoducho – stolmi, stoličkami a lavicami. Začínajú sa objavovať aj stále hostinské menu, pozostávajúce z polievky, rýb a mäsa na korení a hrachu. Ryby (obrázok 1) boli aj dôležitým pokrmom prostého ľudu. Upravovali sa varením, dusením, pečením či smažením. Na šľachtických stoloch dominovala hydina, zverina, ryby, exotické ovocie a cukrovinky (Beranová, 2005).

Obrázok č. 1: Predavači rýb počas Kostnického koncilu

Zdroj: Imbach, 2005

Ako poznamenal Pánek a kol. (2002: 26), pre stredovek je typický rozdiel v jedálňičku medzi bohatým a chudobným ľudom. Bohatí konzumovali veľa mäsa, predovšetkým zverinu a vyznačovali sa nadmernou konzumáciou alkoholických nápojov (pivo, víno, medovina). Pokrmy boli dosť korenené. Prejedanie sa, vysoká spotreba potravín živočíšneho pôvodu, sladkosť a alkoholu viedla u tejto vrstvy obyvateľstva k častým metabolickým poruchám, obezite a tráviacim ťažkostiam, rovnako bol častý výskyt dny. Chudobná časť obyvateľstva konzumovala predovšetkým rastlinnú stravu, hlavne kaše. Pečivo a sladkosť sa jedli výnimočne počas sviatkov. Zo živočíšnych potravín sa používalo hlavne mlieko a kyslé syry. Mäso sa taktiež jedlo len počas sviatkov. Typickým javom v stredoveku bol nedostatok hygieny a nízka kultúra pri stolovaní. Na veľkých hostinách sa jedlo rukami. Jedlá sa vyberali zo spoločnej misy nožom a potom dávali do úst prstami. Obrus sa na stole opäť objavuje až v 10. storočí. Nože bývali voľne položené na stole a používali sa aj na rozkrájanie mäsa. Niekedy sa stávalo, že hosť pozvaný na hostinu, si priniesol aj vlastný nôž, prípadne aj brúsku, aby si ho mohol nabrúsiť. Pre nedostatok nožov bola zavedená funkcia rozkrajovača. Neskôr vznikol príborový nôž. Jeho vznik sa viaže na časté vraždy pri stole, ktoré boli dôvodom, prečo francúzsky kráľ Ľudovít XIV. prikázal všetky nože pri stolovaní otupiť. Vidlička bola vzácnosťou. K jej používaniu bol dlho odpor. Tvrdilo sa, že Pán Boh vybavil človeka rukami, ktorými môže jesť. Preto používanie vidličky sa považovalo za zhýčkané, zženštilé a nedôstojné. V Európe sa príbor, ako ho poznáme dnes, objavuje až v 18. stor. Za rozšírenie vidličky vďačíme móde krajkových škrobených okruží (ozdobných límcov), v ktorých bolo stolovanie veľmi nepohodlné. Práve napichovanie pokrmov na vidličku tento problém odstránilo (Montanari, 2003). Takisto boli v stredoveku bežné otravy jedlom, čo malo za následok, že hostia nosili na hostiny so sebou amulety, ktoré pri kontakte s jedom zreagovali.

Spomínaný úpadok stolovania istým spôsobom začali od 12. stor. pozdvíhať hlavne kláštor, panské sídla a bohatí mešťania. Prejavovalo sa to hlavne na hostinách usporadúvaných šľachtou a rytiermi. Boli to práve rytieri, ktorí vplyvom islamu začínali pri stole pestovať jemné mravy a kultivované chovanie. A tak môžeme konštatovať, že pravidlá chovania pri stole zaužívané dodnes k nám priniesli Arabi. Patril k nim zákaz hovoriť s plnými ústami, brať susedovi z jeho misy, ako aj umývanie rúk pri jedle. Jedlo sa tromi prstami ľavej ruky, pravá ruka sa využívala na krájanie nožom a k naberaniu pokrmov lyžicou.

V období stredoveku sa nadmerne používali koreniny. Boli bohatstvom rovnako ako trstinový cukor. Vtedy sa sladilo hlavne medom, ktorý bol hlavným stredovekým sladidlom. Ako popisuje Encyklopédia poznania v článku História gastronómie v rokoch (2013 – 2019) v 10. st. priniesli Arabi šafran na Pyrenejský polostrov. Tí sa celé prvé tisícročie starali o obchod s korením. Hlavným centrom obchodu s koreninami bola Alexandria a neskôr Konštantínopol (dnešný Istanbul). V 13. st. sa vďaka benátskemu kupcovi Marcovi Polovi, ktorý strávil niekoľko rokov na dvore Kublaj-chána v Číne, otvoril

obchod s koreninami medzi Východom a Západom. Takže európsky obchod ovládli hlavne benátski kupci, ktorí korenie do Benátok privážali predovšetkým po mori a predávali okolo Stredozemného mora. Takto založili slávu Benátok. Najväčšiu hodnotu malo čierne korenie, ktoré bolo aj meradlom bohatstva. Hodnotný bol aj šafran a muškát. Najviac korenia využívali kuchári na francúzskom kráľovskom dvore Ľudovíta XIV., známeho ako milovníka dobrého jedla. Keď Turci obsadili arabské obchodné cesty (pol. 15. stor.), ceny korenia stúpili a bolo treba hľadať iné možnosti. V dôsledku týchto udalostí sa organizujú zámorské plavby. Jedným z dôvodov expedičných plavieb Krištofa Kolumba bolo aj hľadanie nových korenín. V roku 1499 Vasco de Gama oboplával Afriku a priviezol do Európy korenie, na ktorom mal 600% zisk. Do dejín gastronómie sa zapísal, keď na indonézskych ostrovoch objavil muškátovník. V roku 1522 doviezol Fernao Magalhães 3,5 ton korenia. Po príchode do Mexika sa španielski dobyvatelia stali prvými Európanmi, ktorí jedli a pili čokoládu (kakao).

Novovek. Za začiatok novoveku sa v rôznych častiach Európy používajú rôzne dátumy. Najčastejšie sa však používa rok 1492, kedy Krištof Kolumbus objavil Ameriku. Ako uvádza A. T. Linhart (1994), objavenie troch významných vynálezov – strelného prachu, kompasu a kníhtlače položili základ objavovania a dobývania „Nových svetov“. Tieto tri veľké vynálezy sa pričínili taktiež o zmenu v kultúre stolovania rano-novovekej Európy. Vďaka kníhtlači vychádzali kuchárske knihy, návody správnej výživy či rôzne pojednania o filozofii gastronómie. Kompas umožnil zámorské cesty a strelným prachom znásobil silu dobývania nových zemí. Expanzia európskej politickej, vojenskej a ekonomickej moci sprostredkovala Európanom mnohé nové suroviny, jedlá a gastronomické vplyvy zo zámoria. Moreplavci priniesli z Južnej Ameriky do Európy zemiaky a uhorky. Začala sa používať fazuľa, paradajky, kakao, káva, čaj, kukurica. Portugalcov, ktorí mali prvenstvo s obchodom korenín, nasledovali aj Holanďania a Angličania, neskôr Francúzi. Rozvojom týchto zámorských ciest sa do Európy dostáva čoraz viac korenia a postupne sa jeho cena znižuje. V tomto čase sa do Európy dostáva aj vzácne korenie v podobe klinčeka, ktorý priviezol Sebastin del Cano. Trh s týmto korením ako i s muškátom ovládli Holanďania.

V 16. stor. dosahuje talianska kuchyňa najväčší rozmach a práve talianski kuchári sa pokladajú za tvorcov modernej gastronómie. Obrázok č. 2 zachytáva dvornú kuchyňu, ktorá bola vyobrazená v diele Bartolomea Scappiho (1570) „Opera“. Bartolomeo Scappi bol dvorný kuchár pápeža Piusa V. a v roku 1570 v Benátkach zverejnil svoju kuchársku knihu Opera. Na obrázku sa vpredu vľavo nachádza veľký mažiar, vedľa servírovacie stoly a vpravo stôl na krájanie a sekanie, za ním pracovné stoly a umývadlo. Vozu sa nachádza oheň s pečením na ražni a závesné kotlíky. Na obrázku č. 3 z toho istého diela vidieť pekárňu dvornej kuchyne s veľkým pracovným stolom a pecou. Výjav vpravo znázorňuje preosievanie korenia.

Obrázok č. 2: Talianska dvorná kuchyňa, 16. st.

Zdroj: Imbach, 2005

O rozvoj francúzskej kuchyne sa pričínila Katarína Medicejská (1548 – 1589). Svadbou s francúzskym kráľom Henrichom II. obohatila nielen francúzsky dvor, ale i celkový vývoj gastronómie. Katarína Medicejská pozvala slávnych talianskych kuchárov šíriť po Francúzsku „jemné kuchárske umenie“. Okrem kultúrnych zvyklostí priniesla toskánske receptúry, lahôdky akými vtedy boli hľuzovky, brzlík, artičoky, rajčiny, koláče, pečivo, zmrzlina a iné (Burešová – Zimáková – Čertík – Hán, 2014: 22). Zároveň si priviedla osobných toskánskych kuchárov, ktorí učili francúzskych kuchárov pripravovať mnohé omáčky a iné lahôdky. V dôsledku týchto udalostí bola francúzska kuchyňa dlho ovplyvňovaná talianskou, avšak napriek tomu sa vyvíjala osobitne a až sa po čase sa z vplyvu talianskej vymanila. Takto vznikla klasická francúzska kuchyňa, v ktorej kuchári dbali hlavne na jemnosť, chuť a rozmanitosť jedál, vymýšľali nové recepty a nové spôsoby prípravy jedál.

Mnohé z bežných potravín nachádzajúcich sa dnes na našich stoloch, neboli do začiatku tohto obdobia známe. Zemiaky, rajčiny a kukurica sa síce v Európe objavili už v 16. stor. Nestretli sa však so všeobecným prijatím a tak sú bežne konzumované až začiatkom 19. stor. Iné nové potraviny, predovšetkým horúce nápoje (káva, čaj a čokoláda) sa stali veľmi rýchlo obľúbenými.

Obrázok č. 3: Pekáreň v talianskej dvornej kuchyni s veľkým pracovným stolom a pecou, 16. st.

Zdroj: Imbach, 2005

V polovici 17. stor. sa rodí nová kuchyňa, ktorá, ako tvrdia jej zástupcovia, rešpektuje vlastnú chuť používaných surovín. Táto nová tradícia sa prvýkrát objavuje vo Francúzsku a stáva sa základom klasickej francúzskej *haute cuisine* – špičková kuchyňa spočiatku určená len šľachte (Freedman, 2008). Svoj vrchol dosahuje francúzska kuchyňa za vlády panovania Ľudovíta XV.

V gastronómii začínajú vynikať významní majstri – kuchári. Moderné vedecké smery v gastronómii uplatňoval *Jean Anthelme Brillat-Savarin* (1755 – 1826). Aj keď bol právnikom a filozofom, bol považovaný za veľkého gurmána. V roku 1825 vydal slávne dielo „*Fyziológia chuti*“. V jeho ponímaní je gastronómia chápaná ako veda rozširujúca oblasť poznania a odhaľujúca princípy kultúry stravovania (Encyclopaedia Britannica, 2020). *Marie-Antoine Carême* (1784 – 1833) bol prvým uznávaným kulinárskym majstrom svetového formátu, ktorý sa zaslúžil o zavedenie zmien a nového štýlu varenia. Je považovaný za reformátora francúzskej gastronómie. Vo francúzskej kuchyni zaviedol poriadok a systém, ktorý popísal v knihe *L'Art de la Cuisine Française* (Myhrvold, 2020). Jeho pričinením začali kuchári nosiť kuchárske čapice. Podľa jeho výnimočných receptov

vynikli povestný nugát, marcipánové dezerty či mandľové a medové cukrárske výrobky (Burešová – Zimáková – Čertík – Hán, 2014: 25). Taktiež sa preslávil vynikajúcimi omáčkami. Za kráľa kuchárov bol považovaný *Georges Auguste Escoffier* (1846 – 1935), ktorý dal základy vysokej gastronómii ako súčasť klasickej francúzskej kuchyne. Ako prvý začal používať skrátené jedálne lístky, ktoré nahradili komplikované menu o viacerých chodoch. Pôsobil ako šéfkuchár hotela „Savoy“ v Londýne, ktorého riaditeľom bol *César Ritz*, a taktiež ako šéfkuchár hotela *Ritz v Paríži*. Práve partnerstvo *Augusta Escoffiera* a *Césara Ritz* podnietilo vznik najluxusnejších hotelov tej doby. Vo veľkých hoteloch a reštauráciách zaviedli plný a kompletný gastronomický servis (Myhrvold, 2020). Z ďalších známych mien sa do histórie gastronómie zapísali *Louis de Bechamel* (napísal mnoho kuchárskych receptov a je po ňom pomenovaná známa bešamelová omáčka) či *Prosper Montagné* (francúzsky šéfkuchár a autor viacerých článkov a kníh o jedle, varení a gastronómii). Koncom 19. st. August Escoffier a Prosper Montagné zavrhlí prezdobenosť pokrmov nejedlými prvkami (umelé kvety, sošky z vosku a pod.) a obohatili zdobenie o triezve jedlé doplnky. Vytvorili tak modernú francúzsku kuchyňu, ktorá obohatená o ich vedecké poznatky, v súčasnosti tvorí základ modernej svetovej gastronómie.

Záver. V súvislosti s prelínaním kultúr dochádza taktiež k prelínaniu jednotlivých stravovacích návykov a kulinárskych receptúr. Súčasným javom v gastronómii je prepojenie jednotlivých kuchýň, ktoré už nie sú regionálne obmedzené. Európsku kuchyňu ovplyvňujú kuchyne iných krajín a naopak. Nové a exotické potraviny je možné kúpiť takmer kdekoľvek, v dôsledku čoho ľudia hľadajú nové chuťové zážitky spojené s cudzokrajnými pokrmami. Dôležitým prvkom sa stáva gastronomický zážitok. Mobilita, príjmy obyvateľstva a hodnota času majú vplyv na častejšie stravovanie ľudí mimo domova. Ľudia menia stravovacie návyky. Do popredia sa dostáva vzťah výživa a zdravie. Vplyv má aj fakt, že duševná práca prevláda nad fyzickou, čím sa znižuje energetický výdaj. Pridružuje sa uvedomenie si kvality používaných surovín a kladie sa vysoký dôraz na hygienu a bezpečnosť surovín a prípravu pokrmov. Výrazný vplyv na prípravu pokrmov majú inovácie a nové technológie, nové postupy varenia a spôsoby prípravy. Súčasne sa prihliada na energiu a životné prostredie vedúce k úspore energií, eliminovaniu negatívneho dopadu na životné prostredie. Do popredia sa dostávajú ekologické suroviny.

Všetky informácie o gastronómii v priebehu dejín tvoria spleť udalostí, prvkov, ktorými je gastronómia obostretá. V priebehu vývoja poukazuje na neutíchajúci záujem a jej hlbšie poznávanie.

Literatúra a pramene:

- BERANOVÁ, M.: *Jídlo a pití v pravěku a ve středověku*. Praha: Akademie věd České republiky, 2005.
- BUREŠOVÁ, P. – ZIMÁKOVÁ, B. – ČERTÍK, M. – HÁN, J.: *Vybrané kapitoly z hotelnictví a gastronomie: svazek první Gastronomické služby*. Praha: Wolters Kluwer, 2014.
- ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA: *Anthelme Brillat-Savarin: French author*. [online] (cit. 11-06-2020) Dostupné na: <https://www.britannica.com/biography/Anthelme-Brillat-Savarin>.
- ENCYKLOPÉDIA POZNANIA: *História gastronómie v rokoch*. [online] (cit. 10-06-2020) Dostupné na: <https://encyklopediapoznania.sk/clanok/640/historia-gastronomie-v-rokoch?pdf=true>.
- FREEDMAN, P.: *Jídlo: dějiny chuti*. Praha: Mladá fronta, 2008.
- IMBACH, J.: *Tajemství klášterní kuchyně: Pikantní epizody a chutné recepty*. Praha: Portál, 2005.
- JAGLEK, R. – ČERNOTA, R.: *Stolovanie*. Bratislava: SPN, 1993.
- KŘÍŽEK, F. – NEUFUS, J.: *Moderní hotelový management*. Praha: Grada, 2014.
- LINHART, A.: *Gastronomické záhady aneb pohledy do historie kuchařského umění*. Praha: Public History, 2005.
- MONTANARI, M.: *Hlad a hojnost. Dějiny stravování v Evropě*. Praha: Lidové noviny, 2003.
- MYHRVOLD, N.: *Auguste Escoffier: French chef*. [online] (cit. 11-06-2020) Dostupné na: <https://www.britannica.com/biography/Auguste-Escoffier>.
- MYHRVOLD, N.: *Marie-Antoine Carême: French chef*. [online] (cit. 11-06-2020) Dostupné na: <https://www.britannica.com/biography/Marie-Antoine-Careme>.
- PÁNEK, J. – POKORNÝ, J. – DOSTÁLOVÁ, J. – KOHOUT, P.: *Základy výživy*. Praha: Svoboda Servis, 2002.
- ZAMAROVSKÝ, V.: *Putovanie do staroveku*. Bratislava: Perfekt, 2019.

Kontakt:

PhDr. Katarína Kompasová, PhD.
 KMKaT FF UKF v Nitre
 Štefánikova 67
 949 74 Nitra
 e-mail: kkompasova@ukf.sk

The Beatles a ich vplyv na vznik progresívneho rocku

Marcel Mudrák

Kľúčové slová: rock, progresívny rock, hudobný album, inovácia, The Beatles, Sgt. Pepper's Lonely Hearts Club Band

Key words: rock, progressive rock, music album, innovation, The Beatles, Sgt. Pepper's Lonely Hearts Club Band

Abstract: In the 1960s, rock music became popular in Europe. Young people of that time, especially in Great Britain, perceived music as an escape from reality of everyday life. Teenagers experienced the frustration associated with the post-war situation which was associated with unemployment and unfavourable living conditions in Britain. Many aspiring musicians were inspired by musical roots of the blues mainly because of its simple form. In the mid-1960s some of the bands which began to emerge in Great Britain could be described as pioneers of the music genre of rock music -progressive rock often referred to as art rock. Progressive rock began to differentiate from musical styles such as pop, surf rock, rock and roll, mainly by its song structure. Unlike the mentioned genres, where the songs had a relatively regular and predictable structure, which often consisted of progressions such as verse, chorus, verse, chorus, bridge, chorus, etc., the song structure of progressive rock compositions was unpredictable many times. The key breakthrough for creating the conditions for the formation of progressive rock forms was the musical rebirth of The Beatles. Their music album Sgt. Pepper's Lonely Hearts Club Band is considered a pioneering and key element for the birth of progressive rock.

Úvod. V 60. rokoch sa v Európe udomácnila rocková hudba, ktorej korene siahajú do USA. Vtedajšia mládež najmä vo Veľkej Británii chápala hudbu ako únik z reality všedných dní. Tínedžeri zažívali frustráciu, v Británii spojenú s nezamestnanosťou a nepriaznivými životnými podmienkami, ktoré boli dôsledkom 2. svetovej vojny. Mnohí začínajúci hudobníci vychádzali z hudobných koreňov blues, najmä kvôli jeho jednoduchej forme a faktu, že zažívali podobný pocit frustrácie ako americkí černosí. Cieľom príspevku je objasniť vplyv kapely The Beatles a najmä ich albumu Sgt. Pepper's Lonely Hearts Club band na vznik a formovanie hudobného žánru, ktorý môžeme v budúcnosti označiť ako progresívny rock. Kapela svojim prístupom ku koncepcii albumu aj k nahrávaciemu procesu prispela k rozšíreniu vtedajších hudobných možností aj prístupu k vnímaniu hudobných nahrávok.

Oživenie záujmu o blues a jeho postupný rozmach vo Veľkej Británii sa dialo už koncom 50. rokov. Spočiatku súviselo so snahou o napodobňovanie amerického černošského blues. Hudobníci postupne prestávali hrať cover verzie známych bluesových piesní a začínali tvoriť vlastné skladby, ktoré priamo alebo nepriamo vychádzali z blues, snažili sa ho kopírovať, ale často prichádzali s mnohými invenčnými nápadmi a postupmi.

Vymedzenie pojmov progresívny rock a art rock. Po postupnom vzniku kapiel, ktoré priamo vychádzali z dedičstva blues, ako Cream, Rolling Stones, Yardbirds a i., začínajú v polovici 60. rokov vo Veľkej Británii vznikať kapely, ktoré boli neskôr označené za priekopníkov hudobného žánru rockovej hudby, tzv. progresívneho rocku (často nazývaný aj pojmom art rock). Progresívny rock neodmietal hudobné vplyvy vychádzajúce z blues a najmä koncom 60. rokov sú badateľné vplyvy blues a jazzu v jeho hudobných postupoch.

V niektorých prípadoch sa autori stotožňujú s tým, že pojmy progresívny rock a art rock sú synonymá a tvrdia, že progresívny rock a art rock sú dva takmer vzájomne zameniteľné výrazy, popisujúce väčšinou britský pokus povýšiť rockovú hudbu na novú úroveň umeleckej dôveryhodnosti. Rozdiely medzi prog-rockom¹ a art rockom sú v praxi malé, ale podľa niektorých odborníkov stále existujú. Progresívny rock má tendenciu byť melodickjší, napriek faktu, že skladby sú zložené z viacerých častí, ktoré narúšajú tradičnú piesňovú štruktúru, a texty sú orientované na sci-fi či fantasy problematiku a zameriavajú sa na klasickú inštrumentálnu zručnosť.

Art rock využíva skôr experimentálne alebo avantgardné vplyvy a umiestňuje novú zvukovú textúru nad prog-rockové symfonické ambície. Oba štýly sú založené na produkcii hudobných albumov a využívajú ich kapacitu na dlhšie, zložitejšie kompozície a rozšírené inštrumentálne prieskumy. Množstvo progresívnych kapiel vydávalo tzv. koncepčné albumy, ktoré boli typické unifikujúcou myšlienkou, napr. rozprávali epický príbeh alebo mali určitú hlavnú tému. Okrem posunu technických a kompozičných hraníc rocku bol prog-rock

¹ Skratka, ktorá sa využíva na označenie progresívneho rocku.

pravdepodobne tiež prvým žánrom, kde sa syntetizátory a elektronické textúry stali nevyhnutnou súčasťou rockového zvuku. (All music..., 2020)

Rockwell (1976: 349-350) chápe pod značením art rock širokú a vnútorne diferencovanú množinu hudobných prejavov, ktorých spoločným rysom je inšpirácia vážnou hudbou, najmä orchestrálnymi žánrami a formami 18. a 19. storočia a prijatie výrazových prostriedkov rozmanitých štýlov populárnej hudby vrátane jazzu a folku.

Základné znaky progresívneho rocku. Progresívny rock sa začal od hudobných štýlov ako pop, surf rock, rock and roll diferencovať najmä svojou piesňovou štruktúrou. Na rozdiel od vyššie spomenutých žánrov, kde piesne mali pomerne pravidelnú a predvídateľnú štruktúru, ktorá sa často skladala z bežných a zaužívaných hudobných postupov ako sloha, refrén, sloha, refrén, medzihra, refrén a pod., bola piesňová štruktúra skladieb progresívneho rocku nepredvídateľná.

Bryan Ferry, spevák a hudobník, ktorý pôsobil v art rockovej skupine Roxy music, sa vyjadril k štruktúre piesní progresívneho rocku: „Bol to protipól k zaužívaným zvyklostiam. Sloha, refrén, medzihra a potom dobrú noc. Netušili ste čo sa príhodi v nasledujúcej chvíli.“ (Whately, 2008) Progresívny rock bol typický svojim novátorským prístupom k hudobnej tvorbe a používaním prvkov vysokej kultúry. Britský spevák a hudobník David Bowie sa k vzniku progresívneho rocku vyjadril nasledovne: „V umení všeobecne prevláda pocit nutnosti inovovať, prehodnocovať a potom sa vydať ďalej a presne to sa príhodi v rocku.“ (Whately, 2008)

Beatles. Kľúčovým zlomom pre vytvorenie podmienok k vzniku progresívnych rockových foriem a nových hudobných prejavov bol hudobný prerod kapely The Beatles a ich priekopnícky hudobný album Sgt. Pepper's Lonely Hearts Club Band. Britský hudobník Bill Bruford (2012: 159), ktorý pôsobil v skupinách hrajúcich progresívny rock, tvrdí: „Bez Beatles alebo niekoho, kto by spravil to, čo spravili Beatles, môžeme predpokladať, že by nejestvoval žiadny progresívny rock.“

Americký profesor filozofie Bill Martin (1998: 39-40) sa k formovaniu progresívneho rocku vyjadril: „Mnohé skupiny a hudobníci zohrávali v tomto procese rozvoja dôležitú úlohu, ale nikto nebol dôležitejší ako Beach Boys a Beatles. Ak nemáte radi progresívny rock, viňte z toho Beatles. Priniesli rozšírenie v harmónii, inštrumentácii a tým aj vo farbe, dĺžke, rytme a použití nahrávacích technológií. Z týchto prvkov bol prvý a posledný najdôležitejší k vytýčeniu cesty k rozvoju progresívneho rocku.“

Na význam Beatles a ich prínos pre rozvoj hudobnej kultúry 20. storočia poukázal aj britský skladateľ Howard Goodall, ktorý označil Beatles za záchrancov západnej hudby, strojcov nového hudobného mainstreamu, ktorý vytvoril základný existenčný priestor budúcim generáciám hudobníkov, v rámci ktorého žijeme aj dnes (Blüml, 2017: 44).

Album Sgt. Pepper's Lonely Hearts Club Band je ôsmy štúdiový album skupiny Beatles, ktorý vyšiel vo Veľkej Británii 26. mája 1967. Album je považovaný

za jeden z najdôležitejších albumov populárnej hudby. Časopis Rolling Stone ho zaradil na 1. miesto z 500 najlepších albumov všetkých dôb. Spomínané dielo bolo reakciou Beatles na odmietanie živého vystupovania a koncertných turné. Kapela tvrdila, že ich živé vystúpenia nemajú zmysel, keďže ich fanúšikovia prehlušia svojim krikom. Paul McCartney sa vyjadril: „Vôbec sme sa nemohli počuť, keď sme hrali naživo, keďže tam bolo toľko kriku.“ (McGovern, 2018)

Beatles sa stali celosvetovo známymi najmä potom ako sa preslávili v USA. George Martin, producent Beatles, opisoval situáciu príchodu Beatles do USA: „Išiel som s chlapcami do New Yorku. Videli sme mužov v stredných rokoch, ako kráčali po 5. avenue s beatlesáckymi parochňami na hlavách. Nezáležalo na akú frekvenciu ste si naladili rádio, v hociktorú hodinu ste tam počuli nejakú pesničku od Beatles. Bolo to tam nimi presýtené. Myslím, že v začiatkoch bol život Beatles veľmi ťažký. Keď sa stali úspešnými aj mimo Anglicka, najmä v Amerike, tak žili v podstate v obrovskom akváriu pre zlaté rybky, z ktorého nebolo úniku.“ (History of Rock n Roll, 1995) Výrazný úspech v USA kapela získala v roku 1964 po niekoľkých vystúpeniach v programe Šou Eda Sullivana. Krátko po účinkovaní v spomínanom televíznom programe, ktorý sledovalo viac ako 70 miliónov Američanov, obklopil hotel, kde bývala kapela, približne 4-tisícový dav kričiacich tínedžerov.

V tých časoch bola kapela na vrchole popularity a pochopiteľnou reakciou bolo, že organizátori vystúpení hľadali čo najväčšie dostupné priestory, kde by sa mohli koncerty uskutočniť. Preto na realizáciu vystúpení často objednávali štadióny a športové arény, kde by sa zmestilo veľké množstvo návštevníkov. Jeden z najväčších koncertov sa uskutočnil na štadióne Shea v New Yorku v auguste 1965 a zúčastnilo sa ho približne 55 000 divákov. George Harrison spomína: „Štadión Shea bol obrovský. Vtedy sa na ňom zrejme prvýkrát uskutočnil rockový koncert. Vo Voxe² nám na toto turné vyrobili špeciálne zosilňovače. Mali približne 100 wattov. Je jasné, že to nemohlo stačiť.“ (Howard, 2016)

V 60. rokoch boli možnosti dodatočného ozvučenia nedostatočné a zvuk kapiel prichádzal k publiku priamo z pódia. Vzhľadom na slabý výkon nástrojových zosilňovačov sa pri veľkých podujatiach často využíval ozvučovací systém, ktorým disponovali športové arény. Boli to najmä amplióny, ktoré boli na prenos zvuku hudobných vystúpení nevhodné, zvuk bol skreslený a nekvalitný. Aj to bol ďalší faktor, ktorý prispel k nechote živého vystupovania.

Hudobník Elvis Costello tvrdí: „Jednou z najpozoruhodnejších vecí na živých vystúpeniach Beatles je to, ako úžasne spolu ladili, aj keď sa sotva mohli počuť. Nemali odposluchy, zosilňovače neboli výkonné. Aj keď ich vypeckovali, neboli dosť hlasné. Najnáročnejšie to bolo na štadióne Shea, kde nemali PA³ systém ozvučenia. Všetko išlo von cez amplióny značky Tannoy,

² Britská firma Vox sa zaoberá výrobou hudobných nástrojov a aparátúr.

³ PA je skratka pre Public address system – elektronický systém, ktorý sa skladá z mikrofónov, zosilňovačov, reproduktorov a i. a slúži na zvýšenie hlasitosti ľudského hlasu alebo hudobných nástrojov.

čo muselo ľudskému uchu znieť ako tisíc tranzistorových rádii.“ (Howard, 2016) Ringo Starr konštatuje: „Používali sme ozvučenie, ktoré nám poskytli na mieste. Mohli sme povedať, že na prvej méte je Willy Wonka.“⁴ Nikto nerozumel. Museli sme si s tým vystačiť.“ (Howard, 2016)

Počas nasledujúcich rokov vrcholili prejavy beatlemánie, ktoré boli pre členov The Beatles veľmi nepríjemné, keďže ich priaznivci po nich hádzali rôzne predmety ako napr. tvrdé cukríky. Vyskytli sa incidenty, keď im fanúšikovia trhali vlasy alebo dostávali varovné listy. Z koncertov ich museli odvádzať s ochrankou v autách priamo od pódia. Členovia kapely boli z koncertov vyčerpaní a frustrovaní. John Lennon spomína na vrcholiacu beatlemániu: „Namiesto nás tam mohli poslať štyri voskové figuríny, aby to uspokojilo dav. Koncerty Beatles už nemajú nič spoločné s hudbou. Sú to len kmeňové rituály.“ (Kolektív, 2000: 229)

Sgt. Pepper's Lonely Hearts Club Band. Kapele hrozil rozpad, ale dohodli sa, že miesto koncertovania budú pokračovať v práci v hudobnom štúdiu. Výsledkom ich práce bol významný album rockovej hudby Sgt. Pepper's Lonely Hearts Club Band. Je možné ho považovať za dôležitý mílnik, ktorý prispel k vzniku tzv. progresívneho rocku. Sgt. Pepper's Lonely Hearts Club Band je najdôležitejší rock „n“ rollový album, ktorý kedy vznikol. Je to neprekonateľné dobrodružstvo v poňatí zvuku, piesní, obalu a zvukovej technológie najväčšej kapely všetkých dôb. Začínajúc vznešeným nástupom dychov a jemnej gitary v titulnej piesni po orchestrálny záchvat a dlhý chradnúci akord na konci „A Day in the life“, trinásť piesní na albume je vrcholom osemročky Beatles ako štúdiových umelcov. Členovia kapely neboli nikdy tak nebojácni a jednomyseľní v hľadaní kúzla a nadzmyselna. (Levy, 2007: 9)

Album je koncipovaný tak, aby pripomínal fiktívny koncert vymyslenej kapely s názvom Sgt. Pepper's Lonely Hearts Club band, za ktorú sa Beatles vydávali a slúžila kapele ako ich druhé alternatívne ja. Album má pripomínať živé vystúpenie, preto sa medzi piesňami vyskytujú zvuky hlučného davu ľudí a medzi niektorými pesničkami potlesk.

S nápadom prišiel Paul McCartney v novembri roku 1966 pri návrate z dovolenky v Keni. Fiktívna kapela mala pripomínať vojenské pochodové kapely Eduardovského obdobia. „Predstierali sme, že sme niekto iný. To nás oslobodilo. Mohli sme robiť pri mikrofóne a s gitarou čokoľvek, pretože sme to neboli my.“ (Levy, 2007:10) John Lennon sa vyjadril: „Spravili sme poradie, ako keby sme hrali koncert. Malo sa to počúvať na jeden záťah, takže tam nie je každých pár minút ticho.“ Manažér Beatles Brian Epstein s touto myšlienkou nesúhlasil a tvrdil, že ľudia chcú preskakovať na svoje obľúbené piesne a púšťať si ich častejšie. (Harry, 2006: 676-677)

Album sa vyznačuje mnohými zvukovými štúdiovými experimentami, s ktorými kapela začala narábať už pri práci na predchádzajúcom albume

⁴ Fiktívna postava z diela Roalda Dahla – Charlie a továreň na čokoládu.

Revolver (vyšiel v roku 1966). Na albume Sgt. Pepper's Lonely Hearts Club band posunuli hudobné experimenty na vyššiu úroveň a snažili sa vyskúšať rôzne možnosti, ktoré vtedy umožňovala práca v štúdiu. Pri nahrávaní albumu boli použité hudobné nástroje ako čembalo, melotron, harmónium, xylofón, ale aj rôzne indické strunové hudobné nástroje ako sitar, tambura, perkusie ako tabla a i., ktoré nie sú typické pre rockovú hudbu. Na albume sú badateľné vplyvy najmä indickej hudby vzhľadom na momentálnu záľubu kapely vo východnej, najmä indickej filozofii.

Okrem netradičných hudobných nástrojov sú v piesňach použité aj rôzne nehudobné zvuky ako zvuk krčiaceho sa papiera, zvuky vtákov, mačiek, psov, koní, levov, slonov a iných zvierat. Na obohatenie zvuku hudobných nástrojov využili rôzne zvukové efekty napr. reverb⁵, Leslie reproduktory⁶, zdvojovanie stôp, manipuláciu s rýchlosťou nahrávky a i., ktorých úlohou je obohatiť pocit z recepcie diel pre poslucháča, keďže samotná kapela chcela, aby nástroje nepripomínali ich prirodzený zvuk. Tieto vtedy inovačné a priekopnícke techniky sa po vydaní albumu následne začali využívať ako štandardné štúdiové postupy pri nahrávaní hudobných skladieb.

Geoff Emerick, zvukový inžinier, ktorý spolupracoval s Beatles na nahrávaní albumov Revolver, Sgt. Pepper's Lonely Hearts Club band a Abbey Road, spomína na nahrávanie albumu Sgt. Peppers: „Na Pepperovi to bolo ako začínať od nuly. Dostať sa k tónovým možnostiam jednotlivých nástrojov a zmeniť ich. Už nechceli, aby gitara znela ako gitara. Už nechceli, aby nič neznelo tak, ako to bolo bežné.“ (Scapelliti, 2019)

Vo svojich memoároch *Here, There and everywhere* sa Emerick vyjadril, k nahrávaciemu procesu a návrhom jednotlivých členov kapely: Zatiaľ čo Paul (Paul McCartney) povedal, že táto pieseň by potrebovala dychové nástroje a tympany, Johnove (John Lennon) inštrukcie boli v zmysle „Daj mi pocit, ako keby James Dean išiel na motorke po diaľnici alebo uprav zvuk tak aby to znelo, ako spievajúci dalajláma na vrchole hory.“ (Sheffield, 2018) Nahrávanie albumu trvalo 5 mesiacov, od decembra 1966 do apríla 1967 a prebiehalo v priestoroch nahrávacieho štúdia EMI v Londýne, ktoré je v súčasnosti známe ako Abbey road studios.

Obal albumu. Nemenej dôležitou súčasťou albumu Sgt. Pepper's Lonely Hearts Club Band bolo grafické spracovanie konečnej verzie obalu nahrávky. Finálnu verziu obalu navrhol britský umelec Peter Blake a jeho vtedajšia manželka, americká umelkyňa Jann Haworth.

Obal albumu patrí medzi najslávnejšie a najnapodobňovanejšie obaly zo všetkých hudobných diel. Nápad s použitím množstva slávnych osobností sa zrodil v hlave Paula McCartneyho. „Chceli sme tam mať všetkých svojich hrdinov. Ak má pre nás mať tento album špeciálny význam, mali by sme tam

⁵ Efekt napodobňujúci zvuk šíriaci sa v rôznom priestore.

⁶ Reproduktor rotujúci okolo vlastnej osi, ktorý využíva tzv. Dopplerov jav.

Obrázok č. 1: Obal albumu Sgt. Pepper's Lonely Hearts Club Band

Zdroj: Draper, 2020

dať okrem seba všetkých ľudí, ktorí sú pre nás dôležití. (Harry, 2006: 677)

Členovia Beatles sa dohodli, že napíšu zoznam 12 osobností z histórie ľudstva, ktorí sú pre nich najvýznamnejší. Ringo Starr svoj zoznam neodovzdal s tvrdením, že bude súhlasiť s výberom ostatných spoluhráčov z kapely. Množstvo slávnych osôb, ktoré Beatles navrhovali sa na obal nakoniec nedostalo. Patrili medzi ne napr. Brigitte Bardotová, René Magritte, Alfred Jarry, markíz de Sade, Nietzsche, Lord Buckley, Richmal Crompton alebo Dick Barton. John Lennon navrhoval taktiež Adolfa Hitlera a Ježiša, ale návrh bol zamietnutý, pretože sa ostatní obávali reakcie verejnosti. Keďže sa na obale malo objaviť aj množstvo žijúcich osôb, trvala firma EMI na tom, že je nutné od každej z nich získať povolenie. (Harry, 2006: 677)

Na finálnej verzii obalu albumu sa nachádzajú osobnosti ako britský mág a okultista Aleister Crowley, švajčiarsky psychológ a psychoterapeut Carl Gustav Jung, americký spisovateľ Edgar Allan Poe, tanečník Fred Astaire, americký hudobník a spevák Bob Dylan, americká herečka Marilyn Monroe, herec Marlon Brando, duo komikov Stan Laurel a Oliver Hardy, škótsky cestovateľ a misionár David Livingstone, írsky spisovateľ a dramatik Oscar Wilde, britský diplomat a archeológ T. E. Lawrence, známy najmä pod prezývkou Lawrence z Arábie, nemecký fyzik Albert Einstein, nemecká herečka Marlene Dietrichová, indickí guruovia a i.

Celkový počet osobností, z ktorých bola koláž vytvorená, bolo 58. Na obale sa nachádza aj 9 voskových figurín, medzi ktorými boli aj figuríny členov kapely zapožičané z múzea voskových figurín Madame Tussauds. Postavy sú stvárnené s charakteristickými účesmi z éry, keď sa okolo kapely spustila

vlna hystérie. Na obale sú aj kamenné sochy, ktoré Beatles priniesli zo svojich záhrad. Samotní členovia kapely, ktorí stáli v popredí a pózovali ako pochoďová kapela, držali v rukách dychové nástroje. John Lennon drží lesný roh, Ringo Starr trúbku, Paul McCartney anglický roh a George Harrison pikolu. Napriek šíriacim sa fáмам sa na table nevyskytuje žiadne konope. V skutočnosti sa jedná o pieprovníky (Harry, 2006: 682). Výsledná fotografia vznikla tak, že The Beatles pózovali pred fotografiami v životnej veľkosti nalepenými na tvrdom podklade, ktoré boli následne kolorované.

The Beatles priniesli výraznú inováciu aj po marketingovej stránke albumu Sgt. Pepper's Lonely Hearts Club Band. Bol to totiž prvý album, ktorého rozkladací obal obsahoval kompletne texty uverejnených piesní a taktiež spomienkové predmety, ktoré súviseli s tematikou albumu. Patrila k nim pohľadnica, papierové vojenské výložky, odznaky a fúzy, ktoré si mohli fanúšikovia vystrihnúť.

Na alternatívnej verzii obalu albumu pracovalo umelecké zoskupenie známe ako The Fool. Tvorili ho holandskí umelci Simon Posthuma a Marijke Koger. Tento návrh obalu nebol použitý, keďže ľudia spolupracujúci s kapelou sa obávali, že by vyšiel z módy.

The Fool boli známi najmä svojim psychedelickým umeleckým štýlom, ktorý sa v 60. rokoch preslávil najmä vo Veľkej Británii. Ich tvorba bola úzko spätá s hudobnou scénou vtedajšej doby. Navrhovali rôzne kostýmy na koncertné vystúpenia a propagačné fotenie pre kapely ako Procol Harum, Cream, Beatles a i. Medzi ich najznámejšie diela patria maľby na hudobných nástrojoch, napr. gitarách umelcov ako Eric Clapton, John Lennon, George Harrison, basgitare Jacka Brucea, sade bicích nástrojov Gingera Bakera ale aj autách a domoch ďalších hudobníkov. Ich tvorba výraznou mierou súvisí s vtedajšou dobou a najmä kulminujúcimi ideálmi hnutia hippies.

Obrázok č. 2: Alternatívny návrh obalu od The Fool

Zdroj: The Beatles Bible, 2020.

Záver. The Beatles svojimi hudobnými experimentami na albume Sgt. Pepper's Lonely Hearts Club Band pripravili cestu ďalším kapelám, ktoré nebyť ich počinu, by pravdepodobne nevznikli. Progresívny rock priamo vychádzal z ich odkazu a preto je Sgt. Pepper's Lonely Hearts Club Band právom považovaný za jeden z najvýznamnejších albumov, ktorý stál pri vzniku nového hudobného žánru.

Literatúra a pramene:

BLŮML, J.: *Progresivní rock*. Praha: Togga, 2017.

BRUFORD, B.: *Reflections on Progressive Rock*. In: Theo Cateforis (ed.): *The Rock History Reader*, New York: Routledge, 2012, s. 159-162.

DRAPER, 2020. [online] (cit. 25-04-2020) Dostupné na: <https://www.udiscovermusic.com/wp-content/uploads/2018/01/SgtPepper-1.jpg>

HARRY, B.: *Beatles: Encyklopedie*. Praha: Volvox Globator, 2006.

HOWARD, R.: *Beatles: Roky na turné*. Velká Británie/USA. 2016. Dokumentárny film

KOLEKTÍV: *The Beatles Anthology*. San Francisco: Chronicle books, 2000.

LEVY, J.: *Rolling Stone – 500 najlepších alb všech dob*. Praha: BB art, 2007.

MARTIN, B.: *Listening to the Future: The Time of Progressive Rock, 1968-1978*. Chicago: Open Court, 1998.

MCGOVERN, K.: *Why did The Beatles stop performing live?* 2018, [online] (cit. 25-04-2020)

Dostupné na: <https://medium.com/the-beatles-faq/why-did-the-beatles-stop-performing-live-ca3c0583ce4f>. Pop/Rock »Art-Rock/Experimental» Prog-Rock. [online] (cit. 15-04-2020) Dostupné na: <https://www.allmusic.com/subgenre/prog-rock-ma0000002798>.

ROCKWELL, J.: *Art rock*. In: J. Miller. *The Rolling stone illustrated history of Rock and roll*. New York: Rolling stone press. 1976, s. 349-350.

SCAPELLITI, C.: *A Guide to The Beatles' Sgt. Pepper' Guitars and Gear*. 2019, [online] (cit. 06-05-2020) Dostupné na: <https://www.guitarworld.com/artists/guide-recording-equipment-and-instruments-featured-beatles-sgt-peppers-lonely-hearts-club-band>.

SHEFFIELD, B.: *How Geoff Emerick Helped the Beatles Reinvent Music*. 2018, [online] (cit. 10-05-2020) Dostupné na: <https://www.rollingstone.com/music/music-news/geoff-emerick-beatles-appreciation-732394/>.

SOLT, A.: *History of Rock n Roll -3. časť*. USA. 1995. Dokumentárny film. *The Beatles Bible*, 2020. [online] (cit. 25-04-2020) Dostupné na: <https://www.beatlesbible.com/gallery/alternative-images/alternative-sgt-pepper-fool/>.

WHATELY, F.: *Sedem rockových vekov – 2. časť*. Velká Británie: BBC Two, 2008. Dokumentárny film.

Kontakt:

PhDr. Marcel Mudrák, PhD.
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
E- mail: mmudrak@ukf.sk

Tradičná kultúra, civilizačné procesy a cestovný ruch v Demänovskej Doline

Lucia Kurpašová – Michal Kurpaš

Kľúčové slová: destinácia cestovného ruchu, tradičná kultúra, infraštruktúra, civilizačné procesy

Key words: tourist destination, traditional culture, infrastructure, civilisation processes

Abstract: The contribution deals with an impact of civilisation processes on traditional culture and tourism in selected locality with special features. Demänovská Dolina is a village and an area which was formed by special circumstances. Tourism has significant impact on current social, economical and cultural characteristics of the area. It is known as the most developed tourism destination with the best infrastructure but there is lack of attributes in comparison with European tourist destinations. The text deals with many factors which determined the current situation.

Úvod. Kultúru Demänovskej Doliny, dnešného vyhľadávaného strediska cestovného ruchu, formovali viaceré faktory. Náročné prírodné a klimatické podmienky, ťažká dostupnosť miesta, administratívne členenie krajiny a v prípade Liptova hlavne migračné prúdy, kolonizácie, vplyv okolitých kultúrnych centier a pôvodné zamestnanie zohrávali dôležitú úlohu pri formovaní tradičnej kultúry. Cieľom príspevku je poukázať na historický vývoj, súčasnosť a vplyvy civilizačných procesov na tradičnú kultúru a cestovný ruch v skúmanom prostredí Demänovskej Doliny.

Tradičné spôsoby využívania pôdy a majetkové pomery. Z kultúrneho, konfesijného ale aj administratívneho hľadiska na Liptove vznikli dva výrazné subregióny: Ružomberok – dolný Liptov a Liptovský Mikuláš – horný Liptov. Najmä majetkové rozdiely obyvateľov jednotlivých častí vytvorili v priebehu 13. a 14. storočia základné predpoklady pre vznik spomínaných dvoch subregiónov. Obec Demänovská Dolina s prilehlým lyžiarskym strediskom Jasná Nízke Tatry patria do časti horného Liptova. Hospodársky život horného Liptova ovplyvnila aj nemecká kolonizácia v súvislosti s banským podnikaním. Svoj rozmach tu však najviac zaznamenala kolonizácia na valašskom práve počas 16. a 17. storočia. Koncom 18. storočia tu vznikli posledné osídlenia na šoltýskom práve, ktoré osídlili najmä Gorali z poľsko-slovenského rozhrania. Toto osídlenie do určitej miery podmieňuje charakter tradičnej kultúry Liptova až do súčasnosti (Beňušková a kol., 2005: 115-125).

V prípade tak mladej obce akou je Demänovská Dolina, ktorá vznikla umelo za účelom rozvoja cestovného ruchu na Liptove by sa dalo tvrdiť, že prítomnosť tradičnej kultúry bude takmer zanedbateľná. Vzťah ľudí k horám a k Demänovskej doline sa síce výrazne zmenil oproti minulému storočiu, do polovice 20. storočia bol výrazným najmä vzťah vlastníkov k miestnym lesoom a pastvinám. Demänovská dolina patrila v minulosti poľovníkom, drevorubačom a pastierom. Bola tiež územím baníkov a remeselníkov. Najvýraznejšími oblasťami tradičnej výroby a zamestnaní tohto regiónu boli murári a bryndziari. Ručný výrub lesov, následne spracovanie dreva, odvoz stromov boli namáhavé a nebezpečné. Náročný život v tejto doline mali aj pastieri oviec, ktorí v horách žili od jari do jesene. Kto nemusel, do hôr radšej nešiel. Vysoko do hôr chodili ľudia iba vo výnimočných prípadoch. (Uličný – Špánik – Packa, 2015: 12, 15)

Prví usadlíci, ako slobodní strážcovia okrajového územia, si postupne budovali osady, ktoré boli neskôr známe ako zemianske s rodovými názvami. V 11. a 12. storočí boli ešte všetky prilehlé obce aj vtedajší obyvatelia majetkom uhorských kráľov. Až po roku 1200 začali postupne politicky verným alebo vojensky zaslúžilým šľachticom z liptovských dedín dávať do vlastníctva miestne pozemky a chotáre. Rovnako sa to týka konkrétnych obcí, ktoré sa vtedy nachádzali v okolí rieky Demänovka. Napríklad obec Palúdzka patrila zemanom už v roku 1269. Najstarším priamym písomným dokladom o pozemkoch z hornej časti Demänovskej doliny je dokument z roku 1269. (Uličný – Špánik – Packa, 2015: 3)

Demänová patrila od začiatku 16. storočia zemanom z Kubína, čo zapríčinilo mnohé spory medzi rodmi Palúckych z Palúdzky a Kubínskymi. Každý z rodov rúbali lesy a pásol dobytok aj na cudzích pozemkoch. Miestne lúky, lesy aj pastviny na základe vtedajších obyčají využívali poddanské domácnosti z Demänovej a Bodíc. Najdôležitejšie a vtedy pomerne dlhotrvajúce zmeny vlastníkov takmer všetkých pozemkov v Demänovskej doline prebehli v druhej polovici 19. a začiatkom 20. storočia. Takmer všetci statkári svoje

pozemky a majetkové podiely v roku 1889 predávali na základe uhorského zákona o využívaní lesov, ktoré dovtedy vlastnili urbarialisti. Všetko patrilo pod odborný dohľad príslušného lesného úradu v Liptovskom Mikuláši. Takýto stav vlastníctva trval až do roku 1958. Komunisti vlastnili tieto pozemky približne 40 rokov. V tomto období socialistický štát nezrušil pôvodné urbárske spoločenstvá ale všetky lesy a ich užívanie boli zaradené do vlastníctva štátnych lesov. Hoci vlastníctvo nebolo nikomu reálne zrušené, urbarialisti z nich nemali žiadny reálny úžitok. Situácia sa zmenila v roku 1991, kedy boli pôvodné urbárske spoločenstvá obnovené a v roku 1992 boli príslušné lesy a hole úradne odovzdané jednotlivým urbárskym spoločenstvám v Demänovskej doline. (Uličný – Špánik – Packa, 2015: 4-6)

Značné problémy nastali po roku 1997 – 1999. Nová úradná komisia urobila revíziu obnovennej evidencie pozemkov v doline. Komisia svojvoľne a neoprávnene zmenila vlastníkov väčšiny pozemkov severnej časti Chopka a jeho prilehlých vrchov. Svojimi rozhodnutiami tak zrušila a zmenila takmer 130-ročné vlastníctva a užívanie pozemkov pôvodných urbárikov. Členovia komisie okrem toho zatajili a nerešpektovali mnohé pôvodne existujúce úradné písomnosti. Konanie komisie bolo posúdené ako zaujaté, svojvoľné a chybné. Niektorí urbárikovia tak nadobudli neoprávnené zisky. Takto nesp spravodlivo ekonomicky nastavený systém pretrvávajú v obci až do súčasnosti. (Uličný – Špánik – Packa, 2015: 7-8) Časté a nepochopiteľné zmeny, ktoré pretrvávajú v riadení obce do súčasnosti značne narúšajú jej vývoj.

V časoch, keď Demänovská dolina neslúžila účelom cestovného ruchu, tvorilo jej predturistickú históriu najmä salašníctvo a drevorubačstvo. Chov dobytka a pastierstvo malo totožný charakter, ako v ktorejkoľvek inej lokalite na Slovensku a malo veľký význam nielen hospodársky ale prinieslo najmä svojrázne a špecifické prvky do slovenskej tradičnej kultúry. Od jari do jesene jednotlivé obce spájali svoje čriedy oviec do jednej, ktorú zverili „do rúk“ jednému poverenému bačovi. Ovce vyhňali hneď na začiatku jari do nižších polôh hôr a s postupným otepľovaním a topením snehu sa presúvali až k hrebeňom hôr. Salaše sa nachádzali napríklad na Repiskách, Kvasničniku, Lúčkach, Podrohu až do Zadných. Bačov miestni obyvatelia považovali za vážených ľudí v dedine. Väčšina z nich prežila takmer celý život vysoko v horách. Okrem oviec sa v tunajších horách pásli aj jalovice. Strážili ich pastieri, ktorí bývali v prechodných menších a nižšie položených dreveniciach. Majitelia oviec si v priebehu roka chodili po syrové výrobky, ktoré boli veľmi dôležitou súčasťou ich potravy. Zo syra sa vyrábala hlavne bryndza. Liptovská bola známa aj v zahraničí. (Uličný – Špánik – Packa, 2015: 15-17).

Práve pasenie dobytka, koní a oviec na horských a hôľných terénoch napomohlo k rozvoju a sprístupneniu týchto častí Tatier a celej Demänovskej doliny. Pastieri sprístupňovali pašu pre jalovinu a zase ovce a kone sprístupnili dolinu pre ľudí. Na základe pôvodných horských ciest – *prtí*, ktoré kedysi

Obrázok č. 1 a 2: Veľká Noc v Jasnej – Hotel Rotunda, Grand hotel Jasna,

Zdroj: Lucia Kurpašová – Michal Kurpaš, 2019

Obrázok č. 3: Grand Hotel Jasná – program pre hostí počas veľkonočných sviatkov

Zdroj: Lucia Kurpašová – Michal Kurpaš, 2019

vychodili dedinčania aj s dobytkom, začali v 20. storočí vznikať oficiálne a súčasné cesty aj k jaskyniam. Tie sa postupne dobudovali až na Lúčky, cez Záhradky do Jasnej až k v Vrbickému plesu.

Ovčiarstvo začalo ustupovať počas obdobia socializmu. Po roku 1957 štát znárodnil majetky a aj všetky salaše. Niektorí sa po roku 1991 chceli k ovčiarstvu vrátiť. Na istý čas sa im to aj podarilo. Rodina Obrcianových opäť vybudovala salaše na Starom háji, Repiskách a Lúčkach. Ovce presúvali podľa dorastajúcej trávy. Bolo známe, že najkvalitnejšia žinčica, syr aj bryndza boli z častí, kde sa ovce pásli na hôľnej trávě pri prevýšení 600 – 1 000 m. n. m. Najvyššie položené miesto bolo priamo na zjazdovkách smerom k Lukovej. Vznik a zriadenie národného parku Nízke Tatry (1979) v súvislosti s následnou ochranou prírody pasenie oviec a dobytku z doliny aj hôr Liptova úplne vylúčilo. Zapríčinilo to zanikanie tohto stáročia tradičného remesla a spôsobu života na Liptove.

Pôsobenie civilizačno-kultúrnych procesov v obci Demänovská Dolina. Historické súvislosti nezabránili masovej výstavbe strediska cestovného ruchu, konkrétne lyžiarskeho strediska Jasná Nízke Tatry. Rozvoj strediska následne spôsobil nadmerný výrub a zmenšovanie lesných plôch. Do súčasnosti existuje v lokalite Drevorubačstvo – lesné hospodárstvo. Zmenila sa len jeho pôvodná technológia. Ľudská sila bola postupne nahradená strojmi a technikou. Kone sa využívajú len pre mechanizáciu v ťažko dostupných svahoch. Do 20. storočia dedinské sedliacke vozy na zväžanie dreva neboli v doline žiadnou zvláštnosťou. (Uličný – Špánik – Packa, 2015: 21-22)

Modernizácia lyžiarskeho strediska, vznik novej obce, ktorá mala slúžiť výlučne pre účely rozvoja turizmu spôsobili, že sa postupne začalo ustupovať od pôvodných a tradičných spôsobov využívania pôdy, ktoré boli pre túto lokalitu typické po stáročia. Tradičné pasenie oviec a salaše v Demänovskej doline úplne vymizli. Rovnako boli aj pôvodné drevorubačské techniky nahradené novými modernými prvkami. Ručná ľudská sila bola nahradená strojmi a technikou. Napriek významnému kultúrnemu rázu Liptova sa v tejto destinácii veľa z tradičnej kultúry nezachovalo. Trvalý zásah spôsobila aj politická situácia, ktorá výrazne narušila, pozastavila rozvoj a zapríčinila zánik pôvodných zamestnaní v tejto horskej lokalite. Po ústupe socialistickej moci sa len veľmi málo ľudí vrátilo k pôvodnému spôsobu života, ktorý následne ovplyvnil rozvoj cestovného ruchu v doline.

V roku 1936 vznikla prvá myšlienka vybudovať nové stredisko cestovného ruchu. Vízia sa začala meniť na realitu až v povojnovom období od roku 1946. Na Slovensku ľudia nemali veľké skúsenosti s budovaním lanoviek, no aj napriek tomu sa im v horších povojnových časoch podarilo prepojiť Chopok s jeho severnou a južnou stranou. Spojili tak Demänovskú dolinu a Bystrú dolinu cez hrebeň Nízkych Tatier v nadmorskej výške 2 004 m. n. m. (najvyšší bod lanovky, nie Chopku). Budovanie strediska Jasná Nízke Tatry prebiehalo v niekoľkých etapách a buduje sa neustále až do súčasnosti. Medzi prvotnou

myšlienkou vybudovať lyžiarske stredisko a súčasnosťou ubehlo 73 rokov. Konštatovať sa dá, že celá dolina sa zmenila na nepoznanie.

Stredisko malo v už minulom storočí ambíciu stať sa najkomplexnejším lyžiarskym a turistickým centrom na Slovensku. Demänovskú dolinu od samého začiatku zasiahli civilizačno-kultúrne vplyvy. Z dôvodu intenzívnej výstavby v okolí strediska v 50. rokoch minulého storočia vznikla požiadavka pre vznik samostatnej obce, ktorá mala zároveň fungovať ako koordinátor rozvoja celého strediska. Pred vznikom obce Demänovská Dolina patrilo okolie Vrbického plesa a Chopku zo severnej strany do chotára obce Bodice. Táto oblasť sa vtedy nazývala ako *Osada Jasná*. Pozemky patrili komposesorátu Ploštín. Ich majitelia si nárokovali na pomenovanie tejto oblasti *Nový Ploštín*. Na základe vypísania verejnej súťaže jednoznačne vyhral názov *Jasná*. Očakávalo sa že aj novovzniknutá obec ponesie totožný názov. Slovenský krajský národný výbor aj napriek všetkým odporúčaniam určil názov novej obce Demänovská Dolina. Aktuálne sa obec delí na 5 častí – Autocamping, Územie jaskýň, Lúčky, Repiská a Jasná. (Uličný – Špánik – Packa, 2015: 93-98)

Väčšina miestnych obyvateľov žije v šiestich bytovkách, ktoré sa nachádzajú na Starom Koliesku, kde sa nachádza aj obecný úrad. Táto časť obce je centrom ich súkromného aj spoločenského života. V príhlom parku sa realizuje väčšina kultúrnych a športových podujatí organizovaných obcou. Kultúrnych podujatí však nie je veľa. Dôvodom je absencia vhodného priestoru (kultúrny dom, amfiteáter a pod.), kde by sa mohli realizovať. Aktuálne sa v obci každoročne organizujú iba: Medzinárodný deň detí, Medzinárodný deň žien, stretnutie dôchodcov a výstup na Sinú. Najväčším podujatím, ktoré obec v minulosti organizovala, bola *Veľká cena demänovských jaskýň*. Značku podujatia vlastnila do 90. rokov. Aktuálne je už len spoluorganizátorom podujatia. Obec si na organizáciu občasných podujatí prenajíma aj priestory zábavného zariadenia *Happy End*. Problémom je, že priestor je vo vlastníctve TMR (Tatry Mountain Resorts a. s.) a počas lyžiarskej sezóny je pre samosprávu takmer nereálne v týchto priestoroch niečo zorganizovať. V hlavnej zimnej sezóne tu prebiehajú podujatia organizované lyžiarskym strediskom. Obec má možnosť využívať tieto priestory len počas mimosezónneho obdobia, t. j. prevažne v letnom období. Napriek tomu, že lyžiarske stredisko je celoročným centrom cestovného ruchu, bary fungujú v lete v obmedzenej prevádzke.

Z tohto dôvodu má samospráva v úmysle postaviť v centre kostol a amfiteáter namiesto kultúrneho domu, kde bude presunutý kultúrny život obce a aj organizácia podujatí, ktoré by mali byť následne doplnené. V dedine v nasledujúcich rokoch vznikne aj klzisko. (Hurtaj, 2019).

Väčšinu kultúrnych podujatí organizuje lyžiarske stredisko Jasná Nízke Tatry. Cez deň program podujatí prebieha pri nástupných staniach lanoviek (Biela Púť, Priehyby, Rotunda). Keď sa podujatia organizujú vo večerných hodinách, program sa presúva do zábavného zariadenia *Happy End*, ktorý cez deň funguje ako *Après-Ski* bar. Podujatia nie sú pripravované v predstihu.

Obrázok č. 4: Výstavba nového hotelového komplexu Damián v Demänovskej Doline

Zdroj: Lucia Kurpašová – Michal Kurpaš, 2019

Obrázok č. 5: Prítomnosť obyčajov pri výstavbe nových moderných hotelov

Zdroj: Lucia Kurpašová – Michal Kurpaš, 2019

Informačné centrum na Bielej Púti sa o nich dozvedá len pár týždňov pred ich samotnou realizáciou. Pravidelne sa opakujúcimi podujatiami sú napríklad otvorenie sezóny – *Winter Jasná opening*, ktoré je väčšinou spojené s Mikulášskou zábavou v prvý decembrový týždeň. Cez deň prebieha program na svahu a večer pokračuje v *Happy Ende* za účasti súčasných moderných umelcov.

Začiatok sezóny, ale aj otváranie nových objektov v Demänovskej Doline a v lyžiarskom stredisku často sprevádzajú vystúpenia folklórnych súborov z Liptovského regiónu. Každoročne opakujúcimi sa podujatiami sú hlavne *Bikini Skiing* alebo program počas veľkonočných sviatkov – *Kraslicou na Chopok*. Veľkonočné podujatie a šibačka prebiehajú priamo na svahu a v lanovkách. Na hlavnej lanovke *Funitel* (Priehyba – Chopok) v stredisku je vždy umiestnená kabína vyzdobená ako veľkonočné vajce. V nej sa nachádzajú šibači, ktorí počas celého dňa šibú, polievajú a zabávajú lyžiarov priamo na svahu. Každoročným účastníkom a hlavným šibačom je umelec Miro Kasprzyk, pochádzajúci z Liptovského Mikuláša. (Devečková: 2018)

Súčasným trendom je zaraďovať do podujatí, ktoré sú spojené so sviatkami výročných zvykov, folklórny program. Podobné podujatia prebiehajú počas väčších sviatkov aj na ubytovacích zariadeniach. Veľkokapacitné hotely – Hotel Pošta, Hotel Grand Jasná, Hotel Mikulášska Chata, Hotel tri studničky a pod. si ich organizujú samostatne. Mnohé z nich ponúkajú počas celého roka aj animačný program a to nie len pre deti, ale aj pre dospelých. Najviac sa však v hoteloch organizujú programy počas Vianoc a Veľkej noci. Počas letných prázdnin si hotelieri pozývajú najmä regionálnych folklórnych umelcov.

Obec Demänovská Dolina vznikla nedávno za účelom rozvoja cestovného ruchu na Liptove. Podnikatelia a subjekty cestovného ruchu začínajú v súvislosti so súčasnými trendmi pociťovať absenciu vlastných prvkov tradičnej kultúry a snažia sa práve počas najťažiskovejších podujatí v roku zapájať do programu folklór z regiónu Liptov. Takúto možnosť často vyhľadáva lyžiarske stredisko Jasná ale aktuálne sa to stáva aj veľkým trendom medzi miestnymi hoteliermi. Prvky tradičnej kultúry sa snažia využívať v animačných programoch orientovaných nie len pre deti, ale aj dospelých. Paradoxom je, že v súčasnosti sú práve výročné sviatky najťažiskovejšími dňami v roku v centrách cestovného ruchu. Všetky strediská každoročne pripravujú zaujímavé podujatia, festivaly a súťaže, ktorými lákajú domácich i zahraničných návštevníkov. Keďže obec je novovybudovaná, v turistickom ruchu nie je možné využívať prvky miestnych obecných tradícií. Jednotlivé zariadenia si pre tento účel vypomáhajú preberaním a využívaním prvkov tradičnej kultúry regiónu Liptov. Manažéri veľkých hotelových komplexov si na organizáciu podujatí privolávajú pomoc eventových agentúr, ktoré im zabezpečia celý priebeh programu pre hostí. (Paculíková, 2019)

Najdôležitejšie civilizačno-kultúrne procesy prebehli v obci v súvislosti s výstavbou a miestnou architektúrou. Napriek absencii pôvodných architektonických prvkov sa obec snažila vypracovať niekoľko smerníc a dodatkov aby

zabránila nekoordinovanej výstavbe novobudovaných nehnuteľností. V roku 2009 začala obec vypracovávať nový územný plán. Kvôli veľkým tlakom zo strany subjektov, sa jeho tvorba urýchlila a spracoval sa veľmi povrchné. V podstate v ňom nebolo konkrétne definované, akú podobu by stavby mali mať. Na základe toho sa v roku 2013 celé územie začalo rozdeľovať do tzv. zón. Každá zóna mala mať presne určené, ako by mali budúce stavby približne vyzeráť. Na vypracovanie zonácií bol vybratý obstarávateľ (architekt Góč). Po voľbách v roku 2014 sa však situácia v obci zmenila. Takmer celé pôvodné zastupiteľstvo po voľbách nahradili noví členovia. Mladšia generácia vystriedala staršiu. Zonácia bola následne zrušená. Pribudol nový dodatok č. 1, ktorý ale presne neurčoval, aká architektúra by mala byť v konkrétnych zónach zachovaná.

Samospráva si je plne vedomá toho, že v doline žiadna tradičná architektúra nikdy nebola (okrem salašov, ktoré sa tu budovali v období valašskej kolonizácie). Plánom však bolo mať v obci aspoň náznak horskej architektúry. Po prijatí nového dodatku nasledovalo presne to, čomu chceli predchádzajúci členovia komisie zabrániť. Architektonické objekty sa budovali úplne voľne a absolútne nekoordinovane. Nasledujúce roky však výstavba nadobudla taký rozmach, aký nikto nečakal.

V snahe aspoň čiastočne zamedziť nekontrolovateľnej výstavbe sa začal písať nový dodatok č. 2, ktorý vyvolal veľké spory medzi občanmi a samosprávou. Nakoniec bol prijatý ale neobsahoval toľko bodov ako pôvodný dodatok č. 1. Následne bol prijatý ešte novší doplňujúci dodatok č. 3, ktorý neskôr pozastavili. Aktuálne sa pracuje na úplne novom dodatku. Podľa miestnych obyvateľov nastala v doline v posledných rokoch architektonická katastrofa. Obyvatelia poznamenali, že sa za súčasný stav doliny a obce hanbia.

Urbáre, ktoré tu fungovali celé stáročia už ani zďaleka neplnia takú funkciu akú mali v minulosti. Nič sa v nich nedodržuje. V obecnej výstavbe sa podľa miestnych prestalo postupovať cielene. Najväčší dopad má masový rozvoj výstavby na životné prostredie a hlavne na Národný park Nízke Tatry, ktorý sa za posledné roky zmenil na celoplošné a celoročné stavenisko. Lesy zaznamenali veľký výskyt lykožrúta, čo zapríčinilo hlavne globálne otepľovanie. Mnohí majitelia pozemkov situáciu s lykožrútom priam zneužívajú a odlesňovanie veľkých plôch argumentujú likvidáciou škodcov. V súčasnosti je však potvrdené, že v národnom parku miznú zalesnené plochy aj so zdravým lesom.

Veľkým súčasným problémom je aj politická situácia a vládne aparáty (NAPANT, Ministerstvo životného prostredia a pod.), ktoré dávajú povolenie takmer na všetko. Veľké developerské firmy často obchádzajú byrokráciu korupciou. Inak vraj nie je podľa obyvateľov možné, že v národnom parku sa buduje každý rok neúmerne množstvo ubytovacích zariadení a stále sa zväčšujú a odlesňujú plochy v areáli lyžiarskeho strediska. Príkladom je aj najnovší skelet budúceho hotelového kolosu, ktorý sa buduje priamo vedľa Vrbického plesa.

Zhodnotenie súčasného stavu obce Demänovská Dolina z pohľadu cestovného ruchu. Demänovská dolina s rovnomennou dedinou je v súčasnosti

jednou z najvýznamnejších lokalít cestovného ruchu na Slovensku. Celoročne je vyhľadávaná domácimi a zahraničnými turistami. Samosprávny celok vznikol len pre účely rozvoja cestovného ruchu v regióne Liptov. Demänovská Dolina vznikla účelovo a nedisponuje živými miestnymi prvkami kultúry, ktorú by vedela využiť v súvislosti s cestovným ruchom. Napriek tomu sa v doline podarilo za pár rokov vybudovať infraštruktúru s najväčším množstvom prepravných zariadení a najdlhšími zjazdovkami.

Lyžiarske stredisko Jasná v priebehu niekoľkých rokov spojilo dva veľké regióny na Slovensku (Horehronie a Liptov), čím sprístupnilo návštevníkom dve kultúrne rozdielne doliny. Mnohé strediská neboli dovtedy schopné prevádzkovať svoje prepravné zariadenia v letnej sezóne. Jasná má už niekoľko rokov celoročne sprístupnené stredisko s prepravnými zariadeniami, prispôbenými na letnú turistku (cykloturistika a pod.). Výhodou Demänovskej Doliny je, že väčšina ubytovacích, stravovacích zariadení a samotné stredisko patria veľkej akciovej spoločnosti Tatry mountain resorts a.s., ktorá má najlepšie prepracovaný marketing na Slovensku. V spolupráci s českými a poľskými cestovnými kanceláriami a agentúrami je ich propagácia na medzinárodnej úrovni orientovaná najmä na zahraničného účastníka cestovného ruchu. Lyžiarske stredisko je podľa projektu „*Kategorizácia lyžiarskych stredísk na Slovensku*“ posudzované ako jediné „TOP“ stredisko. Výhodou je, že sa tu nachádza veľké množstvo rôznych kategórií ubytovacích zariadení.

V stredisku evidujeme málo doplnkových služieb. Kompetentní sa preto snažia vyplňať voľný čas návštevníkov organizovanými podujatiami v zimnej aj letnej sezóne. V porovnaní s inými strediskami považujeme absenciu živých prvkov tradičnej kultúry, ktoré by mohli byť využívané pre cestovný ruch za slabú stránku destinácie. Rovnako pre obec ako aj pre lyžiarske stredisko. Dedina v porovnaní s lyžiarskym strediskom organizuje málo vlastných podujatí. Väčšina z nich je orientovaná prevažne na miestne obyvateľstvo. Neprítomnosť kultúrnej infraštruktúry obmedzuje organizovanie väčších podujatí pre obyvateľov a návštevníkov. Lyžiarske stredisko má postačujúce priestory na organizovanie akcií, ktoré sú predovšetkým súčasťou supraštruktúry. Pri absencii kultúrnych tradícií sú do *eventov* zaraďované skôr univerzálne a populárne kultúrne prvky orientované na masové cieľové skupiny. Za slabú stránku považujeme aj monopol najväčšej developerskej a akciovej spoločnosti na Slovensku – Tatry mountain resorts a.s., ktorá spôsobuje znevýhodnenie menších podnikateľov. Vďaka tejto akciovej spoločnosti funguje prevádzka lyžiarskeho strediska Jasná Nízke Tatry. Zabezpečuje destinačný marketing a tým zvyšuje návštevnosť celej doliny. Stredisko je centrom „kultúrneho života“ Demänovskej Doliny. Na druhej strane však stavia do úzadia samosprávu a menších podnikateľov, ktorí nemajú takmer žiadnu možnosť vyjadriť sa k mnohým samovoľným rozhodnutiam spoločnosti. Paradoxne slabou stránkou a ohrozením je aj situovanie lokality priamo v centre Nízkych Tatier. Národný park by mal limitovať rozvoj strediska, no nie je tomu tak. Rovnako aj vlastníci pozemkov a urbáre,

ktoré uzatvárajú tzv. *doživotné* zmluvy s nájomníkmi o prenájme pozemkov by sa mali zaujímať o koordinovaný rozvoj. Na týchto plochách sa však stavajú nové ubytovacie kapacity alebo lyžiarska infraštruktúra, ktorá nekontrolovane atakuje životné prostredie. Slabou stránkou je tiež nedostatočný sortiment dopravných cenín, ktorý odrádza mnohých potenciálnych návštevníkov strediska. Nízke parkovacie kapacity v celej obci často spôsobujú špekulatívne podnikanie vlastníkov pozemkov – napríklad v okolí jaskýň, kde je parkovanie poplatné za enormné ceny. Vysoké ceny sa netýkajú iba parkovania, ale aj ubytovacích a doplnkových služieb. Za posledné roky prevýšila miestna cenotvorba cenovú politiku zahraničných lyžiarskych stredísk. Rozpoznateľná je hlavne kvalita ponúkaných služieb. Stredisko sa snaží do ponuky zaraďovať moderné prvky, ktoré preberajú zo zahraničia. Príkladom je využívanie trendu *Après-Ski* ponuky. Na Slovensku však ostal tento fenomén značne nepochopený a jeho potenciál nevyužitý. *Après-Ski* sa z fr. slova doslovne prekladá ako „po lyžovaní“. V zahraničí to znamená, že po ukončení lyžovania sa ľudia stretnú v zariadeniach, v ktorých prebieha kultúrny program do večerných hodín. Na Slovensku úplne absentujú napríklad *Après-Ski* bary, prípadne sa zatvárajú súčasne s prevádzkou prepravných zariadení v stredisku. Podstata *Après-Ski* tak stráca svoj význam.

Nevyužitý potenciál trávenia voľného času po lyžovaní zároveň vytvára pre obec aj stredisko príležitostí. Zmenou otváracích hodín by sa mohol zvýšiť záujem o doplnkové, animačné a gastronomické služby nakoľko tento druh podnikov využívajú aj „nelyžari“, hlavne v poobedných a večerných hodinách. Program je možné, podľa vzoru zahraničných areálov, doplniť o živú hudbu a koncerty, ktorých scenár môže využívať aj prvky tradičnej kultúry. V zahraničí je to bežnou a častou tematikou, ktorú dopĺňa moderný program uspokojujúci súčasné potreby účastníkov cestovného ruchu. K zvýšeniu počtu podujatí by pomohlo vybudovanie kultúrnej infraštruktúry v dedine, napríklad amfiteátru, ktorý by bol zároveň vybavený aj pre organizáciu podujatí pre miestnych obyvateľov. Každoročnou príležitosťou je rozširovanie lyžiarskych tratí, ubytovacích a stravovacích kapacít, ktoré nie sú vždy postačujúce pri stále narastajúcom počte návštevníkov. Výhodou Jasnej je, že vďaka vhodným klimatickým podmienkam a modernej technike, je dĺžka zimnej sezóny takmer neporovnateľná s inými strediskami na Slovensku. Na začiatku a na konci sezóny, kedy sú iné lokality mimo prevádzky sem prichádza veľký počet turistov, ktorých stredisko nie vždy kapacitne zvláda. V týchto prípadoch využíva situáciu neúmerným zvyšovaním cien. Tento fakt môže odradiť mnohé cieľové skupiny (rodiny s deťmi a pod.). Cenami sa často približujú zahraničným strediskám, ktoré ponúkajú diametrálne odlišnú škálu a kvalitu služieb. V prípade Jasnej môže byť ďalším rizikom ignorovanie potreby rozvoja, zachovávanie a využívania lokálnej kultúry (nedostatočná organizácia kultúry, ignorovanie kultúrnych potrieb). Situáciu je potrebné zlepšovať aby nenastala stagnácia alebo úpadok. Pre stredisko je

rizikom aj nestabilné legislatívne prostredie (menenie a dopĺňanie zákonov). Podnikatelia a subjekty cestovného ruchu sa často snažia zákony obchádzať, hlavne kvôli neúmernej byrokracii. Neodrádzajú ich ani prípadné sankcie. Skôr naopak, v niektorých prípadoch je zjavné, že v obci aj v stredisku dochádza k častým nepochopiteľným ústupkom a výnimkám. O korupcii sa nikto nevyjadruje priamo, ale je možná. Na ploche národného parku s najvyšším stupňom ochrany miznú zalesnené plochy príliš rýchlo a neprimerane k ochrane životného prostredia. Aj za tieto prejavy je Slovenskej republike aktuálne udelená vysoká sankcia zo strany Európskej únie.

Záver. Je len otázkou času, kedy si ľudia začnú uvedomovať, ako sa začali odkláňať od pôvodnej vízie Demänovskej doliny ako kvalitného a atraktívneho strediska cestovného ruchu. Absencia tradičnej kultúry je zjavná a tento fakt devaluje konkurencieschopnosť destinácie. Obyvatelia aj samospráva si to plne uvedomujú. Snažia sa vyhľadávať a zaraďovať prvky regionálnej tradičnej kultúry aspoň do podujatí, ktoré organizujú subjekty cestovného ruchu (hotely a gastronomické zariadenia). Snahou samosprávy je koordinovať výstavbu a architektúru, ktorá už nikdy nebude môcť vystupovať pod pojmom *tradičná*.

Zámerom bolo, ju aspoň čiastočne zjednotiť a usmerňovať. Problémom však ostávajú vonkajšie vplyvy veľkých developerských spoločností, ktoré často prekonávajú pôvodné zámery a vízie obyvateľov obce a to aj obchádzaním zákonov, ktoré sú v niektorých prípadoch viditeľné. Demänovská Dolina nie je na Slovensku jediná lokalita, ktorá je poznačená týmito negatívnymi vplyvmi doby.

Literatúra:

BEŇUŠKOVÁ, Z. A KOL.: *Tradičná kultúra regiónov Slovenska. Prehľad charakteristických znakov*. Bratislava: SAV, 2005.

ULIČNÝ, F. – ŠPÁNIK, K. – PACKA, Š.: *Obec Demänovská Dolina 50 rokov. Námetovo: Obecný úrad Demänovská Dolina*, 2014.

Informátori:

Devečková, Veronika, *Tatry Mountain Resort*, 2018

Hurtaj, Jozef (1969). *Predseda komisie zastupiteľstva v obci Demänovská Dolina, majiteľ ubytovacích zariadení Bungalovy Jasná, Lúčky*, 2019

Paculíková, Simona (1985). *Event manager, Hotel Grand Jasná*, 2019

Kontakt:

PhDr. Michal Kurpaš, PhD.
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
E-mail: mkurpas@ukf.sk

Mgr. Lucia Kurpašová
E-mail: luciakurpasova@gmail.com

Význam marketingových aktivít v cestovnom ruchu

Emanuel Orban

Kľúčové slová: cestovný ruch, marketingové prostredie, podnikanie, turizmus, destinácia

Key words: tourism, marketing environment, business, tourism, destination

Abstract: Tourism is one of the most progressive sectors of the national economy in terms of economic importance. Marketing activities significantly influence the potential of tourism in functioning of free market. The effectiveness of destination marketing depends on appraising the criteria of safety of visit and the attractiveness of the destination. Favourable promotion of a tourism destination acts as a guarantee of satisfaction for the customer – the key player in modern marketing, who is also the reason for the existence of particular business entity in tourism industry.

Úvod. Propagácia v cestovnom ruchu zohráva veľmi dôležitú úlohu, pretože od nej závisí marketingový úspech odvetvia národného hospodárstva na trhu. S potrebou propagácie sa najčastejšie stretávame v rámci organizácie podujatí, ktoré predovšetkým slúžia na rozvoj priaznivých vzťahov s verejnosťou – výstavy, veľtrhy, semináre, sympóziá, konferencie a pod. Hlavným účelom spomínaných akcií je prispieť k zefektívneniu vzájomných vzťahov medzi zúčastnenými aktérmi, ktorí participujú na rozvoji cestovného ruchu. V praktickej sfére ide o nasledovné aktivity: prezentácia či výmena skúseností účastníkov podujatia s marketingovým významom (semináre, vedecké konferencie), vzájomné oboznámenie sa, možnosť nadviazania partnerskej spolupráce s firemnými inštitúciami či vzdelávacími centrami a pod. Spomínané

aktivity sú zárukou budovania priaznivého imidžu organizácie, pretože následne sa prezentuje spoločenské povedomie o propagovanej inštitúcii. Potreba medializácie či komercializácie je tu nevyhnutná, čiže ide o vopred premyslený a efektívne naplánovaný marketingový ťah. Uvedené ciele vyplývajú aj z kompetenčných právomocí ústredných orgánov štátnej správy. V nedávnej minulosti existovalo ministerstvo obchodu a cestovného ruchu (1969-1992), ministerstvo kultúry a cestovného ruchu (do roku 2010). V súčasnosti dané aktivity sú pod patronátom sekcie cestovného ruchu Ministerstva dopravy a výstavby Slovenskej republiky.¹ Ministerstvo dopravy a výstavby Slovenskej republiky kladie predmetný dôraz aj na marketingovo-propagačné aktivity, ktorých význam spočíva v prezentácii Slovenska a jeho atrakcií doma i v zahraničí prostredníctvom rozličných kultúrno-spoločenských podujatí. Tieto ciele celostne zastrešovala dnes už neexistujúca inštitúcia so samostatnou pôsobnosťou Slovenská agentúra pre cestovný ruch.² V súčasnosti vnímame patričný záujem o cestovný ruch z kruhu jednotlivých vládnych funkcionárov, no z kapacitných dôvodov (absencia finančných dotácií) nie je možné ho adekvátne zrealizovať. Predseda NR SR Andrej Danko predložil v októbri 2019 návrh zriadiť samostatné ministerstvo pre šport a cestovný ruch, parlamentný výbor ho zamietol. (Nové ministerstvo nebude..., 2019)

Hlavným zámerom príspevku je upriamiť pozornosť na problematiku destinačného marketingu, vystihnúť podstatu jeho fungovania v praxi. S destinačným marketingom v nemalej miere úzko súvisí aj propagácia, bez ktorej turizmus nemôže efektívne fungovať. Význam propagácie cestovného ruchu najviac reflektujeme v oblasti online médií (sociálne siete, mobilná komunikácia), ktoré sú ťažiskom dostupnosti dôležitých informácií.

Destinačný marketing. Destinačný marketing je výsostne aktuálny pre strategický rozvoj cestovného ruchu. Jeho prvoradým zámerom je logicky zvýšiť dopyt návštevníkov vybranej turistickej lokality. Jedným z najčastejších príkladov jeho efektívneho využitia v praxi je kombinácia športovo-rekreačných aktivít v destinačnom teréne (napr. zimné wellness pobyty Vysoké Tatry a Nízke Tatry s kombinovanými službami-lyžovanie a kúpeľné aktivity) (Wellness a lyžovanie Slovensko, 2020). Úspešnosť ponuky v prevažnej miere závisí od výberu vhodných komunikačných nástrojov tvorcom či realizátorom danej služby. V marketingovom procese plní dôležitú úlohu kompetentný sprostredkovateľ ponuky, distribútor či predajca zájazdov, čo je aj zárukou patričnej atraktívnosti daného cieľového miesta. „Dôležité je, aké

¹ Sekcia cestovného ruchu Ministerstva dopravy a výstavby Slovenskej republiky sa člení na 5 odborov: odbor medzinárodnej spolupráce v cestovnom ruchu, odbor destinačného manažmentu, odbor stratégie a analýz, odbor vzťahov so zahraničnými trhmi, odbor marketingu a propagácie. (Asociácia informačných centier Slovenska, 2020)

² Slovenská agentúra pre cestovný ruch (SACR) bola zriadená Ministerstvom hospodárstva SR v roku 1995 ako štátna príspevková organizácia zabezpečujúca marketing a štátnu propagáciu cestovného ruchu. Skončila svoju činnosť v roku 2016. (Pozri viac Poracký, 2016)

veľké je jeho destinačné portfólio a aká je, resp. bude pozícia novej prístupujúcej destinácie v konkurencii ostatných destinácií. V tomto prípade sa konkurenčný boj presúva z predajnej fázy do distribučnej cesty. Sprostredkovateľ sa stáva súčasťou konkurenčného prostredia, pretože si vyberá, ktorú z destinácií zaradí do svojho predajného portfólia a v akej bude pozícii. Táto forma distribučného spojenia sa nazýva „destination to business“. (Nejdl, 2011: 155) Jednotlivé marketingové profesie (napr. sprievodca a delegát) sa vzájomne prelínajú, čím nachádzajú univerzálne uplatnenie v rôznych sférach komunikačného prostredia podnikateľského procesu. Hlavný dôvod vyplýva z nedostatočnej obsadenosti daného personálneho štábu, no v marketingu je mimoriadne dôležité vyhovieť záujmom klienta.

Marketingová komunikácia a cestovný ruch. Pracovník cestovnej kancelárie sa predmetne orientuje na uspokojenie potrieb vybranej skupiny klientov selektujúcej sa podľa rôznorodých kritérií (napr. vek-výlety pre seniorov, deti a mládež a pod.; hodnotové orientácie -pútnické zájazdy, zájazdy pre vyznávačov adrenalínových športov a pod.; pohlavie- zájazdy pre mamičky s deťmi, zaľúbené dvojice, slobodných mužov), čo je aj psychologická záležitosť súvisiaca s možnosťou oslovenia a získania turistu pre dané cieľové miesto- napr. netradičná turistická destinácia so športovou atrakciou, s dobrodružnými fakultatívnymi výletmi a pod. Záujem potenciálnych hostí o vybranú destináciu a jej špecifickú aktivitu je podmienený aj spôsobom spracovania propagačných prostriedkov či materiálov, prezentujúcich príslušnú firemnú organizáciu (pri katalógoch a letákoch distribuovaných cestovnými kanceláriami). Ak chce tvorca vyvolať úspech, produkt sa musí vyznačovať nasledovnými kritériami- pútavosť, výstižnosť a zrozumiteľnosť. Pracovník cestovnej kancelárie sa snaží predstaviť klientovi-zákazníkovi vybranú destináciu s čo najlepším zámerom. Vzápätí poukazuje na možnosti využitia jej turistického potenciálu v súvislosti s uplatnením základných služieb cestovného ruchu- atraktívne ubytovanie a doprava, v rámci ktorých podstatnú úlohu zohrávajú kritériá dostupnosti a bezpečnosti. Cestovná kancelária ako producentský podnik cestovného ruchu by mala disponovať relatívnym množstvom propagačných prostriedkov (letáky, bulletin, katalógy) v printovej a online podobe, aby následne upútala pozornosť čo najväčšieho počtu zákazníkov čo je aj hlavnou funkciou reklamy. Pri propagácii je dôležitá grafická stránka príslušného propagačného materiálu, s ktorou súvisí tvorba loga, značky a dizajnu výrobku. Za grafickú koncepciu výrobku zodpovedá kreatívny pracovník, ktorý by mal mať skúsenosti s koncipovaním reklamných textov a zmysel pre estetické cítenie: „Výber artefaktov je potrebné podriaďovať cieľom propagačného posolstva, avšak s prihliadnutím na estetické a etické kritériá s tým súvisiace. V súčinnosti so zadávateľmi by mali mať záujem na budovaní spätnej väzby a pozitívneho vzťahu cieľovej skupiny k reklamnému posolstvu, ktorý často determinuje aj vzťah potenciálneho spotrebiteľa k produktu.“ (Rožňová, 2014: 74)

S propagáciou súvisí aj otázka distribúcie. Ide o voľbu systému predaja cez priamy (náhodné oslovenie klienta na ulici, doručenie katalógu na korešpondenčnú adresu klienta) alebo nepriamy (sprostredkovateľský článok predaja zájazdov- cestovná agentúra) kanál. Úspešnosť plánovanej akcie závisí od persuzívnych schopností pracovníka cestovnej kancelárie, prípadne agentúry či promotéra. Propagátor daného výrobku či služby by mal dokonale ovládať pravidlá spoločenského bontónu (zdvorilé predstavenie sa klientovi, hovoriť k veci, vhodné oblečenie, vizáž), bez čoho sa v oblasti public relations (vzťahy s verejnosťou) nezaobíde. „Žiadne podnikanie sa nezaujíma viac o vzťahy s verejnosťou než cestovný ruch, je treba vyhovieť všetkým verejným záujmom.“ (Goeldner – Ritchie, 2014: 481) Organizačné kompetencie (behaviorálneho či manažérskeho charakteru) pracovníka majú významný vplyv na budovanie pozitívneho imidžu podniku cestovného ruchu. Public relations znamená pre cestovný ruch nevyhnutnú súčasť existencie. K významným akciám verejného charakteru patria spoločenské podujatia slúžiace na rozvíjanie neosobnej mediálnej komunikácie. Tá má prísny formálny charakter, čiže vo veľkej miere závisí od kontaktu organizátora s príslušnými masovokomunikačnými prostriedkami (najmä periodická tlač a televízia). Potreba spoločenského či verejného styku je súčasťou viacerých profesijných odvetví, konkrétne sa vzťahuje na kvalifikovaných odborníkov v oblasti gastronómie, hotelierstva, turizmu, wellness a pod. Spoločenské podujatia sa usporadúvajú v kongresových sálach, ktoré predstavujú dôležitú súčasť príslušného hotelového priestoru, ale aj vo výstavných halách, v školských či firemných priestoroch. Ich organizátormi sú obyčajne kvalifikovaní odborníci v oblasti ekonómie, marketingu ovládajúci tiež zásady podnikateľskej etiky. Na nevyhnutnosť podnikateľskej etiky v oblasti cestovného ruchu upozorňuje vo svojom príspevku aj Katarína Mária Vadíková: „Preto možno konštatovať, že etizácia podnikateľského prostredia v oblasti cestovného ruchu by mala byť súčasťou kvalitného manažmentu všetkých inštitúcií aktívnych v tejto oblasti.“ (2018 : 88)

Podnikanie tvorí neodmysliteľnú súčasť cestovného ruchu, nakoľko ide o samostatnú činnosť príslušného podnikateľského subjektu s cieľom dosiahnutia zisku. Otázka spoločenskej zodpovednosti je tu mimoriadne dôležitá. Bez znalosti základných etických princípov v skúmanej profesii neuspejeme. V marketingovej komunikácii je dôležitý spôsob vhodného oslovenia potenciálneho zákazníka, ktorý sa zaujíma o poskytovanú službu. V praxi je preto potrebné sa vyhýbať akejkolvek striktnej byrokracii: „Preto akýkoľvek paternalizmus či maternalizmus zo strany poskytovateľa starostlivosti je neetickým prístupom ku potrebám klienta. Skôr sa vyžaduje tzv. humánny prístup-človek je prijímaný komplexne, s úctou k jeho osobitej výnimočnosti, nenahraditeľnosti a dôstojnosti. Takýto prístup si však vyžaduje vzájomnosť, a ak ho jedna strana upiera druhej, dopúšťa sa útoku na jeho dôstojnosť, v nej na svoju vlastnú.“ (Vadíková, 2018: 89) Je potrebné zvoliť prijateľnú taktiku odľahčenia komunikačnej situácie, čo je aj mnohokrát náročným umením, nakoľko primárnym cieľom

moderného marketingu je spokojný klient. Spokojnosť ako kľúčový faktor súvisí s emóciami spotrebiteľa – klienta a úrovňou očakávania konzumácie služby. To čiastočne závisí od troch prepojených faktorov: úrovne vlastného imania v poskytovanej službe, splnených očakávaní a vnímaní skutočného výkonu. (Page, 2011) Prioritným účelom spoločenských podujatí (organizovaných akcií-turistické pobyty, výlety a pod.) je prispieť k ich vecnej propagácii. V šírení princípov tzv. marketingovej osvety dôležitú úlohu zohrávajú veľkoplošné obrazovky vo verejných dopravných prostriedkoch, verejne prístupné prístenné billboardy či distribuované obrázkové katalógy. Mnohé cestovné kancelárie sú súčasťou odvysielaných reklám komerčného televízneho mediálneho priestoru, v ktorých ponúkajú konkrétne balíky služieb (napr. zájazdy CK Hydrotour, Koala Tours, Satur propagované v televízii Markíza). Z hodnotového hľadiska disponujú bohatým relaxačno-zábavným dojmom, sprostredkujú pocity pohody, spokojnosti a vzájomného šťastia. Tomuto formátu je prispôbená aj príslušná hudobná znelka, ktorá prispieva k celkovému pozitívnemu rozmeru danej marketingovej stratégie.

Sociálne médiá v destinačnom marketingu. Zákazník si v súčasnosti vyhladáva dovolenku aj prostredníctvom online rezervačných portálov (booking.com, limba.sk), v rámci ktorých si dokáže svoju obľúbenú destináciu vybrať za niekoľko minút. „Najväčším fenoménom v oblasti distribúcie je využívanie internetu, čím sa zjednodušuje a zlacňuje služba. Príkladom je centrálny rezervačný systém, vďaka ktorému si možno naplánovať dovolenku doslova od opustenia vchodových dverí domu zákazníka až po jeho návrat naspäť. Ide tu o naplánovanie, výber a zároveň aj platbu za služby, ktoré si návštevník individuálne zvolí. V praxi ide o rezerváciu leteniek, hotelov, požičanie dopravných prostriedkov, nákup skipasov, vstupeniek do atrakcií a pod.“ (Zaušková a kol., 2011: 24) Jednotlivé online rezervačné portály obsahujú informácie o vybranej turistickej destinácii s nasledovnými parametrami: fotografické vyobrazenie apartmánu, umiestnenie a príslušenstvo hotela či iného ubytovacieho zariadenia, kontakt na správcu či poskytovateľa ubytovacej služby, repertoár poskytovaných doplnkových služieb cestovného ruchu (wellness, fitness, animačné programy) a recenzie, ktoré sú dôležitým ukazovateľom pri nákupnom správaní a rozhodovaní. Propagácia jednotlivých ponúkaných ubytovacích zariadení v online priestore sociálnych sietí (Facebook, Instagram) je nevyhnutná. Realizuje sa aj prostredníctvom videí, nakoľko stále viac klientov uprednostňuje virtuálny priestor pred tradičným (tlačené propagačné prostriedky). Klienti tak získajú lepší obraz o propagovanej destinácii. Zákazníci zľavových portálov preferujú prijateľné ceny. Ich zdôraznenie vo vybraných propagačných materiáloch je dôležitou úlohou samotných marketérov pri získavaní klientov. (Lovelock, 2013) Typickým príkladom využitia prijateľných cien je portál zlavomat.sk, ktorý sa špecializuje väčšinou na víkendové pobyty, jednoduché výlety a poznávacie zájazdy. Príkladom produktov tohto typu sú celosezónne vypravované lacné lety do európskych destinácií (napr. Moskva,

Lvov) z bratislavského letiska Milana Rastislava Štefánika. Väčšinu lacných leteniek ponúka aj rezervačný portál pelikan.sk.

Marketingová a komunikačná stratégia turistickej destinácie. Neodmysliteľnou súčasťou víkendových pobytov či výletov sú aj nákupné aktivity a návšteva kultúrnych pamätihodností vybranej turistickej destinácie. Kultúrne pamiatky predstavujú cenné bohatstvo, pretože nielen komplexne reprezentujú vybranú destináciu, ale aj prispievajú k zlepšeniu celkového dojmu turistu-návštevníka, obohacujú jeho spoločensko-kultúrny rozhľad. Kultúrno-historické informácie o vybraných destináciách nachádzame v odborných knihách, miestopisoch, turistických príručkách (bedekroch), letákoch či kartografických dokumentoch (mapkách). Nezastupiteľnú úlohu vo vybranom destinačnom teréne zohráva aj turistické informačné centrum. Uľahčuje orientáciu návštevníka, poskytuje celý rad spomínaných propagačných materiálov s praktickými informáciami o cieľovom mieste pobytu. K orientácii návštevníka prispievajú aj turistické značky, ktoré musia byť dostupné na viditeľnom mieste s prehľadným označením. Imidž turistickej destinácie je utváraný organizačnými schopnosťami propagátorov cieľového miesta. Marketér ako šéfiteľ reklamného posolstva by sa mal vyznačovať dostatočnou skúsenosťou, ktorá sa prejavuje správnym výberom prostriedkov zabezpečujúcich ponuku, čo následne vedie k celkovému profitu. (Love-lock, 2013) Uplatnenie jednotlivých marketingových prostriedkov v oblasti cestovného ruchu plní mimoriadne reprezentatívnu funkciu.

Turistické atrakcie na príklade mesta Bratislavy. Turistické atrakcie dotvárajú celkový pozitívny rozmer vybranej destinácie. Ako typický príklad využitia efektívneho turizmu uvádzame hlavné mesto Slovenska, metropolu stredoeurópskeho významu. Mesto Bratislava disponuje kvalitným potenciálom využitia rôznorodých voľnočasových či rekreačných aktivít. Vďaka tomuto fenoménu k nám prúdi množstvo zahraničných návštevníkov zo stredoeurópskych krajín, najmä z Česka, Nemecka, Spojeného kráľovstva Veľkej Británie a Severného Írska, Rakúska a Poľska. (Štatistické ukazovatele za 1. – 3. kvartál 2019, 2019) V posledných rokoch boli v Bratislave zrealizované viaceré inováčné projekty s cieľom podpory turizmu. Pozitívnu odozvu u miestnych obyvateľov, ale aj u turistov vyvolal v súvislosti s vybudovaním nových cyklotrás projekt bikesharing (Slovnaft. Bajk, 2020). Projekt bol zavedený v roku 2018 z iniciatívy spoločnosti Slovnaft a podpory primátora Bratislavy Iva Nesrovňala. Ponúka akúsi alternatívu k prostriedkom mestskej hromadnej dopravy. Záujemca o danú službu si za poplatok stiahne mobilnú aplikáciu do svojho smartfónu, prostredníctvom ktorej sa dostane ku kódu od bicykla. Reštaurácia Ufo na bratislavskom Novom moste ponúka z pohľadu stredoeurópskeho priestoru raritnú atrakciu Skywalk-chodenie po oblakoch (Skywalk: Bratislava dostala unikátnu atrakciu, 2018). V rámci nej majú účastníci možnosť vystúpiť na okennú rímsu vyhliadkovej veže priviazaní o lano a zažiť panoramatický výhľad na mesto.

Jednotlivé aktivity predstavujú výzvu pre účastníkov so zmyslom pre ekologické myslenie a adrenalínový zážitok. Výhľad sprostredkúva turistom aj rozhľadňa vo Vrakuni, ktorá bola prednedávnom skolaudovaná. Na Kolibe je účastníkom už dlhodobo k dispozícii bobová a lanová dráha. Význam moderných trendov cestovného ruchu spočíva v prispôbení repertoáru služieb vybraným návštevníkom podľa daných kritérií. (Kučerová – Šmardová, 2016)

Záver. Cestovný ruch má významné zastúpenie v marketingovom prostredí, nakoľko je s ním neodmysliteľne spätý, pretože pre svoju existenciu potrebuje získať a najmä osloviť klienta - zákazníka. Snaha o dosiahnutie jednotnej úrovne služieb v cestovnom ruchu je skúmaná na základe spokojnosti turistov. Cestovný ruch len vtedy plnohodnotne dokáže splniť patričný účel, ktorým je akvizícia. Z marketingového hľadiska faktor spokojnosti zákazníkov môžeme dosiahnuť pomocou online médií a ich patričnej priťažlivosti (tematická a vizuálna stránka rezervačných portálov, sociálnych sietí), ďalej precízne vypracovanou komunikačnou stratégiou produktu cestovného ruchu (psychológia manažmentu- imidž cestovnej kancelárie, organizačné zabezpečenie- harmonogram zájazdu) a špecifickosťou príslušného destinačného terénu (netradičná atrakcia, dobrodružstvo, adrenalín a pod.). Uvedené faktory sú do istej miery garanciou podnikateľského úspechu cestovného ruchu ako kľúčového odvetvia národného hospodárstva na svetovom trhu.

Literatúra:

- Asociácia informačných centier Slovenska. Ministerstvo dopravy a výstavby Slovenska. [online] (cit. 15-02-2020) Dostupné na: <https://aices.sk/partneri/ministerstvo-dopravy-a-vystavby-sr/>.
- GOELDNER, R. CH. – RITCHIE, BRENT. J. R.: *Cestovní ruch principy příklady trendy*. Brno: Bizbookes, 2014.
- KUČEROVÁ, J. – ŠMARDOVÁ, L.: *Podnikanie v cestovnom ruchu*. Bratislava: Wolters Kluwer, s. r. o., 2016.
- LOVELOCK, B. – LOVELOCK, M. K.: *The Ethics of tourism. Critical and applied perspectives*. London and New York: Routledge Taylor and Francis Group, 2013.
- NEJDL, K.: *Management destinace cestovního ruchu*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2011.
- Nové ministerstvo nebude. Parlamentom neprešiel Dankov návrh. TREND.sk 22. 10. 2019 [online] (cit. 15-02-2020) Dostupné na: <https://www.etrend.sk/ekonomika/nove-ministerstvo-nebude-parlamentom-nepresiel-navrh-sns.html>.
- PAGE, S. J.: *Tourism Management An Introduction. Fourth Edition*. Oxford: ELSEVIER, 2011.
- PORACKÝ, M.: Turisti, kauzy aj Evka. Agentúra pre cestovný ruch končí. In: SME Ekonomika. 23. 11. 2016 [online] (cit. 15-02-2020) Dostupné na: <https://ekonomika.sme.sk/c/20391425/agentura-pre-cestovny-ruch-konci-aky-bol-jej-pribeh.html>.
- ROŽŇOVÁ, J.: *Výtvarné artefakty v printovej reklame*. Nitra: FF UKF, 2014. Skywalk: Bratislava dostala unikátnu atrakciu. Nič podobné nenájdete ani v západnej Európe. HN ONLINE. SK 20. 04. 2018 [online] (cit. 15-02-2020) Dostupné na: <https://tv.hnonline.sk/kategorie/aktualne-video/7854587f-49b7-4b32-a2c6-f649612df8f2/skywalk-bratislava-dostala-unikatnu-atrakciu-nic-podobne-nenajdete-ani-v-zapadnej-europe>.

Slovnaft. Bajk. Cestujte v Bratislave bez starostí s parkovaním a bez trčania v zápche. [online] (cit. 15-02-2020) Dostupné na: <https://slovnaftbajk.sk/>.

Štatistické ukazovatele za 1. – 3. kvartál 2019. Štatistický úrad Slovenskej republiky, 2019 s. 3, [visitbratislava.com](https://www.visitbratislava.com). [online] (cit. 15-02-2020) Dostupné na: <https://www.visitbratislava.com/wp-content/uploads/2019/11/%C5%A0tatistick%C3%A9-ukazovatele-za-1.-3.-kvart%C3%A1l-2019.pdf>.

VADÍKOVÁ, K. M.: Význam etizácie podnikateľského prostredia cestovného ruchu. In: Kráčmar, S. (ed.) *Journal of Tourism, Hospitality and Commerce*. Brno: Vysoká škola obchodní a hotelová, s. r. o., Roč. IX, č. 2, 2018. s. 83-93.

Wellness a lyžovanie Slovensko. In: SNOWTREX. [online] (cit. 15.02.2020) Dostupné na: <https://www.snowtrex.sk/wellness/slovensko-hw10019.html#tt-main>.

ZAUŠKOVÁ, A. A KOL.: *Networking a marketingová komunikácia v cestovnom ruchu*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2011.

Kontakt:

PhDr. Emanuel Orban, PhD.
Štatistický úrad Slovenskej republiky
Miletičova 3
824 67 Bratislava
E-mail: emoorbo@gmail.com

Recenzia

ČUKAN, J. a kol.: Kultúrny potenciál Slovákov v Srieme. Báčsky Petrovec, 2018, 254 s.

Knižná publikácia Kultúrny potenciál Slovákov v Srieme je dielo, ktoré sa venuje existencii Slovákov žijúcich na Dolnej Zemi, presnejšie v srbskom Srieme. Prof. PhDr. Jaroslav Čukan CSc. spoločne s kolektívom autorov vytvorili túto odbornú monografiu na základe informácií získaných z terénnych výskumov, uskutočnených počas obdobia kalendárnych rokov 2017 – 2018.

Odbornú publikáciu autori rozčlenili do troch na seba nadväzujúcich celkov. V úvodnej kapitole sa zaoberajú najmä historickými, geografickými a sociálnymi faktormi osídľovania Slovákov v regióne Srieň počas celého trvania kolonizácie tejto lokality. Jednou z častí úvodu je aj krátka, ale výstižná charakteristika ďalších činiteľov ovplyvňujúcich kolonizáciu danej skúmanej lokality, ako aj mapa vytýčeného územia slúžiaca pre dokonalejšie oboznámenie sa so skúmanou oblasťou. Cieľom autorov je zistiť a zhodnotiť jednotlivé zložky kultúrneho potenciálu slovenských menšinových societ v Srieme, v ktorých je prítomná inštitúcia založená na slovenskom etnickom princípe.

V rámci hlavnej časti sa autori následne venujú obciam srbského Srieňa, v ktorých sa spomínaná inštitúcia nachádza. Sú nimi: Boľovce, Dobanovce, Stará Pazova, Slankamenské Vinohrady, Šíd, Erdevík, Bingula, Ľuba a Lúg. Jednotlivé názvy kapitol upútavajú čitateľov, ktorí sa zaujímajú o aktuálne dianie v slovenských menšinách žijúcich v oblasti Dolnej Zeme. Sú zamerané na interpretáciu informácií skúmaných obcí, majú presne stanovenú a identickú štruktúru vychádzajúcu z metodiky hodnotiaceho modelu kultúrneho

potenciálu, ktorý bol vytvorený skupinou autorov tak, aby zahrňal čo najvyšší počet kultúrnych javov. V úvodných statiach kapitol sa autori sústreďujú na geografickú špecifikáciu, základné charakteristiky a osobitosti skúmanej obce. V ďalších častiach sa orientujú priamo na kultúrne dedičstvo, kultúrne inštitúcie a organizácie, organizované podujatia, kultúrnu infraštruktúru a ľudské zdroje, ktoré sú nevyhnutnou časťou fungovania kultúrneho života. V závere oboznamujú čitateľa so silnými a slabými stránkami, príležitosťami a ohrozeniami kultúrneho potenciálu. Objektom interasu autorov sú v jednotlivých obciach také obyčajové tradície, záujmové spolky alebo združenia, ktorých chod je založený na základe slovenského etnického princípu. V závere publikácie autori akcentujú vybrané špecifiká srbského Srijemu a objasňujú významnosť a dôvod voľby bádaných lokalít. Úvodná ako aj záverečná kapitola je spracovaná v slovenskom a srbskom jazyku.

Kladnou stránkou knihy je najmä nestrannosť a neutralita kolektívu autorov, ktorí kriticky rozoberajú jednotlivé prvky kultúrneho potenciálu. Publikácia upúta predovšetkým rozsiahlym spektrom prezentovaných poznatkov v jednotlivých oblastiach kultúrneho potenciálu a zároveň obsiahlou obrazovou prílohou, ktorá vhodne dokumentuje kultúrny a spoločenský život Slovákov žijúcich v skúmanej oblasti. Toto knižné vydanie zaujme, ale zároveň objasní percipientovi aktuálny stav skúmaných oblastí so zastúpením slovenského minoritného spoločenstva.

Jeremiáš Straka

Recenzia

JÁGEROVÁ, M. – KRAUSOVÁ, A. – VOĽANSKÁ, S.: Etnológia v regiónoch. Osobnosti slovenskej etnológie I. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2019, 195 s.

Obsahom faktograficky bohatej knižnej publikácie kolektívu autoriek sú osudy desiatich slovenských etnografov, folkloristov, múzejníkov, ktorí prispeli k zachovávaniu a rozvíjaniu kultúrneho dedičstva v slovenských regiónoch. Text možno považovať za výsledok trojročného projektu VEGA a spolupráce Katedry etnológie a folkloristiky FF UKF v Nitre s Ústavom etnológie a sociálnej antropológie SAV v Bratislave. Za zaujímavým metodologickým počínom – dlhodobo zvukovo, vizuálne aj printovou formou dokumentovať aktivity významných osob-

ností slovenskej etnológie a prispievať tak k poznaniu najnovšej histórie etnológie, treba vidieť Zuzanu Beňuškovú, pracovníčku oboch inštitúcií. Prvý pohľad na knižočku s jednoduchou obálkou a nie príliš zrozumiteľným názvom prináša otázky nad jej zameraním. Obsah napovedá, že je výsledkom kolektívneho projektu a týka sa osobností, ktoré spája práca v regionálnych múzeách. Podrobnejšie štúdium toto zistenie rozširuje o ďalšie aspekty: štruktúra desiatich príspevkov je podobná tým, že vychádza zo životných a pracovných milníkov našich (väčšinou) starších kolegov a rozdielna, lebo všetky príbehy sú neopakovateľné – stoja za nimi špecifické osobnosti, pohybujúce sa v rôznom čase a priestore; dokumenty o osobnom aj profesijnom živote obsahujú najrôznejšie sociálne, politické, geografické, kultúrne, etnické aj viaceré iné súvislosti, ktoré rozširujú náš komplex poznatkov o ľuďoch i regiónoch aj v takých prípadoch, ak sme sa domnievali, že ich dobre poznáme; desať biografických exkurzov je pospájaných s procesmi vzniku a fungovania múzejných aj iných kultúrnych a vzdelávacích inštitúcií, ktoré existujú v konkrétnom prostredí, propagujú inštitúcie, kultúrne dedičstvo a osobnosti, s ktorými sa môžu ľudia stotožniť a posilniť si svoju lokálnu, regionálnu či etnickú identitu (na úrovni majoritného alebo minoritného obyvateľstva); jednotlivé texty sú redigované tak, že čitateľ si prestáva uvedomovať, či ide v prvom pláne o Juraja Langera alebo o okolnosti budovania galérie na slanickom ostrove, o Mikuláša Mušíku alebo o národopisný a politický obraz doby, o Jána Olejníka alebo o črty zo života Lukáčoviec v 40. rokoch 20. storočia, o Miroslava Sopoligu alebo o povojnové migračné procesy. Každá stať má veľkú výpovednú hodnotu pre staršieho aj začínajúceho etnológa, múzejníka, obyvateľa Skalice či Krivian; dotýka sa národnostných menšín aj CSEMADOKU, nadšienca Jána Lazoríka, zakladania Ovčiarkeho múzea aj Múzea liptovskej dediny v prírode a záchranu Čiernovážskej lesnej železničky. No a v neposlednom rade je zaujímavá pre študentov aj kvôli výberovým bibliografiám najdôležitejších publikačných počínov jednotlivých osobností. Názov je výstižný a presný – publikácia je o etnológii v regiónoch.

Jaroslav Čukan

Recenzia

VNUK, V.: Prechádzka starou Nitrou – Štúrova ulica, Párovská ulica a okolie. Nitra, 2020, 320 s.

Knižný titul *Prechádzka starou Nitrou* je výsledkom niekoľkoročného systematického zbierania fotografií starobylej Nitry zameraným a hrdým Nitranom Vladimírom Vnukom, ktorý je autorom samotnej publikácie. Vďaka tejto edícii sa s fotografiami a ich popismi vydáte na prechádzku ulicami historickej Nitry.

Predkladanou knihou autor začína edíciu, v ktorej bude po jednotlivých zväzkoch publikovať fotografie zo svojej bohatej zbierky. Prvotným impulzom na vytvorenie pamäťovej databázy dejín mesta v knižnej podobe bola zbierka asi 400 fotografií, ktorá sa k autorovi dostala. Zbierku postupne rozširoval, až sa mu podarilo vytvoriť zbierku viac ako 5 000 historických fotografií, ktoré sa rozhodol sprístupniť verejnosti. Výsledkom je prvá publikácia s názvom *Prechádzka starou Nitrou* s podnázvom *Štúrova ulica, Párovská ulica a okolie* a príprava ďalších knižných titulov plánovanej série, a to v poradí:

- Štefánikova trieda (od Štúrovej ulice po Svätoplukovo námestie) a okolie,
- Piaristická ulica – Farská ulica – Kupecká ulica a okolie,
- Svätoplukovo námestie – Mostná ulica a okolie,
- Kalvária – Štefánikova trieda (od Novozámockej ulice po Štúrovu ulicu) a okolie,

- Jesenského ulica – Sihot' – Mestský park,
- Zobor a okolie,
- Nitriansky hrad a okolie,
- Čermáň – Trieda A. Hlinku a okolie, mestské a bývalé mestské časti.

Elektronicky vyhotovené reprodukcie fotografií zo starých rodinných albumov zberateľov a obyvateľov Nitry sprostredkujú históriu a rušný život mesta v odlišných časových etapách. Pridanou hodnotou obrázkovej publikácie je okrem uvádzania historických názvov ulíc, námestí, trhovísk a priestranstiev aj preklad máp s prvými oficiálnymi názvami z maďarského jazyka do slovenského.

Veľmi oceňujem vytrvalosť autora v získavaní mien všetkých majiteľov domov žijúcich v Nitre na jednotlivých uliciach, námestiach a priestranstvách v rokoch 1910, 1930, 1950, 1958 a niekde aj v roku 1975, ale aj ich povolání či živnosti. Chronologický sled historických fotografií doplnený o popisy umožní preniesť sa v čase a vychutnať si neopakovateľnú atmosféru historickej Nitry.

S edíciou kníh *Prechádzka starou Nitrou* čitateľ objaví známe aj dávno zabudnuté miesta na jednotlivých uliciach, námestiach a priestranstvách a spozná Nitru s jej pamiatkami v nových súvislostiach. Kniha je ideálnym darčekom pre každého Nitranu či milovníka histórie.

Roman Zima

Správa

Spolupráca katedry manažmentu kultúry a turizmu a mesta Nitra na projekte Európske hlavné mesto kultúry 2026

Počas celých dejín bola Európa centrom mimoriadne bohatého a neobyčajne pestrého umeleckého vývoja, pričom v tvorbe a šírení kultúry zohrali európske mestá kľúčovú úlohu. Európske hlavné mesto kultúry je iniciatíva Európskej únie, ktorá sa riadi Rozhodnutím č. 445/2014/EÚ v znení Rozhodnutia (EÚ) 2017/15451 na roky 2020 až 2033. Jej cieľom je zdôrazniť toto bohatstvo a rôznorodosť, ako aj spoločné kultúrne aspekty v Európe a tým prispieť k zblíženiu európskych národov a zlepšeniu vzájomného porozumenia. Na tomto základe sa všeobecné ciele akcie Európske hlavné mesto kultúry určili dvojako. Na jednej strane chrániť a propagovať rôznosť kultúr v Európe a zdôrazňovať ich spoločné prvky, zvyšovať u občanov pocit, že patria do spoločnej kultúrnej oblasti, a na druhej strane podporovať príspevok kultúry k dlhodobému rozvoju miest na hospodárskej a sociálnej úrovni v súlade s ich príslušnými stratégiami a prioritami.

Na základe tejto iniciatívy Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky zverejnilo 17. decembra 2019 Výzvu na predkladanie prihlášok do akcie Únie „Európske hlavné mesto kultúry“ (EHMK) v Slovenskej republike na rok 2026. Slovenské mestá s ambíciou uchádzať sa o titul EHKM na rok 2026 mohli na výzvu reagovať najneskôr do 31. októbra 2020. V roku 2026 bude hostiť titul EHKM jedno slovenské mesto a jedno fínske mesto. Držiteľ titulu EHKM 2026 pri plnení všetkých podmienok získa aj peňažnú cenu Meliny Mercouriovej vo výške 1,5 milióna eur, ktorú Európska komisia udelí zo zdrojov programu Kreatívna Európa najneskôr do konca marca 2026.

K prihláseniu bolo potrebné, aby mesto písomne avizovalo svoj zámer a prihlášku predložilo najneskôr do 30. septembra 2020. Každá prihláška musela vychádzať z výrazného kultúrneho programu so silným európskym rozmerom. Kultúrny program musí pokrývať rok, na ktorý sa titul EHKM udeľuje a musí sa vypracovať zvlášť na tento účel.

Mesto Nitra má veľký záujem uchádzať sa o titul EHKM z viacerých dôvodov:

- 1) podpora a rozvoj kultúrnych inštitúcií, ich programu a zvereného majetku,
- 2) podpora diverzifikácie podnikateľského prostredia,
- 3) dlhodobý zámer a konkrétne kroky podpory rozvoja kultúrneho a kreatívneho priemyslu (projekt Kreatívne centrum Nitra),
- 4) podpora vzniku start-upov a firiem v oblasti kultúry a kreatívneho priemyslu,
- 5) rozvíjanie vzťahov medzi samosprávou a kultúrnymi operátormi, spolupráca samospráv v kraji, spolupráca mesta s podnikateľským prostredím, univerzitami a VÚC,
- 6) možnosť vysporiadať sa prostredníctvom projektu EHKM s náročnými témami minulosti a súčasnosti,
- 7) podpora cestovného ruchu,
- 8) získanie nevyhnutných investícií na zveľadenie verejných priestorov a priestorov kultúrnych a spoločenských inštitúcií na území mesta i celého regiónu.

Z tohto dôvodu mesto Nitra 2. a 3. marca 2020 iniciovalo v Nitrianskej Synagóge *Mapovanie aktuálnej situácie v kultúre a kreatívnom priemysle v meste Nitra*. Cieľom mapovania bolo získať informácie, ktoré budú podkladom nielen pripravovanej kandidatury mesta na EHKM SR 2026, ale i podkladom k pripravovanej Stratégie rozvoja kultúry mesta Nitra na roky 2020 – 2025 a s výhľadom do roku 2030. Ďalším s cieľov tohto stretnutia bolo zosieťovanie aktérov v kultúrnom a kreatívnom priemysle a vytvorenie tímov pre tvorbu Stratégie a projektu EHKM 2026.

Katedra manažmentu kultúry a turizmu (FF UKF v Nitre) v zastúpení PhDr. Kataríny Kompasovej, PhD., tak ako i iné katedry, sú súčasťou tohto sieťovania a tvorby tímov. Aktuálne boli zostavené 4 pracovné skupiny (1. divadlo, 2. hudba, 3. výtvarné umenie, remeslá a architektúra, 4. kultúrne dedičstvo, literatúra) + pracovná skupina „zberači – analytici“ a pracovná skupina KULTÚRNY CESTOVNÝ RUCH – v ktorej katedra participuje spolu s NOCR – Nitrianskou organizáciou CR, viceprimátorom Mgr. Danielom Balkom, oddelením miestneho rozvoja a cestovného ruchu a zahraničných vzťahov a inými.

V súvislosti s aktuálnou situáciou COVID – 19 a karanténnymi opatreniami nebolo možné pokračovať v osobných stretnutiach a jednotlivé meetingy prebiehali formou týždenných online konferencií. Počas nich sa jednotliví aktéri snažili spracovať výstupy k SWOT analýze kultúry v meste, formou brainstormingu definovali vlastné postrehy za jednotlivé pracovné skupiny. V rámci našej pracovnej skupiny sa hľadal prienik skúmaných otázok s cestovným ruchom. Jedným zo zásadných krokov bolo i spracovanie celoplošného dotazníka k otázkam kultúry v meste, v ktorom mohli ľudia vyjadriť svoje názory, postrehy a námety k danej téme.

Proces zapojenia sa mesta do súťaže o titul EHMK 2026 je zložený z viacerých krokov a fáz, mesto musí byť veľmi dôsledné a využiť kooperáciu všetkých odborníkov v danej oblasti ale i samotného obyvateľstva. Práve obyvateľstvo môže byť veľmi prospešné a inšpiratívne v tomto celi. Tento fakt berie celý organizačný tím na vedomie a preto bude v termíne 4. a 5. júla 2020, v rámci slávností *Nitra, milá Nitra* v Nitre celý zámer projektu slávnostne predstavený obyvateľom mesta.

Katarína Kompasová

Obrázok č. 1: Mapovanie aktuálnej situácie v kultúre a kreatívnom priemysle v meste Nitra

Zdroj: Katarína Kompasová, 2020

Správa

Slávnostný iftár 2020 na Slovensku

Podľa posledného sčítania obyvateľstva v roku 2011 žije na Slovensku 1 934 osôb moslimského vierovyznania. (Šprocha – Tišliar, 2014: 143) Zástupcovia muslimov odhadujú ich počty na 5 000 osôb. Väčšina žije vo väčších mestách, najmä v Bratislave, Košiciach, Martine a Trnave. Do novej krajiny prišli študovať, pracovať, podnikáť alebo na základe zlúčenia rodiny. Na Slovensku je zaregistrovaných niekoľko organizácií, ktoré muslimov združujú, zastupujú ich záujmy, rozvíjajú kultúru krajín, z ktorých ich členovia prichádzajú, budujú majoritno-minoritné vzťahy. Patrí k nim Islamská nadácia so sídlom v Bratislave, Nadácia Al huda v Košiciach a Združenie muslimov na strednom Slovensku – al-Bakara. (Lenč, 2018) Na Slovensku neexistuje oficiálna mešita, len niekoľko modlitební.

Jedným z najvýznamnejších sviatkov muslimov je pôst v mesiaci *ramadán*, ktorý patrí k piatim základným piliérom islamského náboženstva. Počas ramadánu, ktorý je deviatym mesiacom muslimského lunárneho kalendára, dodržiavajú muslimovia 29-30 dní špeciálny pôst (arab. *saum*). Pôst, ktorý znamená najmä zákaz konzumácie jedla a nápojov ale i zrieknutie sa ďalších aktivít (napr. sexuálna abstinencia) trvá od úsvitu do západu slnka. Prvé jedlo, ktoré muslimovia po celodennom pôste konzumujú, sa nazýva *iftár*.

Ramadán slávia aj muslimovia na Slovensku a to v závislosti od ich osobných aj pracovných možností ako i miery religiozity. Slávia ho individuálne, v rodinnom kruhu ale i v rámci komunitného života. Organizáciou, ktorá organizuje spoločný náboženský život v Bratislave, je Islamská nadácia na Slovensku. Počas ramadánu usporadúva slávnostné piatkové modlitby (odohrávajúce sa v slovenskom aj arabskom jazyku) a tiež spoločné večere – iftár. Organizácia iftárového posedenia sa postupne stáva tradíciou. Islamská nadácia pri tejto príležitosti zvykne pozývať k slávnostnému stolu muslimov z rôznych krajín sveta, ale i predstaviteľov ostatných náboženstiev

na Slovensku, predovšetkým kresťanov a židov, tiež diplomatov, zástupcov vládnych a mimovládnych organizácií, ktoré sa témou migrantov zaoberajú a ďalšie významné osobnosti kultúrneho a verejného života na Slovensku. Podľa Islamskej nadácie (Islamonline, 2020) sú tieto stretnutia pôdou pre medzikultúrny dialóg, diskusiu a rozvíjanie priateľstiev medzi muslimami a nemuslimami.

Tohtoročný ramadán sa odohral v čase vrcholiacej krízy pre vírus Covid-19. Začal sa 24. aprílom a ukončený bol 23. mája 2020. Spoločné modlitby či jedlo zdieľané s členmi a priateľmi moslimskej komunity sa presunuli do súkromí rodín. Islamská nadácia nechcela prerušiť kontinuitu v usporadúvaní slávnostnej ramadánskej večere – iftár ani kvôli karanténym opatreniam a preto ju výnimočne zrealizovala bez pohostenia, skôr na symbolickej úrovni, stretnutím v online priestore. Dátum podujatia pripadol na 23. apríla 2020. Iftár zmenil dočasne svoju podobu na slávnostnú videokonferenciu. Jednou z jej výhod bolo rozšírenie počtu rečníkov, účastníkov (viac ako 40) ale i obohatenie samotného programu, nakoľko odpadla priestorová bariéra. Iftár sa konal 19. mája o 20:30 hodine, tesne pred západom slnka.

Slávnostný program viedol politológ Jozef Lenč. Videokonferenciu začal recitáciou veršov z Koránu a spevom náboženskej piesne albánsky recitátor Besir Limani z priestorov svojej mešity. Nasledovalo zdieľanie skúseností, poznatkov, reflexií posledných dní prebiehajúcej krízy, ako aj prianí jednotlivých hostí k budúcemu roku. Jedným z nich bol manželský pár Zora (dramaturgička a expertka na politiku kultúry) a Dušan (teológ a religionista) Jaurovi, český religionista Martin Klepetek alebo právnička a ľudskoprávna aktivistka Zuzana Številová. Riaditeľ Islamskej nadácie na Slovensku Mohamad Safwan Hasna informoval účastníkov o činnosti nadácie. Svoju prezentáciu doplnil fotografickou dokumentáciou z jednotlivých aktivít. O svojich skúsenostiach porozprával aj Pavol Demeš, bývalý minister zahraničných vecí a poradca prezidenta. Diskusiu obohatili slovensko-jemenská študentka so svojimi priateľmi, ktorí porozprávali o skúsenostiach s pôstom, tiež františkánsky rehoľník a katolícky kňaz Félix Mária Žiška a liberálny rabin slovenského Ústredného zväzu židovských náboženských obcí Miša Kapustin, ktorí zažili skoré osobné stretnutia. Muslimský internista, ktorý študoval na Slovensku a aktuálne pôsobí v Nemecku, Rateb Ajam Oghli porozprával o bezprostredných skúsenostiach s koronavírusom v nemeckých nemocniciach. Na záver sa s diskutujúcimi a ostatnými účastníkmi rozlúčil predseda nadácie Mohamad Hasna. Napriek tomu, že nešlo o „klasický iftár“, vyjadril radosť, že nadácia mohla v tejto tradícii pokračovať a sprostredkovať ju aspoň virtuálne.

Literatúra:

- LENČ, J.: *Islamophobia in Slovakia. National report*. 2018. In: Bayrakli, E. – Hafez, F. (eds.): *European islamophobia report*. Istanbul: SETA, 2019.
- ISLAMONLINE. 2020. [online] (cit. 25-06-2020) Dostupné na: <http://islamonline.sk>.
- ŠPROCHA, B. – TIŠLIAR, P. *Demografický profil náboženského vyznania obyvateľstva Slovenska za posledných 100 rokov*. In: *Populačné štúdie Slovenska 3*. Bratislava: Muzeológia a kultúrne dedičstvo, 2014, s. 111-187.

Silvia Letavajová

Obrazok č. 1: Katolícky kňaz, židovský rabin a muslimský imám na slávnostnom iftáre 2018

Zdroj: Islamonline, 2020

Správa

Konferencia Dni študentov manažmentu a ekonómie 2020

Pod záštitou prof. RNDr. Michala Greguša, PhD., dekana Fakulty manažmentu Univerzity Komenského v Bratislave bola 16. a 17. apríla 2020 Univerzitou Komenského v Bratislave v spolupráci s Asociáciou doktorandov Slovenska organizovaná konferencia „Dni študentov manažmentu a ekonómie 2020“. Je to medzinárodná študentská konferencia, ktorá v sebe zahŕňa Študentskú vedeckú odbornú činnosť (ŠVOČ) a Konferenciu doktorandov/doktorandiek a mladých vedeckých pracovníkov/pracovníčok.

Konferencie sa zúčastnila aj Katedra manažmentu kultúry a turizmu z Filozofickej Fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, ktorú v rámci sekcie cestovný ruch aktívne zastupoval Mgr. Jeremiáš Straka so svojím vedeckým príspevkom pod názvom „Športový cestovný ruch v obci Mošovce“. Hlavným cieľom konferencie bolo zapojiť talentovaných študentov a mladých vedcov Fakulty manažmentu UK, ale aj iných vysokých a stredných škôl do diskusie k aktuálnym otázkam ekonómie a manažmentu, a to v oblasti teórie aj praxe. Zároveň bolo zámerom podnietiť záujem študentov o vedecko-výskumnú činnosť na Fakulte manažmentu UK a vytvoriť priestor pre interdisciplinárnu spoluprácu pri riešení vedeckých problémov.

Na konferencii boli prezentované výsledky samostatnej, ale aj kolektívnej vedeckej práce zameranej na ekonomické vedy a manažment v tematických oblastiach ekonómie, financií a finančného manažmentu, informačných systémov, kvantitatívnych metód v manažmente, marketingu, medzinárodného manažmentu, personálneho manažmentu, podnikania, strategického manažmentu, cestovného ruchu, verejnej ekonomiky a regionálneho rozvoja. Vývoj pandémie COVID-19 nedovoľoval konferenciu organizovať prezenčne, priamo v priestoroch Univerzity Komenského v Bratislave. Z uvádzaného dôvodu sa organizačný tím rozhodol akciu uskutočniť prostredníctvom videokonferenčného hovoru cez aplikáciu Microsoft Teams. Je potrebné uviesť, že technické prevedenie virtuálnej konferencie bolo zvládnuté veľmi precízne

a videokonferencia mala hladký priebeh. Okrem domácich, slovenských študentov a vedeckých pracovníkov sa na konferencii zúčastnili aj študenti z niekoľkých krajín sveta ako napríklad Macedónsko, Švédsko či Nemecko. Môžeme konštatovať, že samotný cieľ konferencie bol naplnený a diskusie, ktoré vznikli na základe prezentácií jednotlivých príspevkov boli podnetné a „plodné“ nie len pre samotných študentov a mladých vedeckých pracovníkov, ale aj pre odborných členov dohliadajúcich komisií.

Jeremiáš Straka